
Rastislav Tóth

Úvod do regionalistiky

fftu

Vysokoškolská učebnica
Trnava 2016

Recenzenti
 doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.
 Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.

OBSAH

Úvod	5
1. Historické vymedzenie regiónu	7
rímsky region – del'ba moci, vplyvu, príchod kresťanstva – regionalizmus v antic- kom Grécku – regionalizmus v Rímskej ríši – francúzsky stredoveký regionalizmus	
2. Poetické vymedzenie regiónov	13
úloha historických reminiscencií – maliarstvo v ranom novoveku – časti veľkých monarchií (diferencie medzi časťami Francúzska, V. Británie, Nemecka, Uhorska) – idealizácia spôsobu života (divoký Západ, vidiek, mesto, slovanský svet)	
3. Kultúrne vymedzenie regiónu	20
jazykové špecifikum – zvyky a tradície (svadby, oblečenie, sídla, stravovacie zvlášť- nosti, tradície vládnutia) – náboženské špecifikum (tradičné a domorodé nábožen- stvá, importované náboženstvá)	
4. Geografické a ekonomické vymedzenie regiónu	27
geografická izolovanosť, rozloha, klimatické zvláštnosti, miera úrodnosti (orientá- cia na poľnohospodárstvo, lov, obchod, baníctvo), zásah priemyselovej revolúcie – hospodársky rozmach (trendy, miera bohatstva) – hospodárska expanzia	
5. Etno-rasové diferencie	38
čierna Afrika – arabský svet – indiánske rezervácie – rasové špecifiká kontinentov	
6. Mocenské určenie regiónov	45
prieplavy (Panama, Suez, Bospor-Dardanely) – vojenské ovládanie priestoru (Blízky a Stredný Východ, v minulosti stredná Európa) – hospodárske ovládanie priestoru (dtto)	
7. Civilizačné určenie regiónov	53
spor medzi východným a západným kresťanstvom – euroatlantický región – pa- cifický región – pacificko-ázijské pobrežie – obidve Indie – moslimský svet	

fftu

© Rastislav Tóth · 2016
 © Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave · 2016
 ISBN 978-80-8082-951-3

8. Kultúrna antropológia	64
vpływ náboženstiev na identitu spoločnosti – industriálne revolúcie – kultúra a stabilita režimu – štruktúra hodnotových systémov – kultúrna zmena (nové sociálne hnutia, vývoj ideí a ideálov)	
9. Politická geografia	74
organizácia sveta do štátov (definovanie štátnych teritórií, hraníc) – veľké zoskupovanie štátov (regionálne aliancie) – určenie podstatných častí sveta – určenie marginálnych častí sveta – koloniálne mocnosti a kolónie – definovanie pojmu veľmoc a supervelmoc – definovanie exteritórií (napr. vodné plochy)	
10. Vnútroštátna regionalizácia	82
rozdeľovanie územia veľkých štátov – rozdeľovanie územia malých štátov – príčiny úvah o regionalizácii SR – federalizmus, unitarizmus a regionalizmus	
11. Impérium	89
podstata – história – budúcnosť	
12. Integrácia a dezintegrácia regiónov	101
neformálna integrácia – formálna integrácia – neformálna dezintegrácia – formálna dezintegrácia	
Záver	110
Literatúra	112

ÚVOD

Politickým hitom našej doby je integrácia a globalizácia. Sú v ňom ukryté dve podotázky: čo sa má integrovať, či globalizovať a čo je cieľom tohto procesu? Formálne ide v Európe o integráciu štátov do spoločného zväzku nazvaného Európska únia. V skutočnosti však ide aj o integráciu rôznych častí štátov. Dôvodom je vnútorná nekonzistentnosť štátov. Ekonomicky, sociálne, kultúrne, aj historicky sú štáty zložené z viacerých častí. Tak popri integrácii prebieha tiež proces dezintegrácie štátnych útvarov. Vlády sa tomuto procesu bránia, no už osudy Československa, Juhoslávie a ZSSR ukázali na potrebu uvažovať aj s takýmto procesom, pritom obidva procesy podstatou si protirečia, no prakticky sa môžu dopĺňať. Nepochopenie dialektického vzťahu integrácie a dezintegrácie môže viesť k antihumánnym formám riešenia (príkladom bol rozpad Juhoslávie a súčasný vývoj na Ukrajine).

Európska únia pred časom prišla s myšlienkou regionalizmu – ten však musí byť založený na definovaní regiónov. Všeobecné podmienky EÚ dokázala stanoviť, no na ich základe zatiaľ nevznikli reálne regióny. Povedzme si preto o spôsoboch určovania regiónov, histórii regiónov a načrtne aj ich budúcnosť.

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že regióny sú oblasti, kde žijú ľudia s dostatočným množstvom spoločných znakov, aby sa odlišovali od svojich susedov. Dôležité je jasne stanoviť kritériá, podľa ktorých budeme určovať existenciu regiónov. Súbory kritérií môžu mať rôznu podstatu, napr. ekonomickú, etnickú, kultúrnu, náboženskú, sociálnu, jazykovú, atď. Keďže regióny sú vždy ľudským produktom, nikdy nemôžu byť úplne objektívne, vždy budú niesť určité stopy subjektívnosti. Niekedy sa môžu štáty pokúsiť stabilizovať rozdelenie na regióny a zákonom určiť ich hranice, pričom im spravidla pridelujú aj nejaké samosprávne právomoci. Tak vznikajú kraje, oblasti, vojvodstvá, aj regióny názvom. Vo federáciách sú základným regiónom pridelené veľmi silné právomoci, v unitárnych štátoch ide o menšie oprávnenia, ktoré môžu byť centrom moci menené.

Možno si všimnúť, že používanie pojmu región je pomerne zriedkavé. Dôvodom je zrejme jeho mnohoznačnosť, pretože môže ísť o ekonomické, etnické, kultúrne a ďalšie určenia, takže jednoduchším prístupom je priame označenie oblasti jeho zreteľnou charakteristikou: východ, západ, sever, juh, alebo podľa pohorí, či veľtokov, dominujúcich miest, prípadne použitím historických názvov.

Ukazuje sa, že medziregionálne vzťahy sa môžu rýchle zdramatizovať a viesť ku konfliktom, vtahujúcim ďalšie subjekty (organizácie, štáty, jednotlivcov). Preto základným prístupom je uznanie odlišnosti každého regiónu a poskytnutie mu podielu na spravovaní vlastných osudov. Týmto pravidlom sa riadili dokonca aj koloniálne mocnosti, hoci základný vzťah bol vždy antihumánny a poškodzujúci podstatu regiónov a ich komunít.

Musíme si ozrejmiť tiež vzťah medzi pojmami región, kultúra, civilizácia. Všetky vzájomne súvisia, prerastajú do seba, ale nenahradzujú sa navzájom.

1. HISTORICKÉ VYMEDZENIE REGIÓNU

Historické vymedzovanie regiónov je jednou z foriem teoretického regionalizmu. Ide o použitie vedeckých prístupov k definovaniu určitých území, ktoré majú spoločné historické korene, alebo spoločnú časť historickej existencie. Historický prístup je pomerne jednoducho preukázateľným kritériom, no obsahuje v sebe aj zavádzajúce prvky (spoločné zdieľanie histórie neznamená ochotu spolunažívať – to mohlo byť vynútené).

Rozdeľovanie obývaných území, prípadne aj štátov bolo používaným prístupom vládnutia už v staroveku. Dominujúcimi kritériami boli politická moc, alebo kultúra. V niektorých prípadoch sa používalo ako kritérium náboženstvo. Podľa centra politickej moci niesol názov celý región. Podobne sa pristupovalo pri dominujúcom náboženstve, či kultúre. Dnešné použitie dobových pojmov zvädza k nepresnostiam, pretože sa za tisícročia zmenili všeobecné charakteristiky častí pôvodných regiónov. Napríklad pod pojmom „helénsky región“ je vnímané v podstate iba Grécko, prípadne ešte helénska časť Cypru. V antike však helénskym regiónom bola nielen grécka časť, ale aj časť dnešného Turecka, kde boli významné helénske mestá – centrá vedy a kultúry.

Regionalizmus v antickom Grécku. Helénsky svet bol založený na spoločnom kultúrnom základe. Grécke kmene, ktoré prišli na územie dnešného Grécka vytvorili prvé kultúrne vzory (mykénska kultúra), ktoré boli v priebehu stáročí rozširované až do podoby vrcholu helénskej éry. Tieto kmene osídlili celú oblasť okolo Egejského mora, vrátane jeho ostrovov. Všimnime si, že aj Trójska vojna, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou gréckej histórie aj jeho legiend, sa odohrala na území dnešného Turecka. Veľké zachovalé amfiteátre sa nachádzajú tiež na tureckom území.

Samozrejmosťou súčasťou kultúry bolo aj náboženstvo a filozofický prístup k životu. Spoločný Pantheon bohov zjednocoval helénsku populáciu do kultúrnej komunity. Možno si všimnúť, že legendárne výpravy aj vojny viedli občania rôznych mestských štátov a Olympskí bohovia predvádzali

svoje schopnosti v celom regióne. Ich ciele sa nachádzali v rôznych častiach helénskeho sveta. Región žil aj spoločným ekonomickým životom a v čase vonkajšieho ohrozenia sa vedel do určitej miery spojiť a viesť spoločnú vojnu proti votrelcom. Malé mestské štáty si nedokázali zabezpečiť potrebné tovary z vlastných zdrojov a preto v rámci helénskeho regiónu sa intenzívne obchodovalo. Región bol však poznamenaný takmer večným bojom mestských štátov medzi sebou. Helénsky región dal svetu poznanie o rozmanitosti politiky a jeho režimov. Tieto sa navzájom striedali spravidla násilným spôsobom.¹

Malé mestské štáty nemali veľké šance odolávať vonkajšej invázii, ale ani nájazdom pirátov na vlastné obchodné lode. *Tak vedeli definovať spoločný záujem ako „spoločenstvo krvi“*, v mene ktorého zlučovali vojenské útvary a materiálne prostriedky do boja proti vonkajším nepriateľom, ale aj na ochranu obchodných lodí proti pirátom pri ich cestách do Čierneho mora. „Spoločenstvo krvi“ zjednocovalo ľudí regiónu na základe spoločnej kultúry (teda aj jazyka a náboženstva) a životného prístupu (životnej filozofie, vrátane tvorby politických vzorov). *Dnešnými slovami by sa dalo povedať, že vyjadrovalo podstatu národa*. Akceptovali svojbytnosť iných regiónov. To platilo až do príchodu Alexandra Macedónskeho, ktorý zvrhol aténsku demokraciu, mečom zjednotil Grécko a vydal sa na vojnové ťaženie do Ázie, z mestských štátov vytvoril mocné, hoci krátkodobé impérium.

Spoločné kultúrne vzory sa využívali v celom helénskom regióne. Umenie je takmer neodlíšiteľné podľa miesta svojho vzniku. Architektúra, sochárstvo, maliarstvo, dramatické umenie ukazovali spoločný pôvod a pôsobili zjednocujúco na celú helénsku populáciu.

Významnou aktivitou, ktorá umocňovala pocit spolupatričnosti boli Olympské hry. Tu predvádzali svoje fyzické, ale aj umelecké kvality účastníci z rôznych častí helénskeho regiónu. (Pripomínam, že sa súťažilo aj v umeleckom prednese a počas hier boli zastavené vojnové operácie, čo sa dnes jednoznačne nedarí napodobniť.) Išlo tiež o symbolické prepojenie ľudskej a božskej výnimočnosti (na Olympe sídlili grécki bohovia).

Starí Gréci akceptovali rôznosť kultúr, najmä egyptskej, od ktorej sa viacerí helénski filozofi a matematici chodili učiť. V podstate akceptovali aj perskú kultúru, ktorá však nemala taký vplyv na helénsky región, ako

egyptská. Aj egyptská kultúra však mala vplyv iba sprostredkovaný cez myšlienky a vynálezy dovezené do helénskeho prostredia.

V samotnom helénskom regióne však existoval jeden dominujúci kultúrny vzor a preto aj jednotná kultúra. „Starí Gréci sú natoľko významní, že si zaslúžia štúdium ako takí, nielen ako naši predchodcovia. Napriek tomu – navzdory rozdielom v životných podmienkach a prostredia – naozaj boli našimi predchodcami, predkami a zdrojmi našej západnej civilizácie – v dobrom aj v zlom.“²

Rímska populácia vniesla do regionalizácie staroveku inú charakteristiku a tým aj štruktúru. *Kým grécky región bol zložený z mnohých nezávislých štátov, rímsky región si zakladal na zjednocujúcej sile spoločnej štátnosti.* Helénsky svet vznikal šírením kultúry, rímsky svet vznikal dobýjaním území. To je hlavný metodologický rozdiel medzi obidvomi regiónmi.

Pôvodne mestské štáty na Apeninskom poloostrove boli násilne zjednocované do spoločného mocenského útvaru, ktorý v rôznom čase nadobúdal rôznu povahu (republika, kráľovstvo, cisárstvo). Keďže vznikajúci rímsky región bol spravovaný z jedného centra, neurobíme žiadnu fatálnu chybu, ak ho budeme označovať ako „rímsku ríšu“. Tento pojem starí Rimania nepoužívali, je to retrospektívne označenie zjednoteného veľmi rozsiahleho územia. Spravidla sa pod rímskou ríšou chápe až obdobie rímskeho cisárstva (Imperium Romanum), no aj to je forma retrospektívneho používania pojmu.

Čo boli zjednocujúce faktory rímskeho regiónu? Akceptovanie nadradenosti Ríma v regióne, platenie daní Rímu, právo Ríma zasahovať v ktorejkoľvek časti ríše a cestné prepojenie rôznych častí (rímske cesty boli povestné svojou stabilitou, presnosťou označenia a mali aj vojensko-strategický účel). Centrum moci akceptovalo vysokú mieru samosprávnosti území (vrátane miestnych panovníkov), odlišné náboženstvá, dokonca aj používanie miestnych platidiel. Ani takéto chápanie samosprávnosti území nie je dnes akceptovateľné v jednotlivých veľkých štátoch, ale ani v Európskej únii.

V Rímskej ríši existovali dva druhy občianstva: rímske a miestne nerímske. Riman organizačne podliehal Rímu, tzn. mohol byť súdený a trestaný iba v Ríme, kým miestny občan podliehal miestnemu právu.

Rímsky región mal spoločné štátne hranice, ale vyznačoval sa vysokou mierou decentralizácie moci a úplnou slobodou vierovyznania. „Nadvláda“

¹ Grant, M., *Klasické Řecko*.

² Grant, M., *Zrození Řecka*, s. 11.

latinského jazyka vyplývala z potreby miestnych úradov komunikovať s centrom moci a samozrejme s túžbou majetných aspoň nejakú dobu pobudnúť v Ríme. Aj tu však platilo, že v miestnom styku sa používal miestny jazyk. Rímska kultúra bola šírená najmä v oblastiach blízkyh centru moci a v oblasti Kartága. Na Blízkom východe a v Egypte išlo skôr o sporadické prejavy, miestni obyvatelia preferovali svoje zvyky, tradície a teda aj kultúru.

Rimania nepovažovali ostatné kultúrne vzory existujúce v regióne za vhodné využitia vo vlastnej kultúre, alebo politike. Okrem toho národy žijúce za hranicami rímskeho regiónu považovali za „barbarov“, čo v podstate označovalo ľudí, ktorí si neholili brady, teda bradáčov. Barbarský svet bol podľa Rimánov nižšou vývojovou fázou a preto nevhodnou pre rímsky svet.

Európske kmene žijúce za rímskou hranicou však neustále robili ozbrojenú nájazdu na Rímsku ríšu a niekoľkokrát sa im podarilo spustošiť časti ríše vrátane Ríma. Takéto plienenie civilizovaných nevojenských oblastí nadobudlo označenie „barbarské správanie“ a používa sa dodnes.

V rímskom regióne existoval silný kultúrny aj náboženský pluralizmus, čo sa prejavovalo pluralizmom spôsobu života a teda aj uchovávaním kultúrnych tradícií, vrátane politických tradícií o podstate, príčinách a formách vládnutia.

Rímsky región sa začal výrazne meniť po príchode kresťanstva. Podstata sporu mala čisto náboženský charakter. Kresťania si robili nárok na jediné správne náboženstvo s jediným bohom. To zásadne protirečilo dovtedy zaužívanému náboženskému pluralizmu. Kým v krajine svojho vzniku išlo o náboženskú sektu, v Ríme vystupovali kresťania ako samostatná cirkev. Získavali ďalších stúpencov a v netolerantnom súboji sa im podarilo presadiť prostredníctvom rímskeho cisára Konštantína do pozície jediného štátneho a teda aj vládneho náboženstva. Skončila éra náboženského pluralizmu a nastala éra dominujúceho a vládnuceho náboženstva. Netolerancia voči ostatným náboženstvám vyvrcholila ich vyhlásením za pohanské kultúry a ich následnou likvidáciou.

Takáto zmena spôsobila premenu životného spôsobu a teda aj kultúrnych vzorov a tiež spôsobov spravovania krajiny. Ide o obdobie, v ktorom sa však prejavoval aj spor o výklad kresťanstva, čo viedlo k vytvoreniu dvoch základných súborov viery, čo malo zásadný vplyv na rozpad rímskeho regiónu na dve časti: východnú a západnú ríšu. Každá z častí vytvorila vlastný región, pričom východná časť po určitom čase podľa hla nájazdom a zmenila svoj charakter – prestala byť východorímskym regiónom.

Preto môžeme ďalej za rímsky región považovať Rímsku ríšu s centrálnym mestom Rím. Aké základné premeny nastali v novom rímskom regióne? Základom sa stalo postavenie náboženstva. Až dovtedy existoval svojou podstatou v helénskom, aj starorímskom regióne duálny systém: vedľa seba existovali nezávisle na sebe politický a cirkevný systém. Od nástupu kresťanstva ako štátneho náboženstva sa zmenilo postavenie cirkvi ako organizácie. Cirkev získala postavenie legitimizátora politického systému, rozdelenia mocenských postov a politických rozhodnutí. Legitimita moci je založená na súhlase toho spoločenského subjektu, ktorý je základom mocenského systému. V demokracii (ľudovláde) je to demos (ľud). V akejkol'vek diktatúre najsilnejší subjekt, ktorý tvorí charakter mocenského systému. V tradičnej monarchii je to monarcha, v prípade, že ho niekto musí potvrdiť vo funkcii, tak ten subjekt.

V novej rímskej ríši sa legitimizátorom stala katolícka cirkev, konkrétne jej hlava – pápež. Bez pápeža nebolo možné vládnuť. Občas sa o to niektorí rímski cisári pokúsili, niektorí viedli s pápežmi vojny, ale na podstate vzťahu sa nič nemenilo. Ako legitimizátor moci, katolícka cirkev mala právo určovať aj pravidlá tvorby ríše a vládnutia v nej. Takto vznikol zvláštny systém delenia moci: cisár vládol, ale iba ak to cirkev dovolila. Cirkev sa nezaradila do politického systému, ale stala sa „liberom“ (takto označujú vo futbale voľného hráča, ktorý sa môže pohybovať po ihrisku podľa vlastného uváženia); k tomu dostala ešte oprávnenie meniť „trénerov“ družstva – cisárov a kráľov.

Nový rímsky región bol teda rímsky iba podľa názvu. Cisár nebol dostatočne silný, aby vládol celku a cirkev nemala oficiálne mocenské postavenie. Nová rímska ríša si zachovala niečo zo starej: subregionalizmus. V rámci ríše ako štátu, mohli existovať ďalšie polonezávislé štáty (monarchie aj republiky), ktoré však záviseli na súhlase cisára a samozrejme katolíckej cirkvi. Najdôležitejšou povinnosťou jednotlivých častí ríše bolo platenie daní a dodávanie vojakov a iných prostriedkov v prípade vojny.

Rímske ríše nikdy nenadobudli takú štátnu podobu, ako ju poznáme dnes: pevný štát s centrom moci, ktoré dirigujú celý spoločenský život buď priamymi príkazmi, alebo nepriamo ústavou. Až po opätovnom formovaní nemeckého štátu v 19. storočí a habsburskej monarchie vidíme takéto prístupy, ktoré sú bližšie našej realite. Organizačná „voľnosť“ bola nahradená prísnyimi pravidlami (ústava a centrálné organizované zákony) a centrálnou mocou (parlament, vláda a súdy spolu).

Francúzsko bolo vždy považované za vzor centralizovaného štátu. Išlo však o limitovaný centralizmus, ktorý v sebe zahrnoval rôzne formy decentralizácie, ktoré mali povahu vnútroštátneho regionalizmu. Francúzsko je pomerne veľký štát na to, aby najmä v stredoveku mohol byť riadený z jedného centra. Okrem toho bol skladaný z viacerých historických útvarov, v ktorých sa vyvinuli „regionálni panovníci“, formálne podliehajúci spoločnému monarchovi (francúzskemu kráľovi), ale na „svojom“ území vykonávali spravodlivosť samostatne, čiže vládli. Dokonca aj v prípade vojny Francúzska niektorí regionálni vládcovia koketovali s myšlienkou spojenectva s nepriateľom francúzskeho kráľa. Francúzsky regionalizmus mal do značnej miery rodovú podstatu – vládli tu jednotlivé šľachtické rody, ktoré okrem iného tiež považovali za potrebné demonštrovať svoj vzťah k panovníkovi (podpora, alebo určitý odboj).

Po francúzskej revolúcii sa začal štát administratívne inak deliť (vzniklo približne sto departementov), čo narušilo regionálnu moc. Centrálna moc prostredníctvom departementov vstupovala do procesu spravovania územia a teda do vládnutia. Takto si centrálna moc zabezpečila kontrolu nad celým územím, čo bolo umožnené aj vznikom efektívnejších foriem teritoriálnej komunikácie. Centrálna vláda si zabezpečila jednotný výkon moci na území celého štátu a minimalizovala potenciú odlišnosti až odboja voči sebe.

Historické povedomie samosprávnosti jednotlivých regiónov však nakoniec prispelo k novému vnútroštátnemu usporiadaniu po roku 1970. Vznikli oficiálne regióny, ako samosprávne útvary (22 regiónov), ktoré podliehajú centru moci, no majú výrazné oprávnenia spravovania územia. Francúzsky štát sa takto ubránil federalizácii, no zároveň zmiernil centralizovanú moc a umožnil akceptáciu regionálnych zvláštností. Regióny sa väčšinou vrátili k tradičným názvom, čo je aj ich psychologické víťazstvo. Návrat k tradičnej samosprávnosti spočíva v tom, že opäť majú regióny právo určovať si vlastné priority, smer aj formu vývoja, k čomu im pomáha centrálna vláda pridelovaním prostriedkov zo štátneho rozpočtu tak, aby si mohli vytvárať projekty rozvoja na viacero rokov dopredu.

Opäť vznikajú regionálne elity, tentokrát na báze politických strán a s vzájomne pluralitným charakterom. Možno povedať že ide akoby o polkrok k federácii, no zatiaľ bez vnútorného tlaku na ďalší polkrok (na rozdiel od susedného Španielska).

Stredoveký francúzsky regionalizmus je teda impulzom pre súčasné vnútroštátne usporiadanie Francúzska.

2. POETICKÉ VYMEDZENIE REGIÓNU

Každý región má svoju históriu. Čím je história dlhšia, tým obsahuje viac fabulačných odkazov. Príťažlivosť, ale aj vierohodnosť dodávajú regiónu práve tieto faktory. Tieto historizujúce pohľady dodávajú regiónu aj vážnosť, pretože sa predpokladá, že ak mnoho zažili, tak sú stabilné a ešte dlho vydržia. Pri striedaní režimov je dôležité buď zachovať historické zdôvodnenie regiónov, alebo ich odstrániť úplne a nahradiť niečím novým, samozrejme aj s novou legendou.

Plasticky vidno uplatňovanie tohto princípu na striedaní režimov na našom území. Existencia žúp v Uhorsku a legendy o pôsobení uhorských zemepánov. Vznik Československa zamiešalo týmto stavom, najvýraznejšie s postavením a názvom regionálneho hlavného mesta – dnešnej Bratislavy. Dovtedy väčšinou boli používané buď maďarský názov Pozsony, nemecký názov Preßburg, alebo ich ľudové skomoleniny. Zriedkavo sa objavovali varianty názvu Bratislava. Nový štátny útvar však potreboval slovenské hlavné mesto a tak všetky používané názvy boli nahradené „Bratislavou“. Maďarské obyvateľstvo však dodnes používa maďarský variant, teda iný druh historickej reminiscencie. Novému názvu sa hodila aj nová legenda a tak sa dodnes preferuje názor o Devíne (časti Bratislavy) ako centre staroslovanského štátneho útvaru z čias Rastislava a Svätopluka. Takto bolo „precítene“ aj nové zdôvodnenie existencie hlavného mesta na okraji štátu (strategicky veľmi nevýhodná pozícia).

Po februári 1948 nastal čas súboja s históriou krajiny, aj jeho regiónov. Vytvorenie krajov bolo zdôvodnené novou legendou o sociálno-ekonomickej svojbytnosti týchto útvarov. Zvyšovala sa úloha ich hlavných miest a odtiaľ bolo odvodené pôsobenie celých krajov. Keďže sa hlavné mestá krajov skutočne rozvíjali, obyvatelia sa stotožnili s myšlienkou novej užitočnosti krajov a opustili staré názvy aj regionálne hranice. Skôr nastal boj o rozsah jednotlivých krajov, teda aj o ich počet.

Po novembri 1989 nastala nová situácia, ktorá novo definovala celý štát a začala zdanlivo nekonečná diskusia o krajoch. Po osamostatnení Slovenska sa tento spor „poštátnil“ – teda nadobudol iné dimenzie v Česku a iné na Slovensku. V oboch krajinách však dominuje straníckosť nad akoukoľvek odbornosťou (ekonomickou, organizačnou, alebo sociálnou), z čoho vyplýva čisto politické rozhodovanie o regiónoch. Aby sa regiónom dodala väčšia vážnosť a odlišnosť od predchádzajúcich útvarov, tak bol k pôvodnému označeniu „kraj“ priradený epiteton „samosprávny“, ktorý však znie federalizujúco, čo je v rozpore s jeho obsahom. Novovzniknuté samosprávne kraje dostali vládne dotácie a nové zahraničné industriálne príležitosti a tým mali byť zlomené staré názvy aj s ich charakteristikami.

Stále však vidíme, že riešenie to nie je dlhodobé a bude musieť prísť iný prístup, ktorý bol už naznačený Európskou úniou, ktorá seba v určitej vývojovej fáze označila ako „Európu regiónov“, pričom aj definovala pojem región.

V iných krajinách historické reminiscencie majú dlhodobejšie pôsobenie a tiež ovplyvňujú viac regionálne obyvateľstvo. Vo Francúzsku, Nemecku, Veľkej Británii, Španielsku, Taliansku, Belgicku, či Rakúsku vidíme pestovanie pocitu regionálneho vlastenectva, ktoré občas nadobúda až militantnú podobu. V niektorých krajinách historické reminiscencie sa objavujú v podobe všeobecných názvov: v Poľsku existencia vojvodstiev, hoci nejde o monarchiu, v Česku hajtmani ako predsedovia krajov, napriek tomu, že Česko má demokratický a nie militantný režim. Historické označenia dávajú regiónu punc serióznosti a stability, hoci realita môže byť veľmi odlišná od priania. Na Slovensku sa občas objavuje diskusia, či sa nevrátiť k historickému názvu „župa“, asi strašiac uhorskej reminiscencie odraduje od zmeny názvov. Samosprávny kraj je málo prestížne označenie, obyvateľstvo viac vníma svoje sídlo, čo sa prejavuje aj v dramaticky nízkej volebnej účasti do krajských volieb. Chýba pocit občianskej užitočnosti krajov, čo by určite trochu a na kratšiu dobu vyriešili nové názvy.

Úlohu historickej reminiscencie vidno aj na hnutí v Maďarsku, ktoré pripomína celý rozsah kedysi uhorských žúp. Určité množstvo obyvateľov potrebuje takúto „vzpruhu“, zároveň sa podčiarkuje význam maďarských žúp. Väčšina uhorských žúp sa nachádza na území dnešného Maďarska.

Podobne to vidno aj na sudetonemeckých združeniach, ktoré pripomínajú nemecké (a teda historické) názvy českých miest a celých Sudet. Niekoľko desaťročí po druhej svetovej vojne takéto reminiscencie mali výrazne

bojový charakter. V posledných desaťročiach sa miernia a seba označujú ako historizujúce sentimentálne hnutie, ktoré vlastne už ani nezduzuje priamych bývalých vysídlencom, ale buď ich potomkov, alebo iných záujemcov o tieto historizujúce aktivity. Tieto aktivity sú orientované za hranice nemeckého štátu, takže oprávnené vzbudzujú určitú nedôveru: za akých okolností môžu nadobudnúť silný vplyv na tvorbu nemeckej štátnej politiky?

Význam regiónov sa dá dobre zvýrazniť prostredníctvom legiend a bájí. Ak majú najmä ústne prvotné podania, problémom je ich umiestnenie. Nemecké legendy hovoria o veľkých činoch starých Germánov, no nie je jasné, kde sa tieto aktivity odohrávali. Takže slúžia viac celku (Nemecku), ako regiónu. Podobne „Artušovská legenda“ slúži ako zdôvodnenie celého britského štátu, pretože historické súvislosti existencie a umiestnenia legendárneho panovníka nie sú jasné. Takže legendárnu bytosť si privlastňujú nielen Angličania, ale aj Walesania a Íri sa občas tiež pridajú. Pri tejto legende sa môžeme pristaviť. Z politického hľadiska sú dôležité nasledujúce časti. Artuš bol vyvolený nejakým božstvom (iba on mohol vytiahnuť meč excalibur zo skaly), snažil sa zjednotiť znepriatelené rody do jedného celku (vyjednáváním aj mečom), svojich spojencov považoval za seberovných a tak dal zostrojiť „okružly stôl“ za ktorým sedeli tak, že nikto nebol na poprednom mieste, ani na okraji. Toto označenie sa zachovalo dodnes ako výraz úcty a rovnakého postavenia rokujúcich strán.

Do profilovania regiónov a ich legiend výrazne vstúpilo v stredoveku a v rannom novoveku maliarstvo. Umelci zobrazovali lyrickým, prípadne heroickým spôsobom vybrané lokality. Ich tvorba slúži na zvýraznenie špecifik regiónov dodnes. Spravidla ide o menšie regióny, kde je väčšia možnosť stvárnenia špecifických prírodných zvláštností. Stvárnili sa najmä šľachtici a biblické osobnosti. Vždy však v nejakom prostredí, ktorého názov sa spravidla ocitol aj ako názov celého umeleckého diela. Tieto sa umiestňovali buď v šľachtických sídlach, alebo v kostoloch: tu často v podobe sklenených výplní okien. Takto sa mohli veriaci vzdelávať aj v oblasti chápania významu konkrétnych regiónov, popisovaných v Biblii.

Maliarsky repertoár zahrnoval aj historické „informácie“: stavby a vojnové výjavy zo starších čias, napr. z helénskeho, starorímskeho a biblického obdobia. Takto sa oživovala umrtná tradícia veľkej architektúry z predkresťanského a ranokresťanského obdobia.

Najviac však boli stvárnované biblické osobnosti, spomedzi nich najmä „svätá rodina“. Náboženský etický korzet však spôsobil vznik historických

skomolenín: novoveké kráľovské koruny na hlavách Ježiša a jeho matky, odev, ktorý sa v biblických časoch nenosil a pod. Na regionalizme to však nič nemenilo, osoby boli umiestnené buď podľa biblických tvrdení, alebo podľa regionálnych legiend (miestnych zjavení). Takto sú regionálne zjavenia chápané dodnes a pôsobia rovnakým spôsobom, ako v minulosti (Lurdy, Šaštín atď.). Biblické osoby boli takto regionalizované a pôsobili dostredivo na miestne obyvateľstvo.

Veľké monarchie si v minulosti zakladali na poetickom výklade svojho vzniku. Časť týchto zvykov sa prenieslo aj do súčasných štátov. Už vznik veľkých miest staroveku bol poznačený vôľou bohov a hrdinskými činmi vyvolených jednotlivcov. Takto vznikli Atény, aj Rím. Podobne si zdôvodnili svoj vznik aj ďalšie mestá. Vôľa bohov a hrdinské činy boli nielen zdôvodnením vzniku, ale mali aj naďalej ochraňovať tieto mestá a ich štátnosti.

S podobným prístupom sa stretávame aj pri vzniku ázijských štátov (Japonsko, Čína, India), predkolumbovských amerických štátov (ríše Inkov, Aztékov), afrických kmeňových spoločenstiev apod.

Veľké štáty nie sú pôvodnými celkami – rozrastali sa z menších subjektov. Preto vidíme rozdielnosti v legendách o vzniku častí veľkých štátov. Vo Veľkej Británii si hlavne jednotlivé etniká vytvárali vlastné legendy vzniku štátu (Angličania, Škóti, Walesania, Íri). Unikátnym pokusom o zjednotenie legiend a teda vzniku spoločnej štátnej symboliky je sformovanie britskej zástavy: základ tvorí červený anglický kríž sv. Juraja v bielom poli, ktorý je orientovaný vodorovne a zvisle. K nemu bol pripojený škótsky biely kríž sv. Ondreja v modrom poli, orientovaný diagonálne. Treťou časťou je červený írsky kríž sv. Patrika v bielom poli, ktorý je orientovaný tiež diagonálne. Takto vznikol povestný „Union Flag“, alebo „Union Jack“. Viditeľne jeho existencia závisí od spoločného štátu všetkých troch etnických subjektov (negatívnym príkladom je „uchopenie“ československej zástavy Českou republikou, hoci v českej symbolike bola pôvodne iba biela a červená farba ako vodorovné pásy). Walesania zostali bez symboliky na zástave, majú však významný podiel na legende o kráľovi Artušovi, ktorý údajne vládol a sídlil na území dnešného Walesu (ide o jeden z výkladov artušovskej legendy). Spomenutí svätci sa podieľali na príchode a šírení kresťanstva v oblasti a preto sa stali patrónmi etnických teritórií. Toto elegantné riešenie je narušované írskymi a škótskymi nacionalistami, ktorí používajú iba vlastnú etnickú symboliku, teda nie celý „Union Flag“.

Nemci používajú podstatne umiernennejšie poetické zdôvodnenie vlastnej štátnosti. Určite je to spôsobené nasledujúcimi faktormi:

- nemecký štát vznikol zjednotením viacerých kmeňov s rovnakým etnickým základom
- legendy sú veľmi nepresné a nedajú sa lokalizovať
- zlučovaním kmeňov vznikla monarchia, kým dnes ide o federatívnu republiku

Nemecko ako monarchia zaberalo v rôznom čase rôzne teritórium, čo sa v súčasnosti nehodí pripomínať.

Tak republikánske Nemecko prijalo upravenú monarchistickú zástavu (zlatú farbu v trikolóre nahradila žltá), aj nemecká orlica (či orol) je trochu upravená. Nemecká poetika si zakladá na idealizovaní panovníkov a niektorých vládnucich rodov. Ide o skutočné osobnosti, takže sa dajú lokalizovať, aj historicky zaradiť. Keďže Nemci dominovali určitý dlhší čas aj Rímskej ríši (Sv. ríša rímska nemeckého národa), mali významných panovníkov viac. O niektorých sa „delia“ s inými národmi (napr. cisár Karol IV. patrí aj do českých dejín).

Výrazne negatívne do celkovej poetiky sa zaradilo obdobie tzv. Tretej nemeckej ríše, čiže obdobie vlády A. Hitlera. Tento vládca (správnejšie diktátor) používal poetiku v zdôvodnení nemeckej štátnosti, nemeckého etnika a nemeckej veľkosti veľmi často, čo malo za následok povojnové opatrné používanie legiend na zdôvodnenie štátnosti.

Možno si všimnúť, že v Európe sa za významné osobnosti vždy považujú panovníci, alebo kazatelia, ktorí na určité územie priniesli kresťanstvo, uzákonili ho, alebo rozširovali, postupne boli tiež väčšinou vyhlásení za svätých: Cyril a Metod, cisár Konštantín, už spomenutí svätci vo V. Británii, Vít, Štefan, ale aj Hus, Kalvín a Luther, aj František z Asisi. Okolo ich života a pôsobenia nevyhnutne vznikli legendy (dokonca aj okolo ich fyzického stvárnenia), ktoré si jednotlivé národy starostlivo uchovávajú ako zdôvodnenie svojej existencie. Antický Rím si vytvoril poetické zdôvodnenie svojho vzniku príchodom Romula a Réma (mali kráľovský pôvod a odkojila ich povestná vlčica) a ich sporom, po ktorom Romulus založil mesto, označované ako „večné“. Neskôr sa v Ríme ustálilo povyšovanie cisárov na bohov a tým sa stali súčasťou legiend.

Poetické zdôvodnenie nezasahuje iba do zdôvodnenia štátu a štátnosti, ale aj do spôsobu života. V niektorých prípadoch dochádza aj k prelínaniu týchto atribútov poetiky.

Do poetiky teda patrí aj idealizácia života. Tá je rôzna na rôznych kontinentoch, ale aj v rámci jedného kontinentu.

USA majú veľký hendikep vo svojej „mladosti“, pričom nenadväzujú na žiadnu civilizáciu, či organizovanosť pred svojim vznikom. Takže aj idealizácia je do veľkej miery produktom spoločnosti z prelomu 18. a 19. storočia. Všetky legendy sú mladé a dosť bojovné. Nemajú skoro nič spoločné so šírením kresťanstva, ale zato preferujú získavanie majetkov.

Najvýraznejšie sa do tohto pohľadu hodí idealizácia „divokého západu“. Pracovní ľudia s túžbou po vlastnom vidieckom hospodárstve tiahli na západ, kde boli voľné veľké plochy (indiánske vlastníctvo sa nebralo do úvahy). Zaberali a civilizovali rozsiahle teritória. Tu vytvárali prvotné hospodárstvo (poľnohospodárstvo a remeslá). Štát nebol schopný vládnuť na novoobývaných územiach a tak si osadníci utvárali správu (vrátane práva) sami. Dochádzalo k početnému narušovaniu spoluzitia (krádeže, lúpeže, vraždy), ale dobro vždy zvíťazilo nad zlom. Osadníci si „stvorili“ aj náboženské systémy, podľa vlastných schopností a potrieb – preto vzniklo mnoho siekt, ktoré neboli zosieťované, nemali žiadne spojivá, ani centrum. Vládli polovzdelanci a nevzdelanci. Pravdu mal ten, kto prvý vytiahol kolt a presnejšie strieľal.

Takže osadníci skutočne založili štát na západ od pôvodných trinástich kolónií.

Keďže ide o mladú históriu, takmer neexistovalo rozsiahlejšie ústne, ani písomné podanie, ale pomerne skoro sa objavil film, ktorý vytvoril „hrdinov modernej doby“, ktorí neváhali nasadiť svoje životy v prospech dobra a spravodlivosti. Zločinci boli exemplárne potrestaní. Film využíval aj nové dobové zločiny (Bonnie a Clyde, mafia, Al Capone apod.), kde sa dej preniesol z vidieka do miest. Navyše tu už pozitívne vstupoval do deja štát: polícia, súdnictvo. Takže sa idealizovali represívne inštitúcie štátu a jednotlivec nebol aktívnym účastníkom výkonu spravodlivosti.

V Európe vidíme dva spôsoby idealizácie spôsobu života. V oblastiach, kde sa rýchle rozvíjali mestá (najmä Francúzsko, Taliansko, Anglicko, Nemecko a Španielsko) vznikla poetická idealizácia mestského spôsobu života: hľadali sa sentimentálne dojímavé príbehy, v ktorých dominovala znášanlivosť a hromadenie majetku nad zlovôľou a rozhadzovačnosťou. Ideál pracovitosti sa objavil až s príchodom masovej industrializácie.

V ostatných krajinách sa za ideálny spôsob života považoval vidiecky život, v ktorom dominovala rodina, viera a pracovitosť. Opatrne sa objavoval

ideál vzdelávania, často ako samovzdelávanie prostredníctvom šírenia kníh a hraním osvetových hier. Takto stvárňovali ideálneho človeka aj maliari. Išlo najmä o strednú Európu, ale aj Škandináviu. Dôležitú úlohu pri výbere vidieka hralo odnárodňovanie miest (ponemčovanie v Česku, pomadžarčovanie na Slovensku a „poviedenčovanie“ v Maďarsku). Na vidieku nevládla idyla, ale dala sa umelecky „vytvoriť“. Ideálny človek mal kultúrny rozhľad mešťana, vynútené morálne atribúty vidiečana a bol by schopný žiť v nových spoločenských podmienkach. Zároveň išlo o pasívneho prijímateľa hodnôt, ktorým principiálne veril a chcel, aby boli prevládajúce. Zaujímali ho konkrétne osudy, menej celospoločenské, ktoré hodnotil na základe konzervatívneho pohľadu na svet, v ktorom dominovala rodina a národ.

Niektoré legendy, osobnosti a udalosti majú „celocivilizačnú hodnotu“. Napríklad veľké dielo Danteho Alighierioho „Božská komédia“ zo začiatku 14. storočia zobrazuje a najmä hodnotí významné osobnosti histórie, najmä panovníkov a kňazov. Hlavne časť „Peklo“ obsahuje mnoho historických osobností aj s ich danteovským profilom.

Inak pôsobí antická existencia významných vedcov a umelcov (filozofov, matematikov, fyzikov, lekárov, biológov, sochárov, gramatikov) najmä od čias renesancie dodnes. Podvedome uctieваме veľkosť Aristotela, Platóna, Hippokrata, Feidiasa, Ezopa, Talesa, Archimeda, Pitagora, Sokrata ako veľduchov, ktorí pôsobili v určitých regiónoch, ale ich aktuálny vplyv je celocivilizačný. Antických významných ľudí je mnoho a je pozitívnym prístupom skúmať ich vyjadrenia a metódy prístupu k javom aj dnes. Jednotlivé vedy si dokonca vzali antické osobnosti ako svoje symboly, pričom vyzdvihujú ich veľkosť v parciálnej oblasti a zamlčujú, že v antike neexistovalo také strohé delenie vied ako dnes, filozof bol „múdry človek“, teda ten, kto obdivoval múdrosť (láska k múdrosťi).

Poetika sa v zdôrazňovaní zvláštností regiónov používa dodnes. Obyvateľstvo spontánne a neskôr mediálni experti si vybrali pozoruhodnosti, ktoré by mohli charakterizovať región. Príkladom je Eiffelova veža v Paríži, Socha slobody v New Yorku, Brandenburská brána v Berlíne, Karlov most v Prahe, Pyramídy v Egypte, Partenon v Aténach, britský parlament v Londýne, Kremel' v Moskve, Veľký čínsky múr apod. Existencia legiend okolo ich vzniku podopiera príťažlivosť a dôstojnosť týchto monumentov.

3. KULTÚRNE VYMEDZENIE REGIÓNU

Kultúra je vlastne spôsob života: myslenie aj konanie. Napriek tomu, že ľudstvo tvorí spoločnú druhovú komunitu, ľudia obývajúci jednotlivé regióny sa medzi sebou odlišujú práve kultúrou (celou, alebo jej časťami). Občas sa objavujú tézy o vyššej a nižšej kultúre. Veľmi tento záver pripomína rasizmus a imperializmus. Môžeme však hovoriť o jednoduchšej a rozvinutejšej kultúre. Toto rozlíšenie však nemáme brať ako zdôvodnenie tvrdenia o rozvinutejších a menej rozvinutých etnikách. Ak však vezmeme za základ niektorú časť kultúry (napr. výrobné nástroje), tak vidíme kvalitatívne rozdiely.

Najviditeľnejšími rozdielmi v kultúre je používanie jazyka a spôsob obliekania.

Pri skúmaní používania jazyka ako regionálnej črty existujú dve etapy a teda aj dva spôsoby rozlišovania. **Jedným je prirodzený jazykový vývoj ako vývoj komunikačného prostriedku.** Ten sa vyvíjal v závislosti na vzájomnom oddelení jednotlivých regiónov. Vážne prekážky, akými boli moria, veľké jazerá a pohoria bránili vytváraniu spoločných jazykov. Menšie prekážky, akými sú lesy a rieky umožňovali styk, ale zároveň vytvárali podmienky pre autonómny vývoj jazyka, takže obyvatelia jednotlivých regiónov sa čiastočne stretávali, no väčšinu života prežili vo svojom regióne, čo spôsobovalo vznik jazykových odlišností (zvláštností). Dnes takto sformovaným menším regionálnym jazykom hovoríme nárečia.

Druhou etapou formovania jazykov bolo hľadanie spoločného jazyka a jeho kodifikácia – vnútenie jedného z variantov viacerým regiónom. Vytvoril sa oficiálny jazyk a všetky ostatné boli označené ako miestne nárečia. Je čistou náhodou, že sa mocensky presadil určitý variant a nie niektorý z iných variantov.

Podporou tohto prístupu bolo presadenie industrializácie a s ňou spojeného nového školského systému. Výrobná spolupráca si vyžaduje, aby si spolupracovníci úplne rozumeli a aby mali určité vzdelanie. Týmto

prístupom boli potláčané jazykové regionálne varianty – nárečia. Zmizli z miest, ale dodnes sa zachovali na vidieku, kde rodinný život je dôležitým spojivom ľudí, takže potreba rodinnej komunikácie je vyššie hodnotená, ako pracovná komunikácia (každý variant má svoje presne vymedzené oblasti používania).

Vo väčších mestách si nižšie vrstvy vytvorili svoj vlastný jazyk, ktorý sa časom rozšíril, ale aj trochu zredukoval. Takto v nedávnej minulosti existovala „prešpuráština“, alebo pražský, či brnianský dialekt. Bratislava za storočie svojej existencie podstatne „vymenila“ obyvateľstvo, čím sa spomenutý regionálny variant vytratil, pretože noví obyvatelia ho neovládajú. Preto je pre bratislavský región skôr charakteristický spôsob života (obliekanie, bývanie, preferované hodnoty) ako jazyk.

Globalizácia priniesla nový jazykový prejav: **širšie používanie jazyka, ktorý nepatrí do prirodzenej výbavy obyvateľov regiónu.** V stredoveku to bola latinčina pre vzdelancov, v novoveku sa ním stala nemčina pre štátnu správu a podnikateľov a v súčasnosti je to angličtina pre tých, ktorí chcú globálne komunikovať, prípadne podnikáť, alebo aspoň využívať súčasné technologické produkty. V niektorých častiach sveta vznikli nadštátne jazykové regióny, kde je možná bežná anglická komunikácia (Škandinávia, Spojené arabské emiráty, Benelux, Singapur a okolie a vnútroštátne regióny, kde je to v podstate akceptované, čo je v častiach väčších miest a univerzitných miest).

Zvyky a tradície patria do ďalšieho okruhu skúmania kultúrneho vymedzenia regiónov. Niektoré zvyky aj tradície sú dobové, iné existujú dodnes ako živé stimuly správania. Pojem zvyk sa vzťahuje na konkrétne správanie. Pojem tradícia je súbor zvykov, teda je pojmom širším, nadradeným. Niektorí ľudia si vytvárajú zvyky k určitým činnostiam (napr. poobedňajšia siesta, ranná hygiena, dať si pivo po jedle, vykročiť ráno určitou nohou (pravou, alebo ľavou), pokrižovať sa pred kostolom, v minulosti oslovenie staršieho a nadriadeného „oni“ – onikanie, apod.). Zvyky sú v podstate konkretizáciou tradícií.

Tradície si vytvárali vždy konkrétne komunity podľa prírodných podmienok na život, humánneho okolia, prevládajúceho náboženstva, mocenských limitov vlády.

Najviditeľnejšími sú rozdiely v svatobných tradíciách, spôsobov obliekania, stavania sídiel, stravovacích zvláštnostiach a v tradíciách vládnutia. Zachovávanie tradícií, ktoré sa týkajú spôsobov života ľudí veľmi

záviselo od komunikácie medzi jednotlivými komunitami. V poddanských časoch nebola medzikomunitná komunikácia umožňovaná pre jednoduchých ľudí a tak sa tradície stali základnými normami ich života. Až do industriálnej revolúcie to boli tradície, ktoré určovali spôsob života v jednotlivých regiónoch. Industriálna revolúcia si vynútila širšiu komunikáciu medzi regiónmi, presídľovanie ľudí a zmenu niektorých hodnôt (materiálnych aj nemateriálnych). Tak sa narušili regionálne špecifické tradície, ktoré čiastočne podľahli novým potrebám výroby, ale aj novým možnostiam kupovania tovarov.

Industriálna revolúcia spôsobila vznik nových regiónov, ktoré boli charakterizované ekonomikou: výroba, ťažba nerastov, železničné uzly apod. Jednotlivec odrazu pochádzal z dvoch regiónov: jeden bol tradičný a druhý determinovaný podmienkami výroby. Z toho vyplýva, že musel zladit' dva typy tradícií: tie, ktoré prežívali veky a tie, ktoré začali vznikáť, ale ak chcel využívať nové možnosti práce a podnikania, tak sa im musel prispôbiť. To spôsobovalo zložité psychické problémy pre ľudí, ktorí žili v takto „kombinovaných“ regiónoch.

V súčasnosti sa vďaka rozmachu turistického ruchu ožívujú kulinárske špecifiká (stravovacie zvláštnosti). Cestovné kancelárie lákajú turistov na špeciality kuchyne v rôznych častiach sveta. V Európskej únii sa dokonca rozohrel boj o právo na špeciality. Takto je administratívne pridelovaná značka na určitý druh jedál a nápojov. Šampanské musí byť vyrobené v regióne Champagne, olomoucké syrečky v Olomouci, spor je o tokajské víno medzi vinármi Slovenska a Maďarska, o oštiepky (Poliaci versus Slováci) atď. Ide o kombináciu prirodzeného vývoja, ktorý spôsobil, že sa v určitom regióne vyrábala určitý druh potravín a túžby bruselských úradníkov rozhodovať o všetkom. Obyvatelia regiónov majú v tomto lepší prehľad a nedajú si narušiť svoje vnímanie oblasti, v ktorej žijú.

Podobne je to aj s regionálnymi jedlami vo svete. Španielske, grécke, talianske, švajčiarske, rakúske regióny sú povestné určitým jedlom (syry, vína, cestoviny, šunky apod.). Dokonca aj čokolády a zákusky sú súčasťou regionálnych kulinárskych špecialít. Trhová flexibilita spôsobuje, že si regionálne potravinárske výrobky možno kúpiť v rôznych častiach sveta. No určité značky sú viazané na miesto pôvodu. Takto sa občania sveta „vzdelávajú“ v kulinárskom zemepise. Nejde o štát pôvodu, ale o región, kde tieto špeciality vznikajú.

Pre „bárových fajšmekrov“ sú pripravované špeciality v nápojovej oblasti. Ide najmä o regióny teplejších oblastí, akými sú Karibik, ázijské tropické oblasti, ale aj stredomorie a španielske atlantické ostrovy. K niektorým sa dokonca viažu aj legendy (mená slávnych ľudí, ktorí si oblúbili konkrétne nápoje).

To, čo v minulosti bolo produktom spôsobu života sa dnes stalo súčasťou komercie, čo je na jednej strane prejavom konzumnej spoločnosti, na druhej zase expanziou informácií o regiónoch.

Niektoré regióny si vytvárali špecifické náboženské systémy. V Európe išlo o štátne regióny, hoci v rámci jedného náboženského systému mohli vznikáť aj miestne zvláštnosti. V Európe si katolícka cirkev strážila jednotu pod pápežským zastrešením, takže vznik regionálnych náboženstiev bol zároveň aj nemilosrdným bojom. **Existujú tri veľké problémy pri definovaní európskej idey.** Jedným je stotožnenie Európy so západným kresťanstvom³. Podľa tohto princípu by do Európy nepatrili viaceré európske krajiny, v ktorých sa presadili iné varianty kresťanstva. Zároveň by do nej patrili najmä Latinská Amerika a Filipíny, kým USA, Kanada, Austrália by boli už za hranicami Európy. Druhým problémom je snaha o ideologickú domináciu, ktorá trvá asi dve tisícročia. Všetky ideológie sa snažili definovať cesty vývoja, dobro a zlo. Boli víziami pre celý kontinent. Prísne náboženská ideológia (katolicizmus), bola liberálnymi revolúciami vystriedaná „občianskymi“, či vedeckými ideológiami. Ukazuje sa však, že tieto nemajú dostatočnú vnútornú silu prekonávať už po niekoľkých storočiach nové problémy.⁴ Tretím problémom je skutočnosť, že každá ideológia túži definovať ciele a metódy ich dosahovania. Tým zužuje úlohu človeka na vykonávateľa nejakej „vyššej sily“ (boha, alebo prírody), čiže stáva sa z neho netvorivý robot. Modernizácia cieľov vedie k ešte väčšej dehumanizácii chápania vývoja, pretože povyšuje kvantitatívne ukazovatele na kritériá pokroku aj charakteru civilizácií.

Ideológovia vlastne ani pojem „Európa“ nepotrebnú. Nahradil ho pojem „Západ“, ktorý označuje euroatlantickú civilizáciu, ktorej jadrom bolo katolícke kresťanstvo. Dnes sa doňho primiešali aj iné kresťanské smery, no okrem ortodoxného a pravoslávneho kresťanstva. Takže pojem „Západ“ bol primárne určený kresťanstvom a demokratický, či liberálny

³ Huntington, S., *Střet civilizací*, s. 184 – 185.

⁴ Küng, H., *Světový étos*, s. 15 – 16.

obsah dostal až neskôr aj to v redukovanej podobe. (Nacistické Nemecko, ani fašistické Taliansko sa zo západu neodstáhovali, ani neboli z neho exkomunikované, tvoria súčasť histórie západu a západnej civilizácie).

V Anglicku si kráľ Henrich VIII. vytvoril cirkevný systém (nešlo o výklad kresťanstva, ale o oddelenie cirkvi v Anglicku spod zvrchovanosti pápeža). Za kráľovnej Alžbety nastala zásadná organizačná premena, ktorá zrodila súčasnú anglikánsku cirkev. Prívrženci obidvoch systémov viedli medzi sebou brutálny boj. Išlo o prívržencov pápeža, resp. anglického monarchu. Tak ako Angličania a neskôr Briti kolonizovali neeurópske územia, rozširovalo sa s nimi teritórium anglikánskej cirkvi. Možno povedať, že anglikánska cirkev má regionálny pôvod, ale etnickí Angličania si vzali so sebou túto vieru a vytvárali cirkevné organizácie v severnej Amerike, v Ázii (najmä v Indii), v Austrálii aj na Novom Zélande. Takže okrem regionálneho charakteru má aj etnický charakter. Nedokázal sa zásadne rozšíriť ani na území spoločného štátu, hoci Škóti si podľa vzoru Angličanov vytvorili svoje regionálne náboženstvo – škótsku cirkev.

V Česku sa zrodil určitý iný výklad aktuálnej katolíckej politiky (napr. majetky, predávanie odpustkov, ale aj čeština v kostoloch), ktorý viedol ku vzniku hnutia za obrodu katolíckej cirkvi. To sa nepodarilo a základný symbol – Ján Hus – bol upálený. Jeho prívrženci však vytvorili nový náboženský systém, ktorý si po bojoch uhájili. Tento náboženský systém sa však nerozšíril za hranice Česka a zostal výrazne regionálnym náboženstvom. Podobne ako vo Veľkej Británii, ani v Československu sa „husitstvo“ výraznejšie nepresadilo v rámci štátu, takže zostalo predovšetkým regionálnym náboženským systémom.

V Nemecku Martin Luther prišiel (podobne ako J. Hus) s kritikou cirkevnej politiky, čo spôsobilo ideologický, politický, ale aj militantný boj medzi prívržencami pápežského a Lutherovho výkladu teológie a kresťanstva. Nemecké regióny sa pridávali k lutheránstvu, z ktorého bol postupne vytvorený samostatný protestantský náboženský systém. Tento sa však šírila aj do nenemecky hovoriacich regiónov, spravidla si ho prinášali protestantsky orientovaní nemeckí remeselníci a baníci. V Škandinávii našiel protestantizmus mnoho prívržencov. Potrebné je uvedomiť si, že protestantské cirkvi nemajú organizačné štruktúry podobné katolíckej cirkvi a preto sú svojou organizačnou podstatou vždy regionálnymi cirkvami.

Vo Francúzsku sa protestantizmus šírila (členmi sa stali aj členovia rodov Bourbonov, Condeov, Rohanov) až do zásadného vojenského útoku

katolíkov (Bartolomejská noc – 14. 8. 1572), kedy bolo mnoho tisíc huge-notov (francúzska vetva protestantov) vyvraždených a neskôr kardinálom Richelieuom boli aj politicky limitovaní. Rovnosť nastala až po Francúzskej revolúcii. Hugenoti boli pôvodne francúzskym regionálnym náboženstvom, no spomenuté udalosti ich v podstate odstránili.

V stredoveku vznikali židovské náboženské miniregióny – židovské mestá, ghetá pri veľkomestách. Pôvodne uzavreté mestské regióny sa už dnes otvorili a tvoria súčasť kultúrnej histórie širšieho regiónu a stali sa prítiahľivými turistickými miestami.

V súčasnosti vznikajú opäť pri veľkých mestách miniregióny prisťahovalcov, ktorí sa nezaradili do väčšinovej spoločnosti. Veľké prisťahovalecké vlny vždy a všade vytvárali etnické miniregióny, ktoré sa výrazne životným spôsobom odlišovali od prevládajúcej kultúry a prevládajúceho spôsobu života (čínske a talianske štvrte v USA).

V arabských krajinách sa vytvárajú novodobé náboženské regióny, ktoré medzi sebou súperia o pozíciu v sociálnej aj politickej hierarchii, niekedy bojujú o prežitie. Podobne ako v minulosti v Európe, aj tu ide o jedno pôvodné náboženstvo, no s rôznym výkladom (okrem kresťanských komunít).

Typické svojbytné náboženské regióny existujú v málorozvinutých krajinách, kde si miestne komunity vytvárali špecifické náboženské systémy, ktoré nepodliehali vonkajšej autorite, ale iba miestnym zvyklostiam. Viazané sú na špecifický spôsob života, takže kým existuje, aj náboženské systémy sú funkčné. Zmenou spôsobu života by určite prichádzalo aj k prieniku niektorého väčšieho náboženského systému. Príkladom je islám ako väčšinové náboženstvo v Indonézii, ale tiež v ďalších ázijských krajinách s nearabskou etnickou populáciou a úplne importovaným náboženstvom.

Osudom všetkých veľkých ríš v minulosti, ale tiež súčasných veľkých štátov je, že sa skladajú z viacerých regiónov, určených jazykom, etnikom, rasou, náboženstvom, kultúrou, alebo aj sociálno-ekonomickým stavom. Ak vezmeme gigantickú Čínu, alebo Indiu, o niečo menšie USA a Rusko, ešte menšiu Brazíliu, aj Indonéziu, všetky majú na svojom území takto rozmanito určené regióny. Pritom si treba uvedomiť, že tieto regióny si nikdy nebudú rovné. Nielen veľkosťou a počtom obyvateľov. Tiež bohatstvom a prístupom k moci. Z toho vyplývajú potenciálne napätia, nezhody, až konflikty.

Pre malé štáty môže byť neriešenie, alebo zlé riešenie nezhôd tiež príčinou ich kolapsu. Takto sa na začiatku 20. storočia rozpadlo Rakúsko-Uhorsko,

Veľká Británia prišla o väčšinu Írska, po druhej svetovej vojne sa rozpadli koloniálne ríše, aj veľká India (na Indiu a Pakistan, ktorý neskôr stratil svoju východnú časť, dnešný Bangladéš) a na konci storočia sa rozpadlo Československo, aj Juhoslávia a veľký Sovietsky zväz.

Regiónom možno zvonka dodať „bojovú energiu“, ktorá môže spôsobiť občiansku vojnu a hrozivý rozpad. Regióny majú svoje špecifiká, ktoré je potrebné akceptovať, umožniť, aby si žili svojim životom: v Austrálii žijú vedľa seba „moderní“ ľudia aj komunity „z doby kamennej“. Nikdy to nebude ideálny vzťah, ale vzájomné akceptovanie rozmanitostí umožňuje celkom dobré spolužitie.

4. GEOGRAFICKÉ A EKONOMICKÉ VYMEDZENIE REGIÓNU

Čo je zemepis (geografia)? Opis zeme. Ale akej, ktorej, koho? Chceme opísať ľudský svet v konkrétnom priestore, z čoho vyplýva potreba skúmať medziľudské vzťahy v kontexte s prírodou. Takto nejako sa rodila politická geografia. Rozmanitosti ľudských komunit podmienené rozmanitosťou prírodných podmienok, v ktorých sa rozhodli žiť. Ľudstvo sa veľmi dlho vyvíjalo v podmienkach výraznej izolovanosti, z čoho vyplývala ešte väčšia závislosť od aktuálnych prírodných podmienok. Súbežná existencia mnohých regiónov bez komunikačných sietí a s mnohými vojnovými konfliktami vytvárala podmienky pre vzájomnú izolovanosť, ktorá bola narušovaná iba ojedinele: návštevami mocných, cestami obchodníkov a nepokojným životom dobrodruhov. Bez možnosti poznávať ostatný svet žili ľudia ako v menšom mravenisku, v ktorom vládne kráľovná (častejšie kráľ), každý má pridelenú nejakú spoločenskú rolu zhora, takže búriť sa proti osudu nemalo význam. Nestretáva sa však s členmi iných mravenísk.

Geografická izolovanosť spôsobila teda vznik vynútených regiónov. Najvýraznejšou výnimkou boli Vikingovia, ktorí cestovali po Atlantickom oceáne, zrejme objavili aj severnú Ameriku, ale zašli so svojimi loďami aj do Stredozemného mora. Na svojich cestách sa však nesnažili spoznávať svet a priniesť domov nové poznatky, ale jediným cieľom bolo lúpenie a príležitostné vraždenie pokojného obyvateľstva. Napriek mnohým cestám zostali kultúrne uzavretí a teda sa kultúrne izolovali od ostatného sveta. Napriek poznaniu iných spôsobov života si zachovali ten svoj a stali sa svojou podstatou svojbytným regiónom. Kultúrna izolácia pôsobila ako absolútna bariéra pre prienik iného spôsobu života, alebo iných ideí a teda aj náboženstiev. Až po usadení začala iná éra, ktorá priniesla aj kresťanstvo (protestantizmus), ktorému sa venovali veľmi horlivo.

Absolútnu izolovanosť dlho znamenal život na ostrovoch. Určitú izolovanosť znamená takýto život aj dnes. Pokiaľ si obyvatelia ostrova dokázali vytvoriť vlastný štát, dlho nepotrebovali širšiu komunikáciu. Veľká

Británia (pred ňou Anglicko) sa počas väčšiny vlastnej histórie sústredili na vlastný ostrovný život a mimo neho „vyrážali“ najmä na dobývanie území, lúpenie, alebo zásobovanie vlastného trhu. Dodnes sú britské ostrovy výrazne svojbytným regiónom, ktorý nemá väčšiu vnútornú motiváciu na vzdanie sa svojho svojrázu. Regionalizmus bol na hlavnom britskom ostrove podporovaný aj politicko-ekonomicky a historicky. Štát sa skladal z viacerých poľnohospodárskych panstiev (landlordi ako regionálni vládcovia a majitelia), kým centrum moci vzniklo na okraji ostrova (teritoriálne umiestnenie Londýna). Ani premena tradičnej monarchie na konštitučnú výraznejšie nezmenila regionalizmus, ktorý je zachovaný dodnes. Boli tu dva dôležité urbanistické faktory: nevzniklo mnoho miest, ktoré by strhávali obyvateľstvo a upravovali jeho spôsob života a zároveň neexistencia tradičných dedín (ako napr. v strednej Európe), vzdalovala spôsoby uvažovania jednotlivcov a ich rodín od seba. Britský tradicionalizmus má preto dve podoby: jednou je používanie tradičných inštitúcií s novým obsahom a druhou je pretrvávanie regionalizmu.

Ak sú ostrovania viac vzdialení od iných komunit, tak je svojráz ešte zreteľnejší. Japonci sa dlho izolovali od ostatného sveta, až vytvorili samostatnú civilizáciu, ktorá v podstate dodnes nepotrebuje širšiu svetovú komunikáciu. Výrazné „cestovanie“ tovarov nezaťahuje do vzájomnej komunikácie mnoho ľudí, ani politický systém nepotrebuje do tohto procesu širšie zasahovať. Japonskí turisti sú faktorom až v posledných desaťročiach, pričom ide o zanedbateľné percento z počtu obyvateľov. Určité úpravy nastali v spôsobe obliekania, ale nie stravovania a bývania. Spôsob života prijal niektoré úpravy, ale v zásade sa „nepoeuróčil“.

Ostrovné obyvateľstvo v Indickom a Tichom oceáne má výrazné vlastné regionálne zvláštnosti, do ktorých čiastočne zasiahli dovozové potraviny a najmä náboženstvo (islam). V oblasti viery sa veľké množstvo obyvateľstva pripojilo ku svetovej islamskej komunite. Táto viera ovplyvňuje spôsoby obliekania (žien), čím sa zamieňajú pôvodné regionálne obliekacie zvláštnosti a s tým aj niektoré návyky spolužitia. Napriek tomu, že kresťanstvo sa dotklo obyvateľstva ostrovov skôr ako islam, nedokázalo výraznejšie nahradiť pôvodné polyteistické náboženstvá. Islam do značnej miery zjednocuje obyvateľstvo ostrovov do jednej náboženskej komunity a odsúva regionálne zvláštnosti na okraj života. Islam ovplyvňuje regionalizmus na ostrovoch podobne, ako kedysi kresťanstvo v Európe. Vzniká

akýsi hybrid (zmes pôvodných zvyklostí a islamských predstáv), ktorý bude konfrontovaný ešte aj s prichádzajúcimi globalizačnými zvyklostiami.

Inak je to v Karibskej oblasti, kde na ostrovoch žilo väčšie množstvo pôvodných Európanov (najmä Španielov, Portugalčanov, ale aj Francúzov a Angličanov), ktorí priniesli svoje kontinentálne zvyklosti v oblasti spôsobu života, vrátane kresťanstva. Napriek tomu určitý regionálny charakter zostáva zachovaný. Karibský regionalizmus je dnes už kombináciou pôvodných zvyklostí a spôsobu života s tým, čo bolo dovezené v priebehu dejín a s tým, čo prichádza dnes. Možno predpokladať, že tento „hybridný regionalizmus“ sa udrží v tejto oblasti ešte veľmi dlho. Chudoba miestneho obyvateľstva mu bráni v širokej komunikácii navzájom, ale aj s kontinentom (štátmi na pobreží oblasti). *Chudoba obyvateľstva vždy umocňuje pretrvávanie regionálnych zvláštností.*

Najmenej prehľadná situácia v existencii regiónov je v Indii. Ide o štát, ktorý má trikrát viac obyvateľov ako Európska únia – rasovo, etnický aj nábožensky je veľmi rozmanitý, má veľmi odlišné tradície a teda aj kultúrne zvyklosti. Dokonca aj hlavným dorozumievacím jazykom je angličtina (jazyk kolonizátorov), pretože jazyková rozmanitosť bráni ustanoviť niektorý z domorodých jazykov ako jediný. V tejto situácii nemožno povedať, že v Indii ide o kompaktnú civilizáciu: niektoré časti žijú v stave dobrej usporiadanosti, kultúrnej tolerancie, technickej vyspelosti; na druhej strane sú regióny, v ktorých sa kameňuje, kolektívne zabíja za neveru, čarodejníctvo, alebo len tak „z rozmaru“. Obyvatelia regiónov a subregiónov si žijú vo vlastnom svete a štát nepovažujú za dostatočnú autoritu, ktorá by vniesla nový morálny kódex do ich života.

Regionálne rozdiely sú dostatočne silne zakorenené na to, aby bránili hodnotovej unifikácii v krajine, na druhej strane im chýba štátotvorná idea, ktorá by viedla k odmietnutiu existencie súčasného štátu a k vytvoreniu nových štátnych útvarov. Regionalizmus v Indii akceptuje tradičné authority (rádžov – miestnych bývalých vládcov), no znemožňuje im vládu. Tak nenesú zodpovednosť za situáciu, ani extrémne kriminálne činy. Za tie je zodpovedný štát, ktorý si s nimi nevie poradiť. Vzniká zásadná otázka: môže pretrvávanie takýchto regionálnych rozdielov a ohromný rast populácie viesť k rozpadu štátu a ku vzniku efektívnejších viacerých štátnych útvarov?

Klimatické zvláštnosti sú prirodzeným determinantom vzniku regionálnych odlišností. Nejde iba o porovnávanie extrémov, ktoré sú

od seba veľmi vzdialené (Eskimáci obývajúci severné arktické oblasti ver-
sus Tuáregovia z oblasti Saharskej tropickej púšte). Sever Európy je známy
svojim chladným počasím, ktoré sa však rôzne prejavuje v súvislosti s ge-
ografickými podmienkami (morské pobrežie, vnútrozemie, hory, údolia,
fjordy, roviny), ale aj s mierou a formou zalesnenia a prítomnosťou zve-
riny. Spoločným klimatickým znakom je zima a iné striedanie ročných
období. Ostatné spomenuté faktory pôsobia v rôznych oblastiach Škandi-
návie rôzne a podmieňujú vznik samostatných regiónov. Chladné počasie
spôsobuje, že si obyvateľstvo zvyká na teplejšie druhy oblečenia a dobre
vyhriate obydlia. Vidíme ľudové uprednostňovanie kožušinových oble-
kov, aj obuvi a čiapok, pevné domy, ktoré sa nezrúti pod väčším množ-
stvom snehu. Podobne existujú škandinávске zvláštnosti v dopravných
prostriedkoch (lyže a sane), ktoré boli ťahané sobmi a nie koňmi. Chlad-
né klimatické podmienky zjednodušovali uchovávanie potravín v dobrom
stave (ich zmrazenie, resp. vysušenie). Zlé počasie mimo domova utužova-
lo rodinný život a život malých komunít. Takto sa tiež umocnila úcta k ži-
votu vo svojej komunite. Potrebne je však pripomenúť, že Švédci sa prezen-
tovali aj výbojmi (v polovici 17. storočia dobyli Prahu, ktorú vyrabovali),
no postupom času sa ich úcta k životu iných prehlbovala, až k dnešnému
dosť silnému humanizmu a pacifizmu (Nórsko je členom NATO, ale jeho
aktivity sú väčšinou ochranného charakteru). Švédsko a Fínsko vystupu-
jú proti vojnovým konfliktom a pomáhajú ľuďom vo vojnových zónach.
Tieto regióny sa stali typickými pacifistickými aj napriek tomu, že majú
pomerne kvalitne vyzbrojené armády.

Púštne klimatické podmienky automaticky spôsobujú zvýšenie sna-
hy o prežitie a zväčšujú komunitnú introvertnosť (zameranie na vnútorný
život komunity). Život v oázach sa stal typickým pre tieto oblasti, pričom
ani súčasné svetové možnosti nezrušili ich existenciu. V prostredí veľkých
púští (Sahara v Afrike alebo Gobi v Mongolsku, veľké púštne oblasti v Aus-
trálii) dodnes žijú pôvodné kmene, pričom sa snažia zachovať svoj pôvod-
ný spôsob života.

Na rozdiel od severoeurópskych regiónov sú tropické regióny cha-
rakteristické vyššími teplotami a iným striedaním ročných období. Tu
však treba pripomenúť rozdiely medzi suchými africkými trópnymi re-
giónmi a „upršanými“ brazílskymi regiónmi. Na jednej strane suchá púšť,
na druhej dažďové pralesy. Viditeľne nemožno trópy zjednotiť tak, ako to
možno urobiť v arktickej oblasti.

Špecifickými podmienkami sa vyznačujú tradičné záplavové oblasti
(údolie Nílu, delta rieky Mekong, okolie Gangy apod.), kde si obyvateľstvo
zvyklo na rozdielnosti spôsobené počasím: príchod dlhodobých lejakov,
ktoré spôsobia vyliatie riek. Ľudia z uvedených regiónov neutekajú, ale
sa prispôbili týmto pohromám. V údolí Nílu sa v dávnej minulosti vy-
tvorili regióny s očakávaním príchodu veľkej vody, ktorá prinášala nielen
vlahu, ale aj úrodné bahno. Zaplavené polia sa stali úrodnejšími. Dnešná
vodohospodárska politika už bráni veľkým záplavám, takže sa v nílskych
regiónoch žije iným spôsobom.

Súhrn najmä klimatických a geologických podmienok predurčil pre-
ferencie v hospodárskej činnosti obyvateľov jednotlivých regiónov. V zá-
sade vidíme historické rozdiely v orientácii na poľnohospodárstvo, lov
(neskôr chov zvierat), baníctvo a obchodovanie. Úrodná pôda a striedanie
vhodných ročných období usadilo ľudí a vtlačilo regiónu pečať pestovania
plodín podľa klimatických podmienok. Na druhej strane neúrodná pôda,
prípadne väčšie suché obdobia, ale aj dostatok potravy pre zvieratá primáli
obyvateľov preferovať lov a neskôr aj chov zvierat.

Psycho-antropológovia tvrdia, že pestovanie rastlín je menej tvorivou
činnosťou, ktorá sa navyše pravidelne opakuje, kým lov núti ľudí premýš-
ľať nad jeho metódami, aj nad uchovávaním mäsa a preto kultúrna tvoriv-
osť lovcov bola na vyššej úrovni ako podobná činnosť tradičných roľníkov.
Zároveň však lovci boli neustále v pohybe, aj chovatelia väčších zvierat zo-
stávali čiastočne nomádmi, kým roľnícke obyvateľstvo si vytváralo trvale
obývané priestory, takže nastalo trvalejšie osídlenie území – v takýchto re-
giónoch sa postupne vytvárali aj väčšie obývané sídla – mestá. Roľnícke re-
gióny samotné nespôsobili vznik miest, ale uľahčili ich postupné vznikanie.

Prítomnosť „spojovacích“ priestorov – rieky, moria – umožnilo vznik
regiónov, v ktorých sa obyvatelia hodne venovali obchodnej činnosti. Už
v staroveku existovali obchodné centrá v niektorých mestách, ale aj ostro-
voch. Tento trend pokračoval v stredoveku a vyvrcholil až v našej dobe
vznikom centier svetového obchodu (burzy a finančné centrá). Takéto
centrá si vyžadovali mestskú aglomeráciu, špecifickú úroveň vzdelania
a ochranu majetku. Z prírodného hľadiska to bol prístup ku zdrojom ob-
chodovania a tiež koncovým adresátom. Takto popri poľnohospodárskych
vznikli aj mestské regióny, ktoré svoju dôležitosť v priebehu dejín neustále
zvyšujú na úkor poľnohospodárskych regiónov. Takýto stav bude mať ur-
čitý zlom, ktorým bude otázka výroby potravín.

Dnes to už nie je otázka prírodných, ale technických podmienok a veľmocenských záujmov.

Už v antickom svete boli cenené regióny, kde sa nachádzali prírodné predmety: potrebné kovy, minerály, drahokamy apod. Technologickou zrelosťou sa rozširoval okruh záujmu a v určitom zmysle sa aj menila hodnota týchto regiónov. Viditeľne ide o regióny „nestahovateľné“. Kým lovci a do určitej miery aj roľníci sa mohli sťahovať za lepšími podmienkami, prítomnosť nerastov je dlhodobejšou záležitosťou. Takto vznikli banské regióny, v ktorých sa niečo dôležité ťažilo. To trvá dodnes, vyhľadávanie nerastov je dôležitou stratégiou všetkých štátov, najmä však svetových veľmocí a veľkých podnikateľských subjektov (majú prostriedky na prehládávanie prírody a následnú ťažbu a zároveň veľkú túžbu rozmnožovať vlastný majetok). Opäť existujú strategické regióny s prítomnosťou konkrétnych nerastov. Dokonca sa už vyhľadávajú netradičné regióny s nerastným bohatstvom: v Arktíde a na Mesiaci. Nejde teda o obývané regióny, no prípadné ťažobné aktivity by priviedli určitý počet obyvateľov s konkrétnou pracovnou orientáciou a tieto prírodné regióny by sa premenili na ľudské regióny.

Významným faktorom vzniku novodobých regiónov bola priemyslová revolúcia. Umožnenie prechodu od remeselníckeho spôsobu výroby k masovejšiemu (industriálnemu) si vyžiadalo iný dôvod koncentrácie ľudí a preferovanie iného spôsobu života. Industriálna revolúcia nenastala celoplošne v niektorej krajine: vznikali industriálne centrá v obkolesení tradičných teritórií. Ani všetky mestá sa nepremieňali na industriálne regióny. Navyše vznikali iba niektoré industriálne orientácie (napr. na výrobu textilu, niektorých strojárskych zariadení, potravín, dopravných prostriedkov, alebo nábytku). Anglicko, Nemecko, aj Francúzsko žilo tradičným spôsobom, no na ich teritóriách vznikali industriálne regióny. Ich podstatou boli továrne a k nim prislúchajúce ubytovacie domy pre zamestnancov. V takom priestore sa usadili aj obchodníci. K danému industriálnemu priestoru bolo potrebné dotiahnuť aj komunikácie (cesty), elektrinu, vodu a niekedy aj plyn. Tým vznikol špecifický región nepodobný ostatným regiónom v krajine. Keďže sa továrne zakladali pri mestách, niektoré mestá sa zmenili na komplexné industriálne regióny. Išlo o typický proces pre devätnáste storočie, v ostatných nemenovaných krajinách hlavne o dvadsiate storočie. Na konci dvadsiateho storočia už bola väčšina Európy a severnej Ameriky industrializovaná, no napriek tomu zostali aj neindustrializované

regióny s tradičnou výrobou aj spôsobom života. Medzi nimi vynikajú turistické regióny, ktoré obsahujú turisticky atraktívne centrá, takže sa nestali regiónmi chudoby. Tradičné regióny sú však chudobnejšie ako industrializované, mnohé sa ocitli na okraji spoločenského života.

Industrializované regióny sa stali centrami technologického pokroku a nového spôsobu života, ktorý rýchlo nadobudol konzumný charakter. Regióny masoveľa (pôsobili príťažlivo na ostatné obyvateľstvo) a ich celkovému charakteru sa prispôbovali aj ostatné neindustriálne inštitúcie: napr. školy, výskumné inštitúcie, kultúrne inštitúcie, doprava, stavebníctvo a samozrejme aj bankový sektor, bez ktorého by bol nový druh podnikania nemožný.

Na počiatku industriálnej revolúcie boli regióny s industriálnym charakterom v menšine, no postupne ich počet narastal, takže na začiatku dvadsiateho storočia už niektoré krajiny ako celky bolo možné charakterizovať ako industrializované. Takto vznikli v rámci európskeho kontinentu väčšie industrializované regióny – jednotlivé štáty.

Industrializácia je veľmi široký pojem, ktorý zahŕňa všetky priemyselné oblasti výroby, ale aj tie časti spoločnosti, ktoré sa s nimi spájajú a ktoré sme už letmo spomenuli. V rôznych častiach krajiny sa usadili rôzne priemyselné výroby, takže sa industriálne regióny medzi sebou líšia na základe ich výrobnej orientácie (automobilizmus, letecká výroba, lodiarstvo, vojenská výroba, textilie, stavebníctvo, ropná produkcia, druhy elektrotechnickej výroby, potravinárstvo apod.). Treba pripomenúť, že v rôznom čase je úspešnosť jednotlivých výrobných orientácií rôzna a preto rastie význam, ale aj bohatstvo jednotlivých regiónov v podstate nezávisle na sebe, teda jednotlivé industriálne regióny sú rôzne úspešné.

Po páde sovietskeho bloku a premene jednotlivých štátov na pluralitné demokratické systémy, nastala tiež premena ich ekonomík. Výrazne sa obmedzilo poľnohospodárstvo a zbrojná výroba, dosť sa obmedzilo ťažké strojárstvo a stavebníctvo, čo bolo do určitej miery (nie úplne) nahradené inou výrobou. Takto na Slovensku vznikli novointustrializované regióny, charakteristické najmä výrobou automobilov, ale aj bielej elektrotechniky (chladničky). Podstatne sa rozšírili služby: pre domáce obyvateľstvo, ale tiež pre zahraničie.

Vo svete vznikli nové industriálne regióny, ktoré sú označované ako industriálne (alebo priemyslové) parky. Vznikajú podobným spôsobom, ako prvé industriálne regióny. Na rozdiel od nich nepotrebujú kontakt

s mestom. Všetko sa vytvára vo vnútri vznikajúceho industriálneho parku. Potrebný je priestor, v ktorom sú patričné siete (elektrina, plyn, niekedy aj telefónna sieť, dopravné komunikácie, prípadne aj menšie letisko). Na tomto území vznikajú výskumné centrá (vedecký výskum a laboratória) ako filiálky silnejších technických vysokých škôl. Tieto novodobé umelé industriálne regióny sú finančne podporované štátom v kombinácii so súkromným kapitálom, ktorý sa chce uchýtiť práve v tejto chránenej zóne. V týchto industriálnych parkoch ide o to, aby sa najnovšie (často experimentálne) výskumné výsledky dostali do obmedzenej výroby a pokúsili preraziť na trhu. Podnikatelia majú na to spravidla tri roky, počas ktorých dostávajú štátnu dotáciu, ktorá sa každý rok znižuje. Výskum hradí štát.

Takto došlo k premenám pôvodných na modernejšie industriálne regióny. Typický je prerod baníckeho Alsaska-Lotrínska vo Francúzsku na región vyznačujúci sa výskumom v oblasti letectva. Zmenil sa celkový charakter regiónu, vrátane spôsobu života a charakteru životného prostredia. Zmenila sa aj sociálna a vzdelanostná štruktúra obyvateľstva. Iná je obchodná orientácia v prostredí aj prostredia smerom von.

Obdobie po druhej svetovej vojne sa vyznačuje rýchlym vzostupom ekonomiky v tradičných svetových regiónoch, ale tiež zrodom nových ekonomických regiónov, ktoré získali povest „ázijských tigrov“. Spojené štáty mohutne zarobili na svetovej vojne a získané prostriedky použili na rýchly rast ekonomiky doma, ale tiež u svojich spojencov. Veľké dotácie v kombinácii s veľkodušným odpúšťaním vojnových reparácií porazenému Nemecku spôsobili rýchly industriálny vzostup západnej Európy a najmä západného Nemecka (Nemeckej spolkovej republiky). Svet bol svedkom „nemeckého hospodárskeho zázraku“, ktorý posunul túto krajinu medzi hospodárske veľmoci. Keďže tento štát nesmel dávať väčšie prostriedky na zbrojenie (ako dôsledok prehranej vojny) a nedovolil ich rozkradnutie, išli veľké prostriedky najprv na obnovu zničenej krajiny a neskôr na jej rýchly rozvoj. Politici premenili negatíva na organizačné pozitíva. Je veľkým šťastím, ak sa v prelomových rokoch dostane k moci skupina, ktorá sa nechce prioritne obohatiť, ale ukázať svoje vizionárske a organizačné kvality a premeniť „púštnu“ krajinu na prosperujúci svetový región.

Podobne sa zachovali politici obnovujúci povojnové Japonsko. Tiež nesmeli vydávať na zbrojenie ľubovoľné sumy, ušetrené prostriedky venovali na obnovu rozbombardovanej krajiny a premenu zbrojárskej výroby na takú mierovú, ktorou dokážu výrobcovia preraziť na svetových trhoch.

Podľa vzoru Japonska sa začali správať aj niektoré ďalšie štáty, resp. kolónie: Malajzia, Singapur, Thajvan, Južná Kórea, Hongkong, ale aj Nový Zéland a čiastočne (a občas) Indonézia a v posledných rokoch aj Čína, resp. jej vybrané regióny. V týchto krajinách vznikli silné technické školy, expanzne zmýšľajúci podnikatelia a dobré politické prostredie. Ak k tomu pridáme pracovitost a skromnosť občanov, máme všetky podmienky, ktoré umožnili expresný ekonomický rast a presadenie sa na svetových trhoch.

Logickou otázkou je: *prečo nenastal podobný vývoj aj v krajinách bývalého sovietskeho bloku?* Základom odpovede je absencia vizionárskych a organizačne zdatných politikov, ktorí nemyslia prioritne na seba a svoje gangy a expanzne mysliacich podnikateľov, ktorí by chceli rozvinúť podnikanie aj pre svojich vnukov a právnikov. Druhou časťou odpovede, ktorá úzko súvisí s už vysloveným je povinnosť tých, čo prehrávajú vojnu zaplatiť dlžoby víťazov – ten kto prehrá „studenu vojnu“ musí platiť neformálne reparácie. Žiadna veľkorysosť, ako v prípade povojnového Nemecka, nenastala. Takto sa zmenšilo ekonomické zázemie a pri „slabých tréneroch“ ani špičkoví hráči nepodajú svetové výkony, navyše ak títo tréneri trpia vážnym morálnym hendikepom.

Prosperujúce európske regióny sa zmenili na zmes úspešnejších regiónov a regiónov chudoby. Všetky postsocialistické krajiny majú takéto zloženie. Spravidla hlavné mesto je pozitívnou výnimkou, no krajina je zložená aj z iných regiónov, ktoré žijoria.

Potrebné je pripomenúť, že v niektorých postsocialistických krajinách sa viedla aj občianska vojna, ktorá znehodnotila materiálne, aj ľudské východiská a posunula celé krajiny výraznejšie dozadu. Takto sa v Európe vytvorili vojnové regióny a následne vojnou zdevastované regióny. V Európe sa ešte zväčšil rozdiel v bohatstve regiónov. Tento problém je zväčšovaný poslednými dvomi udalosťami: hospodárskym krachom Grécka a inváziou ľudí z Afriky a z Ázie. Grécko sa regionálne výrazne delí: centrum, turistické centrá a ostatok krajiny. Z takýchto regionálnych rozdielov v bohatstve vyplýva napätie s vojnovým potenciálom.

Invázia prisťahovalcov do Európy spôsobí útlm bohatstva niektorých regiónov, ktoré budú výraznejšie oplývať týmito ľuďmi. Opäť ide o nový medziregionálny konflikt, ktorý sa bude musieť riešiť nejakou násilnou formou. Niekde pôjde o miniregióny (menšia oblasť s niekoľkými stovkami imigrantov), ale v Európskej únii vzniknú aj väčšie regióny s desiatkami tisícov prisťahovalcov. Týchto ľudí bude potrebné ubytovať a živiť. Pri

neexistencii imigračnej politiky ide opäť o konfliktnú situáciu a vznik „importovaných“ regiónov chudoby. Vznik regiónov s negatívnym charakterom vyzýva k represívnym opatreniam politickej sféry, ale aj okolitého obyvateľstva.

Hospodársky rozmach teda spôsobuje delenie regiónov na bohaté a chudobné. Bohaté sú príťažlivé a tak sa do nich prisťahujú ľudia z tých chudobnejších. Táto skutočnosť spôsobuje ešte väčšie zaostávanie chudobných regiónov, no zároveň v bohatých regiónoch vznikajú miniregióny chudoby, kde žijú neúspešní prisťahovalci. Veľkomestá získavajú nepopulárnu štvrť s chudobnými a neúspešnými obyvateľmi (iba časť z nich sú vlastní občania, spravidla väčšina je tvorená prisťahovalcami z iných štátov).

Globalizácia ekonomiky spôsobila sťahovanie podnikateľských aktivít za priaznivejšími podmienkami tvorby ziskov a ich užitia. Takto odrazu vznikajú nové industriálne regióny príchodom kapitálu: napr. vznik „automobilových“ regiónov na Slovensku príchodom kapitálu s takouto orientáciou. Najmä tento druh kapitálu „putuje“ po svete a zastavuje sa tam, kde získa najvhodnejšie podmienky. Výroba áut sa presúva ďalej na východ, v podstate až do Číny. Krajiny ktoré nemali väčšie skúsenosti s výrobou áut sa stávajú významnými vývozcami tohto artiklu. Podobne sa krajiny na pacifickom pobreží Ázie stali významnými vývozcami výpočtovej techniky.

Podobne sa sťahujú všetky druhy kapitálu do celého sveta a z marginálnych regiónov vytvárajú centrálnu a niekedy aj bohaté regióny. Takto sa napríklad finančný kapitál nasťahoval do Singapúru, Hongkongu, Spojených arabských emirátov a z neznámych oblastí vytvoril regióny s veľkým vplyvom na svetovú ekonomiku. Podobne boli vytvorené logistické „prestupné“ centrá, kde sa križuje preprava materiálov aj hotových výrobkov. Gigantické prekladiská už nie sú viazané na veľké pôvodné prístavy (Hamburg, Londýn, New York), ale môžu vzniknúť kdekolvek, kde sú k tomu prírodné, aj politické podmienky.

Takýto druh hospodárskej expanzie spôsobuje určité bohatnutie regiónov, zvýšenie ich atraktívnosti a šance na prežitie. Potrebne je mať takých politikov, ktorí vedia využiť okamžité výhody pre vývoj regiónu v budúcnosti.

Príchodom výrobného kapitálu nastáva v niektorých krajinách „sekundárna industrializácia“. Krajina v podstate bola industrializovaná a preto mohla nastať nová fáza: deindustrializácia a orientácia na medzinárodné služby. Svetový kapitál však vracia tieto krajiny o jednu vývojovú

fázu nazad a vytvára priaznivé kapitálové podmienky pre opätovnú industrializáciu. Takže nové industrializované regióny (najmä v krajinách bývalého sovietskeho bloku) sú náhradou za deindustrializované regióny v rozvinutých krajinách. Tieto opustili výrobu ako základ vlastnej ekonomiky a presunuli ju aj s kapitálom do zahraničia. Takýmto spôsobom im zostáva kontrola nad výrobou aj naďalej a vo vlastných krajinách mohli prejsť na sofistikovanejšiu ekonomiku. Možno povedať že ide o formu neokolonializmu, ktorému sa aktuálne nedá vyhnúť. Svetový kapitál je v pohybe a určuje druh aj efektívnosť regionálneho vývoja. Štáty sú pritom iba správcami územia, legislatívnym ochrancom kapitálu a stimulátorom (úplatkárom) výrobcov aj obchodníkov. *Určujúcimi subjektmi sa stali kapitál a regióny.*

5. ETNICKO-RASOVÉ DIFERENCIE

Na prvý pohľad ide o objektívne rozdelenie ľudskej spoločnosti. *Potrebné je uvedomiť si, že pojmy akými sú rasa, alebo etnikum sú ľudskými výtvormi, ktoré majú veľmi málo spoločné s prírodou.* Jazykový vývoj je živelným javom, no určenie oficiálneho jazyka je politickým aktom (tak ako bola vybraná štúrovská slovenčina, mohla byť vybraná bernolákovská slovenčina, či hociktorý iný variant slovenčiny). V procese dotvárania národných komunít do procesu zasiahli štáty určením oficiálnej podoby jazykov. Tak sa na jednej strane vytvoril integrovaný národný celok a zároveň vznikol priestor pre jazykové zvláštnosti, charakteristické pre jednotlivé regióny.

Ešte zložitejšie je to pri určovaní rás. Tento, pôvodne biologický pojem, umožnil Európanom vyčleniť sa ako niečo výnimočné spomedzi ostatného ľudstva. Niektoré teritória obývané ľuďmi získali atribút etnicko-rasových regiónov. Pritom ide o nepresný konštrukt, ktorý iba do určitej miery zodpovedá skutočnosti.

V minulosti bolo typické označenie Afriky ako čierneho kontinentu, teda kontinentu, ktorý obývajú černosi. Pritom je známe, že severnú časť kontinentu obývajú Arabi, v minulosti Egypťania, Feníčania a Rímania, čiže „nečierni obyvatelia“. Juh Afriky bol kolonizovaný Európanmi, najmä Holanďanmi a Angličanmi, ktorí tu vytvorili správu, neskôr aj štát, ekonomický a sociálny systém. Doňho sa výrazným podielom presadili Indovia (tiež nečierni ľudia). Takže za čiernu Afriku môžeme v najlepšej miere považovať subsaharskú časť kontinentu.

Tento kontinent mal však spoločnú sociálnu a ekonomickú charakteristiku. Vzhľadom k nízkemu stupňu štátotvornosti afrických (najmä černošských) komunít bola táto časť sveta veľmi jednoducho kolonizovaná s cieľom ekonomického využívania miestnych zdrojov. Tomu zodpovedali aj sociálne systémy v subsaharskej Afrike. Navyše sa stali zdrojom čerpania otrokov pre euroatlantické štáty. Tento najnehumánnejší prístup k ľuďom umožnil vznik predstavy o Afričanoch ako o ľuďoch nižšej kategórie, schopnej iba

jednoduchšej manuálnej práce. „Teológovia tvrdili, že Afričania sú potomkami Noemovho syna Cháma, ktorého otec prekliat a jeho potomkov odsúdil k otroctvu. Biológovia vyhlasovali, že černosi majú nižšiu vrodennú inteligenciu a menej vyvinutý zmysel pre morálku. Lekári vysvetľovali, že černosi žijú v špine a šíria choroby, inak povedané, sú zdrojom znečistenia.“⁵

Africký kontinent bol rozdelený na arabský svet na severe, veľký čierny subkontinent bol delený na regióny podľa využitia. Najprv to bol zdroj otrokov, neskôr slonoviny (dnes existuje štát s názvom Pobrežie slonoviny), vzácnych kožušín, neskôr sa pridali surovinové zdroje (zlato, diamanty, ropa, farebné kovy, rádioaktívne nerasty), ešte neskôr pribudli niektoré potraviny (koreniny, banány, káva, kakao, pomaranče apod.).

Dnes sú v Afrike vytvorené významné turistické destinácie: od jednoduchších na pobreží po zložitejšie rezervácie zvierat, ktoré možno pozorovať, ale aj loviť. Niektoré regióny nemajú žiadnu aktuálnu atraktivitu a tak sa stali regiónmi extrémnej chudoby, s ktorou sa viaže hlad, smäd (nedostatok vody) a zdroje rôznych nákaz. V dávnejšej minulosti existovali ešte prímorské regióny s prívlastkom „pirátske“. Dnes existujú regióny ovládané rôznymi zločineckými skupinami (pirátstvo, výcvik teroristov), ktoré zasahujú svojou činnosťou aj do Európy. Tu vzniká otázka zodpovednosti za vznik takýchto regiónov a tiež za ich ďalší vývoj. Bývalá koloniálna väzba viaže niektoré regióny ku konkrétnym európskym štátom. Zneužívanie černochoch ako otrokov (teda neľudí) zase viaže subsaharskú atlantickú časť kontinentu k Spojeným štátom americkým.

Spomenuli sme, že rasové regióny vznikajú aj mimo pôvodného teritória. Najviditeľnejším príkladom sú USA. Spomenutý veľký prílev otrokov z Afriky má dodnes svoje dôsledky v existencii černošskej časti populácie (asi 10 percent zo všetkého obyvateľstva, čiže cca. 30 miliónov ľudí). Nie sú rovnomerne rozptýlení po celom území Spojených štátov amerických, ale vytvárajú černošské regióny pri niektorých mestách, prípadne sa niektoré mestá stali prevažne černoškými. Z času na čas sa tieto regióny stávajú centrom rasových nepokojov – sú zároveň aj regiónmi chudoby a obyvatelia reagujú citlivejšie na aroganciu moci, pretože má vždy rasový kontext (nemusí mať rasistický, no riadiace vrstvy sú väčšinou belošké). Centrum moci považuje tieto nezhody, konflikty až boje za regionálnu záležitosť a nechce sa do toho miešať. Môže vzniknúť celá sieť konfliktných

⁵ Harari, Y., N., *Sapiens, od zvierate k božskému jedinci*, s. 175.

regiónov, no centrum to stále považuje za vec jednotlivých štátov, regiónov a miest. Ide v podstate o spôsob úniku od zodpovednosti za konflikty, ktoré majú výrazne rasový pôvod.

Inak možno nazerať na arabský svet. Arabi obývajú súvislú severnú časť Afriky. V minulosti dokázali obsadiť aj časť Španielska, kde zanechali nezmazateľné stopy v podobe architektúry, vedy, literatúry, aj názvov niektorých miest. Napriek tomu, že ide o etnicky rovnorodé územie, jednotlivé štáty v sebe obsahujú viaceré etnické a náboženské regióny. V niektorých arabských štátoch dodnes existujú kmeňové spoločenstvá, ktoré si robia nárok na určitý región, kde nechcú akceptovať rozhodnutia štátu. V zásade Arabi vytvorili dva druhy štátov: monarchie a republiky. Môžeme konštatovať, že kým monarchie sú v podstate konsolidovanými pokojnými štátnymi útvarmi, všetky republiky sú nestabilné, plné rozmanitých konfliktov. Do tohto stavu zasiahli navyše radikálni islamisti, ktorí ozbrojenou mocou získali niektoré územia iných štátov a tam vyhlásili vlastný štát vo forme kalifátu. Zase ide o republiky. Monarchie akoby boli imúnne voči takýmto silám. Takto sa arabský svet rozdrobil na ďalšie regióny, ktoré majú nejasný vývoj a teda aj nepredvídateľnú budúcnosť. Ide o regióny s výrazným konfliktným potenciálom, ktoré sú zároveň terčom útokov euroatlantických štátov za určitejšieho spoluúčasti islamských krajín (Turecko a Saudská Arábia).

Popri termíne arabský svet možno používať aj termín moslimský svet. Základom je teda náboženstvo a nie etnikum, alebo rasa, preto nejde o zameniteľné pojmy. Do takto vytvoreného svetového regiónu potom patria aj nearabské štáty, ako sú Turecko, Pakistan, Indonézia, dnes aj niektoré časti subsaharských a ázijských štátov. Islam sa rozšíril do viacerých štátov sveta a vytvára náboženské regióny, ktoré majú expanznú povahu. V islamskom svete vznikla pomerne silná súdržnosť, ktorá je narušovaná iba mocenskými záujmami niektorých štátov (napr. Turecka). Islam nemá jednotnú cirkevnú štruktúru, ľudí spája čisto iba viera. Ide o najrozpínavejšie náboženstvo, ktoré si získava stúpencov aj v tradičných kresťanských krajinách Európy. Pôvodne bol arabský svet v podstate totožný s islamským svetom. V súčasnosti žije viac moslimov mimo arabských štátov. Svetový islamský región spočíva v Európe, Afrike, Ázii, enklávy sú aj v Austrálii a strednej Amerike.

V Spojených štátoch amerických existujú špecifické etnicko-rasové regióny. Niektoré boli vytvorené americkou vládou a v podstate násilne osídlené, iné vznikli živelne prisťahovaním sa ľudí z iných etnicko-náboženských oblastí.

Americká vláda vytvorila rezervácie, do ktorých polonásilne nasťahovali pôvodné obyvateľstvo, teda Indiánov. Išlo o to, aby sa nemohli voľne pohybovať po veľkom území a aby územia dôležité z ekonomického hľadiska neboli v ich vlastníctve a teda ani pod ich správou. Išlo sprvu o poľnohospodárske oblasti, následne o dopravné cesty, náleziská zaujímavých nerastov, akými boli najmä zlato a ropa. Indiánske rezervácie mali konštantnú rozlohu a dodnes majú aj svoj režim. Takto sa zachovali fragmenty pôvodného obyvateľstva a zároveň bolo oddelené od pôdneho vlastníctva. Časť Indiánov dala prednosť vlastnému životu vo väčšinovej komunite pred kontrolovaným pobytom v indiánskych rezerváciách. Americká vláda dotuje existenciu indiánskych regiónov, ktoré majú vlastný samosprávny režim, nepodobný štátnemu americkému zriadeniu.

V Spojených štátoch si niektoré prisťahovalecké komunity vytvorili svoje špecifické regióny. Najprv to boli Íri, Nemci a Židia, ktorí sa separovali od ostatného obyvateľstva a v rámci mestských aglomerácií si vytvorili svoje formálne neuzavreté regióny. Neskôr po príchode Číňanov si títo vytvorili v podstate uzavreté regióny, kde popri amerických štátnych zákonoch platia aj čínske pravidlá a nové vytvorené miestne pravidlá. Spravidla sú oddelené vstupnou bránou od ostatného sveta a na tomto území je najčastejšie používaným jazykom čínština. Komunita uznáva vlastné authority, ktoré nemajú so štátnymi organizáciami nič spoločné. Čínske regióny sú v USA po indiánskych rezerváciách najznámejšími. Kým indiánske oficiálne regióny podporuje vláda (aj zo štátneho rozpočtu), čínske sú svojbytné, americký štát ich toleruje, ale nie sú preňho partnermi.

Spojené štáty americké sú príťažlivé pre rôzne časti svetovej populácie, preto tam neustále vznikajú nové etnicko-rasové regióny. Najrozšírenejšie sú latinsko-americké (v USA sa im hovorí iberoamerické), ktoré sú zložené z prisťahovalcov rôznych krajín Latinskej Ameriky. Existujú najmä v južných štátoch USA. Niektoré etniká sa snažia separovať od ostatných (napr. Mexičania a Kubánci).

V čase veľkej hospodárskej krízy prišlo do USA mnoho Európanov. Jazyková bariéra a podobný sociálny osud ich kumulovali etnicky, takže vznikli aj slovenské, české, poľské regióny. Postupom času sa však ich obyvatelia dokázali zaradiť do väčšinovej spoločnosti a tak dnes už takéto regióny neexistujú, v niektorých bývalých regiónoch zostal určitý historický sentiment (ľudové umenie, jedlá, trošku aj jazyk).

V súčasnosti sa výrazne posilňuje vietnamská komunita, ktorá si vytvára tiež polouzavreté regióny a snaží sa udržiavať vlastné kultúrne zvyklosti. (Pod polouzavretosťou chápeme formálnu otvorenosť, no jazykové oddelenie od štátneho národa, čo bráni inonárodným jednotlivcom plnohodnotne sa zaradiť do takejto komunity. K tomu ešte treba prirátať kultúrne zvyklosti.)

Na jednotlivých kontinentoch sa vytvorili špecifické zvyklosti pri formovaní a tiež existencii etnických a rasových regiónov. Dnes už v podstate (okrem malých území) neexistujú kolónie, takže každý takýto región sa nachádza na území niektorého štátu. Veľké mestá v Európe sa postupne veľkým prisťahovalctvom premenili z pôvodných národných centier na multietnické a teda aj multikultúrne sídla. Hlavné mestá sú determinované svojim organizačným postavením, takže ich multi ... je vždy limitované národným charakterom štátu. Napriek tomu ich príťažlivosť spôsobuje prienik cudzích etnických, rasových a náboženských jednotlivcov, ktorý v sumári dávajú predpoklad vzniku menšieho regiónu pri meste. Veľkomestá sa takto stali svojráznymi regiónmi, ktoré nemajú úplne národný charakter, čím sa čiastočne odlišujú od charakteru vlastného štátu. Európske veľké mestá majú s tým historickú skúsenosť, pretože v stredoveku sa pri nich vytvárali židovské mestá (getá), ktoré boli výrazne uzavretými entitami. Dnešné prisťahovalecké regióny pri mestách už nie sú uzavretými entitami, majú odlišnosť rasovú, etnickú, aj náboženskú, no predovšetkým sú sociálne na spodku sociálnej štruktúry. Z toho vyplýva určitá nevráživosť prisťahovalcov voči domácim obyvateľom, čo vytvára stav až kriminálnej povahy.

Súčasná obrovská vlna prisťahovalctva (ľudské cunami) do Európy vytvára predpoklad pre vytváranie ďalších etnicko-rasových regiónov, ktoré budú zrejme situované ďalej od veľkých miest, no prisťahovalci si môžu svoje sídla prenášať. Hovoríme o prisťahovalcoch z iných kontinentov. Za určitých okolností môžu vznikať nové medziregionálne rozpory: medzi domácimi a „cudzími“ regiónmi. Novovytvárané regióny budú mať prevažne inú civilizačnú podstatu, čo nemusí vadiť, ak sa obyvateľstvo dohodne na spoločnom charaktere štátnosti. Ak k tomu nedôjde, rozpor medzi regiónmi môže prerásť do vážneho intercivizačného konfliktu na pôde Európy.

V Európe asi nastáva čas novej migrácie, kedy príslušníci rôznych európskych národov budú migrovať v rámci kontinentu. Vždy je vytváranie

prisťahovaleckých regiónov principiálne determinované chudobou týchto ľudí. Bohatší a úspešnejší jednotlivci sa zaraďujú do existujúcich štruktúr, nemajú záujem, aby vyčnievali z komunity. Takže celá otázka vzniku separátnych regiónov je kombináciou kultúry a sociálneho postavenia. Národ, rasa a náboženstvo sú zástupné pojmy, ktoré sú pre európsky kresťanský svet lepšie pochopiteľné, pretože rozdeľujú ľudí na „my a oni“. V ostatnom kresťanskom svete nie je takéto rozdeľovanie obvyklé.

Ak si vezmeme celý americký kontinent, tak vidíme rozdeľovanie ľudí predovšetkým podľa bohatstva. V severnej Amerike sme spomenuli etnicko-rasové regióny, ktoré si ich príslušníci vytvorili sami, okrem indiánskych rezervácií, čo však tiež nemalo rasovú, ani etnickú povahu – išlo o majetok.

V Južnej Amerike pri mestách vznikli regióny chudoby. Je ľahostajné, akú národnosť, alebo rasu majú títo obyvatelia. Spája ich nevlastníctvo majetku. Sú chudobní a preto ostatné obyvateľstvo sa od nich oddeľuje. Štáty sa občas tvária, že tento problém idú riešiť, no doteraz sa nedostali ďalej ako k represívnym zásahom: policajno-vojenské razie a ničenie obydli (chatľí). Spomenuli sme, že v pralesoch žijú pôvodní obyvatelia pôvodným spôsobom života. Civilizácia do ich života vstupuje iba okrajovo, štát ich necháva na pokoji. Jediným nebezpečenstvom pre tieto regióny je túžba určitých podnikateľských a mafiánskych skupín po majetku, v tomto prípade po území. Môžu tu stavať diaľnice, ale aj pestovať marihuanu. V takom prípade sú rušené domorodé regióny a ich obyvatelia buď vytláčaní do iných častí pralesov, alebo povraždení. Kultúra týchto aktívnych skupín je brutálna, nehumánna. Štát pritom je vytváraný vždy vplyvnými (a bohatými) skupinami, takže sa principiálne chudobných ľudí z pralesa nezastane. Takto sú ohrozované domorodé regióny v Južnej Amerike.

V Ázii sa vytvárajú regióny dodnes. V niektorých štátoch, napr. v Indonézii, ale aj Japonsku, Indii, Číne, majú tieto regióny etnickú podstatu. Ide o štáty s veľkým počtom obyvateľov, prípadne aj veľmi teritoriálne rozťahnuté, z čoho vyplýva nižšia etnická homogénnosť obyvateľstva. Vnútroštátna migrácia nikdy nebola sprievodným znakom existencie ľudí na spomenutých územiach, takže sa navzájom vzdialili aj kultúrne. V prípade Indonézie ide o mnoho obývaných ostrovov, na ktorých sa vytvorili špecifické kultúry, niektorí ich nositelia požadujú vyššiu autonómnosť, čo napríklad vyvrcholilo do etnického masakru vo Východnom Timore (250000 obetí na životoch).

Ukazuje sa, že etnické cítenie vznikalo aj v druhej polovici dvadsiateho storočia, čo vytváralo napätie medzi vládnu mocou a potrebami jednotlivých regiónov. Vlády nie sú zásadne pripravené na riešenie etnických konfliktov, takže ide o dlhodobé problémy. V týchto vzdialených regiónoch sa situácia komplikuje aj nízkym informačným kolobehom, takže sa svet dozvedá veľmi neskoro o podobných problémoch a udalostiach ako sa udiali vo Východnom Timore.

V Japonsku je situácia podmienená historickou izolovanosťou jednotlivých regiónov, čo spôsobuje zachovávanie regionálneho charakteru v rôznych častiach krajiny.

Čína a India majú veľké počty obyvateľov (približne po 1,5 miliardy; celá Európska únia má vyše 400 miliónov obyvateľov a USA skoro 350 miliónov), z čoho vyplýva nevyhnutnosť mnohých regionálnych rozdielov. India má navyše dlhú históriu mnohých menších štátov, z ktorých niektoré mali v minulosti nemonarchistický charakter. Takže tu pôsobí historický medzištátny regionalizmus. Obidve spomenuté krajiny sú aj rozlohou veľké, z čoho zase vyplýva historická izolovanosť, ktorá pretrváva dodnes. Na území týchto štátov existuje niekoľko desiatok (možno až stoviek) etnín, ktoré majú špecifické samosprávne postavenia. Regionalizmus je umocňovaný aj tým, že ide o veľké rozlohy, ktoré sa nedajú spravovať z jedného centra (hoci India je federáciou), takže regionálne tradície jednoducho pretrvávajú; niektoré majú dosť brutálnu podobu. Vládujúce politické systémy v týchto prípadoch umožňujú spoluexistenciu regiónov a zatiaľ bránia vzniku silného regionálneho separatizmu vedúceho k rozpadu mega-štátu. Federácia v Indii uľahčuje existenciu regionálnych rozdielov, ktoré sa môžu komplexnejšie prejavíť – ide o indický demokratizmus. V Číne centralizmus uľahčuje potláčanie neželaného regionalizmu, ktorý by ohrozoval mocenský systém. Pokiaľ zostáva iba v rámci regiónu, nie je pre politickú moc hrozbou. V obidvoch prípadoch sa regionálne zvláštnosti stali skôr raritami a turistickými atraktivnosťami ako impulzom pre politické zmeny v krajinách.

6. MOCENSKÉ URČENIE REGIÓNOV

Rôzne regióny majú rôznu hodnotu aj z hľadiska využitia veľmocami, alebo proti nim. Možno povedať, že ide najmä o ovládnutie nejakého priestoru. Toto ovládnutie môže mať vojenský, ekonomický, alebo čisto obchodný charakter. Vo väčšine prípadov sa stretávajú vojenské aj ekonomické záujmy, najmä preto, že vojenské záujmy sú spravidla podmienené ekonomickými. Niektoré regióny mali už v antike svoju vysokú hodnotu, iné sa svojou mocenskou „užitočnosťou“ zviditeľnili v neskorších časoch a ďalšie vznikajú aj v súčasnosti. Niektoré majú vnútrozemskú povahu, iné sú pri riekach a moriach.

Vznik takýchto regiónov teda nemá vnútornú, ale vonkajšiu príčinu. Sú definované svetovými mocnosťami, dnes aj nadnárodnými korporáciami, ktoré určujú tiež hodnotu jednotlivých regiónov, ich zaradenie vo svetovej delbe moci, aj obchodu a smer a formy vývoja.⁶

Najskôr sa zameriame na prieplyvy. Ich vojenský aj obchodný význam vedeli posúdiť už v antike. Najzreteľnejším bol prirodzený prieplyv medzi Stredozemným a Čiernym morom: Bospor a Dardanely. Cez tento prieplyv mohli obchodníci voziť tovary z oblasti Čierneho mora do helénskeho mestských štátov. Išlo najmä o zásobovanie obilím, ale tiež povestným ovčím rúnom zase z inej oblasti prímoria. Zároveň išlo o najjednoduchší spoj medzi helénskymi štátmi a Perziou. Obchodné priority spôsobili záujem „organizovaného zločinu“, lúpežných bánd, ktoré prepadávali obchodné lode, ktoré následne vyrabovali. Obchodné záujmy prerástli do všeobecne mocenských záujmov mestských štátov, ktoré sa vedeli spojiť k ochrane obchodného loďstva. Potravinové toky sú vždy životodárnymi žilami každej komunity. Keďže najmä Atény boli v tom čase skutočnou veľmocou, dokázali presvedčiť aj ďalšie štáty k účasti na tejto ochrane.

⁶ Korten, D., *Keď korporácie vládnu svetu*, s.121 – 170.

Neskôr Alexander Macedónsky, zvaný aj Veľký, použil tento prieplav ako cestu k Perzii, ktorú hodlal napadnúť. S jeho rozhodnutím sa viaže aj legenda o „gordickom uzle“ ktorý mal záujemca o podobné dobrodružstvo rozviazať. Legenda hovorí, že to nevedel ani Alexander, no vzal meč a rozťal spomenutý uzol. Od tých čias sa hovorí, že aktér stojaci pred ťažko riešiteľným problémom ho zdolá, ak uzol rozsekne.

Dnes má tento prirodzený prieplav hodnotu nielen obchodnú, ale aj vojenskú. Ten, kto kontroluje Bospor a Dardanely kontroluje aj pohyb vojenských plavidiel v oboch smeroch a jeho blokádu zablokuje presuny vojsk v spomenutom smere. Mocensky je pre USA veľmi dôležité kontrolovať presuny ruských vojenských plavidiel do Stredozemného mora.

Na druhom konci Stredozemného mora je Gibraltársky prieplav, ktorý v minulosti umožnil bojovným Vikingom dostať sa do Stredozemného mora a plieniť tamjšie bohaté prístavy. Možno spomenúť aj bojovných Kartáginco, ktorí sa cez Gibraltársky prieplav, Pyreneje a Alpy dostali až k bránam Ríma. Od tej doby tento prieplav bol dôležitým regiónom pre presun armád málo chráneným územím (teda nie po súši).

Neskôr vstúpili do povedomia mocenských štruktúr umelo vytvorené prieplyvy: Suezský a Panamský. Opäť išlo o obchodný záujem dostať sa rýchlo z jednej oblasti do inej. Niekoľko storočí obchodné lode oboplávali celý africký kontinent, aby sa dostali z Európy do Indie a Číny. Existujú určité náznaky, že už v časoch egyptských faraónov fungoval prieliv medzi Stredozemným a Červeným morom. V každom prípade súčasný prieplav vznikol až omnoho neskôr, v 19. storočí a od tej doby je v zornom poli nielen hospodárov, ale aj generálov. Tak, ako si cestu skrátili obchodné lode, skrátili si ju aj vojenské plavidlá (lode a ponorky), z čoho vyplýva snaha ovládať mocensky suezský priestor. Okrem toho pôsobí ako prirodzená (nie štátna) hranica medzi Izraelom a Egyptom.

Ešte väčšiu hodnotu má dnes Panamský prieplav. Stavali ho dlho a vyžiadali si niekoľko desaťtisíc ľudských obetí. No nakoniec stojí a slúži ako komerčným, tak aj vojenským presunom. Jeho nevýhodou je, že nie je veľmi široký, takže aj lode musia spĺňať určité technické parametre. V dvadsiatom storočí bojovali o právo spravovať prieplav Spojené štáty americké a Panama. V súčasnosti najväčší ekonomický aj vojenský význam má práve tento prieplav. Panamská vláda sa preto rozhodla vedľa neho preraziť ešte jeden, ktorý bude technicky dokonalejší. Potrebné je uvedomiť si tiež skutočnosť, že Atlantický a Tichý oceán nemajú rovnako

vysoko hladinu, takže sú potrebné priepuste, ktoré posúvajú podľa potreby lode nahor, alebo nadol. Pre Panamu ide o najdôležitejší zdroj štátnych príjmov a vývoj v krajine je pozorne sledovaný veľmocami.

Od Francúzskej revolúcie až po druhú svetovú vojnu zohrával dôležitú úlohu Lamanšský prieplav. V čase francúzskej revolúcie nenašiel Napoleon dosť odvahy aby ho prekonal a napadol Veľkú Britániu. Rovnako chránili vody tohto priepľavu Veľkú Britániu počas prvej aj druhej svetovej vojny proti nožnej nemeckej invázii. Počas tej poslednej zase spojenci našli napokon odvalu a prostriedky na inváziu do Francúzska a otvorili tak „druhý front“ proti hitlerovským vojskám. Tento prieplav však spôsobil aj nižšiu komunikáciu medzi ostrovmi a kontinentom, čo sa prejavilo vo vede, kultúre, aj v politike. Toto sa zmenilo najmä zásluhou priemyselnej revolúcie, ktorá priniesla nové komunikačné prostriedky, ale aj zvýšila snahu poznávať sa navzájom. Dnes je kontinent s ostrovmi spojený tunelom, ktorý sa zase stal neuralgickým bodom pre azylovú politiku Veľkej Británie.

Skvalitňovanie vojnových lodí zvýšilo dôležitosť priepľavov medzi jednotlivými moriami. Rýchla doprava vojakov a techniky sa stali veľkou výhodou pre tú stranu, ktorá má túto výhodu. Až do prvej svetovej vojny išlo iba o menšie výhody, ktoré však mocnosti nedokázali veľmi využívať. Počas druhej svetovej vojny a neskôr počas „studenej vojny“ sa disponovanie takýmito výhodami stali veľkým náskokom pred potenciálnymi protivníkmi. Kým v minulosti sa lode pohybovali pomerne pomaly a nemali takú veľkú palebnú silu, dnes ide v podstate o rozšírenie vlastného ozbrojeného územia o morskú oblasť. Preto možnosť presúvania sa medzi oceánmi je dôležitou súčasťou vojenskej stratégie.

Pokračovanie „studenej vojny“ spôsobuje predlžovanie vysokej hodnoty prírodných aj umelých priepľavov.

Už sme spomenuli prieplyvy okolo Dardanel a Bosporu a Gibraltáru. K nim môžeme priradiť Dánsko s prirodzenými priepľavmi Kattegatom a Skagerakom, ktorými sa dajú kontrolovať pohyby vojenských plavidiel medzi Baltickým morom a Atlantickým oceánom. Tým stúpla hodnota Dánska ako strategického regiónu.

K ním môžeme prirátať prímorské regióny, okolo ktorých je potrebné plaviť sa, ak sa niekto chce dostať z jedného do druhého oceánu. Sú to najmä severné okraje Afriky a Latinskej Ameriky. To sú tradičné trasy medzi oceánmi (Atlantickým a Indickým, resp. Tichým), ktoré boli využívané ešte v časoch drevených lodí, no dnes ich cena stúpa. Ak si pozrieme

možné trasy pre lode medzi spomenutými oceánmi, tak vidíme, že existujú iba dve miesta pre takéto premiestňovanie z jedného oceánu do druhého, o obidvoch sme už hovorili.

Strategické vojenské regióny sa nachádzajú aj v iných častiach sveta, v podstate všade, kde sú ostrovy blízko pri kontinentoch. Hodnota obidvoch regiónov je podobná, hoci nie rovnaká. Vyššia je tam, kde sa dá lepšie monitorovať prieplav, prípadne doňho vojensky zasahovať. Spomeňme v Európe trojuholník Island, Nórsko a Škótsko, v Ázii morské úžiny medzi Indonéziou a Singapúrom, Thajwanom a Čínou.

Okrem prímorských regiónov existujú aj vnútrozemské regióny so strategickou vojenskou hodnotou. Najmä v minulosti, kedy sa podstatná časť ozbrojených síl presúvala po súši, boli takéto regióny vysoko hodnotené. Napríklad stred Európy je dôležitým spojovníkom medzi západom a východom. Spomeňme koľko vojen sa odohralo kvôli snahe ovládnuť tento priestor. Navyše poľské roviny urýchľujú presun armád – ako jazdných divízií, tak aj tankových vojsk. V Európe sa nenachádza priepustnejší potenciálne vojenský strategický región. Podobne ďalej na východ Ukrajina so svojimi rovinami umožňuje armádam zo západu presunúť sa k Rusku. Samozrejme, že to platí obojsmerne.

Oproti týmto regiónom existujú regióny s nízkou vojenskou strategickou hodnotou. Nimi sú napríklad Rakúsko, severné Taliansko, Grécko, Pyreneje medzi Španielskom a Francúzskom, Švajčiarsko, západné pohraničie Čiech, ale aj časti Slovenska. Vojenské masovejšie presuny cez pohoria sú veľmi náročné, o čom sa v minulosti presvedčili rôzne invázne vojská (Hanibal, Hitler). Ťažká technika sa tade presúvať nedá a vojská idú pomaly a s väčšími stratami.

Podobne malú hodnotu pre presuny armád majú púštne oblasti, kde ťažšia technika zapadá a do plúc a očí sa dostáva piesok. Pochopiteľne, že dnes sa dá každý hendikep zmierniť, až odstrániť, no stojí to vyššie materiálne aj ľudské náklady. Rovnako regióny s trvalou snehovou, až ľadovou prikrývkou sú málo využiteľné pre bojové akcie. Takto sa severné oblasti Ameriky, Európy a Ázie stali viac pozorovateľskými regiónmi, kde môžu dnes byť umiestnené aj rakety, ale pozemné armády by mali s ich využitím veľké problémy. Takže sa zmenila podstata strategickéh hodnoty regiónov: namiesto tradičných logistických zámerov pozorovateľské a raketové základne.

Tak ako ľudstvo vstupuje do „novej éry rozumu“, v ktorej by malo poznanie byť najvyšším stimulom aktivít, menia sa aj hodnoty regiónov:

niektoré hodnoty klesajú, ale vznikajú aj nové očakávania a preto aj nové hodnotné regióny. Takýmito novými hodnotnými regiónmi sa stali tie, ktoré poskytujú výnimočné podmienky pre výskum. Takto vzniklo Silicon Valey a jemu podobné regióny, ale v posledných desaťročiach dva úplne nové druhy regiónov: jeden je orientovaný do dávnej minulosti a druhý do budúcnosti. Viacerí vedci si všimli, že antickí ľudia vedeli o živote viac, ako by dnešný človek očakával. Tak je potrebné skúmať jaskyne, kde žili praľudia, ale aj egyptské a chetitské, či asýrske sídla. Pokúsiť sa zodpovedať na zvedavé otázky typu: čo je to znázornené na jaskynných maľbách, ale aj astroegyptských „náboženských“ maľbách (archeológovia vtedy, keď si nevedia rady s objavom, tak ho označia za náboženský symbol – a je to!).

Podobne kamene a kresby na nich, ktoré sa našli v rôznych častiach Latinskej Ameriky ukazujú nečakane vysokú zdatnosť v oblasti medicíny, astronómie, aj techniky. Odkiaľ sa vzalo zobrazenie zložitých mozgových operácií na starých artefaktoch, čo to majú inckí, aj aztécki bohovia za obliečenie a prečo majú kolieskové korčule, keď nepoužívali koleso?

Otázok je mnoho a ten, kto príde na odpovede, bude blízko k definovaniu „vzorca života“, teda ako sa ľudstvo skutočne vyvíjalo a kto boli radcovia starých kmeňov a civilizácií. Tak sa zmocní návodu na budúcnosť. Preto niektoré veľmoci „nezištne“ vynakladajú väčšie prostriedky na skúmanie regiónov s takýmito a ďalšími podobnými nálezmi. Možno si tiež všimnúť čo sa dialo počas agresie voči Iraku, ako a kým boli obsadzované náleziská z antických čias.

Podobne je to aj s pátraním, po zdrojoch kresťanstva, po pôvodných dokumentoch a historických osobnostiach. Ide tu aj o náboženské ciele, ale ešte vyššie stoja celoludské zábery dozvedieť sa o vývoji ľudstva viac, ako iba fragmenty, ktoré máme k dispozícii. Angličania stále pátrajú po „Artušových stopách“, Škóti po svojich základoch a napokon pomerne dlho sa aj na našom území pátralo po historických údajoch z obdobia starých Slovienov, panovníkov, aj cirkevných bratov-zvestovateľov (Cyril a Metod). V súčasnosti však záujem o vlastnú históriu je na Slovensku na veľmi nízkej úrovni, preferujú sa výskumy súvisiace s výrobou. To je ale veľký prepád vedenia, výskumu a poznania.

V posledných rokoch vznikajú vo svete nové umelé regióny, ktoré poskytujú výnimočné podmienky pre výskum orientovaný na budúcnosť. Takto vznikli v Čile aj v Antarktíde územia, na ktorých boli skonštruované výskumné stanice orientované na výskum vesmíru. Zistilo sa, že

v daných oblastiach je výnimočne čistý vzduch, ktorý minimálne prekáža veľkým ďalekohľadom a ďalším zariadeniam vo výskume. Čile ako zvrchovaná krajina poskytlo svoje územie na postavenie výskumných staníc. Antarktída nepatrí žiadnemu štátu, no viaceré si tu postavili výskumné stanice a v tomto storočí 12 štátov vznieslo nárok na územia. Zmluva o Antarktíde je platná do roku 2048, kedy môže byť upravená. Dovtedy nie je možné na tomto území ťažiť nerasty, ani komerčne loviť zvieratá. Dalo by sa povedať, že ráj pokoja. V každom prípade existencia výskumných staníc je prvou fázou kolonizácie kontinentu. Ide o veľký svetový región, na území ktorého sa nevykonáva žiadna komerčná, ale ani vojenská aktivita.

Svetové výskumné inštitúcie hľadajú ďalšie regióny, ktoré by mohli poskytnúť určité výhody pre klasický výskum. Jedným z nich je Švajčiarsko, kde bol vybudovaný obrovský urýchľovač častíc, zvaný „veľký hadronový urýchľovač“ s priemerom 27 km v hĺbke okolo 100 metrov. Tento veľký výskumný projekt je hradený mnohými štátmi, vrátane UNESCO a na jeho prevádzke sa podieľajú vedci bez ohľadu na národnosť. Ide teda o špeciálny vedecko-výskumný región, ktorý môže uľahčiť zistenie pôvodu hmoty (vrátane čiernej hmoty). Rizikom je možnosť vytvorenia stabilnej čiernej diery.

Spomenuté vedecko-výskumné regióny sú veľkou výhodou pre poznávanie budúcnosti, samotné však žiadne odpovede nedávajú. Viditeľne sa v určitej situácii vedia dohodnúť viaceré štáty na ich vytvorení a prevádzke, ako aj využití výsledkov činnosti. Takže štátny egoizmus je tu potlačený a tiež komercializmus známy zo všetkých ostatných oblastí sa nachádza za hranicou existencie regiónov.

V čase impérií bol svet rozdelený do svetových regiónov podľa vlády veľmoci a regióny predstavovali súbor ich koloniálnych panstiev – impérií. „Vek impérií je mŕtvy. Musíme nájsť iný spôsob organizovania globalizovaného sveta 21. storočia.“⁷ Už sme označili niektoré spôsoby vzniku svetových regiónov. Na záver tejto časti si povedzme ešte o jednom spôsobe, ktorý sa podobá starým imperiálnym spôsobom delby sveta, no ide o nový spôsob, ktorému zodpovedá aj nová podstata. Spomenutý autor píše: „Obdobie impérií pominulo, no doteraz ho nič účinné nenahradiť. Počet nezávislých štátov sa od roku 1913 zoštvornásobil, väčšina z nich vznikla z trosiek bývalých ríš, no zatiaľ čo teoreticky žijeme vo svete slobodných národných

štátov, ktoré mali podľa prezidentov Wilsona a Roosevelta nahradit' svet ríš, v praxi žijeme v tom, čo z medzinárodného hľadiska aj v rámci jednotlivých štátov chápeme ako hlboko nestabilnú formu celosvetového chaosu. Zdá sa, že množstvo týchto útvarov, ktorých počet sa pravdepodobne ešte zvýši, nedokáže vykonávať funkciu teritoriálneho štátu alebo im hrozí rozpad zo strany separatistických hnutí.“⁸ Zreteľné je, že žiadna veľmoc nie je schopná udržať vojenskú a politickú kontrolu nad viacerými svetovými regiónmi.

Do tohto procesu súčasnej delby sveta vstúpili noví „hráči“, schopní ovládať aj bez armád a politických strán celé regióny – sú to ekonomické korporácie. V mene štátov, na území ktorých vznikli, podstatnou mierou ovplyvňujú menšie aj väčšie regióny, niekedy aj celé štáty, novou formou: podnikaním. Dokážu zabezpečiť príchod (ale aj odchod) investičných subjektov, ktoré zveľadia vybrané regióny. V tomto prípade nám nejde o mieru ziskovosti, ale o nepriamy vplyv hospodárskych nadnárodných jednotiek na rozvoj, stagnáciu, izoláciu, alebo úpadok konkrétnych regiónov. Veľmoci, akými sú USA, Nemecko, Veľká Británia a Francúzsko sa vedia dohodnúť so „svojimi“ potenciálnymi investormi na konkrétnom postoji k regiónom.

Aj menšie krajiny, na území ktorých pôsobia silnejšie hospodárske subjekty, dokážu vyvinúť pomerne silný tlak na hospodárstvo vybraných regiónov (napr. Švajčiarsko, Švédsko, Nórsko). K nim je potrebné ešte priradiť stredne veľké, či stredne silné krajiny, akými sú Japonsko, Čína a Rusko. Všetky sa snažia hospodársky ovládnuť niektoré svetové regióny cez ekonomickú pomoc.

Najvýraznejšie sa takýto prístup prezentoval v časoch „studenej vojny“, kedy namiesto zbraní boli používané ekonomické nástroje. Obidve „ideologické pologule“ sa snažili vytvárať pomocné impériá ekonomickou pomocou menej rozvinutým krajinám a tým ich vťahovali do svojich svetov. Išlo najmä o rôzne druhy pôžičiek, u ktorých sa predpokladalo, že budú splácané politickou poslušnosťou. Tento princíp je čiastočne používaný dodnes. Formálne suverénny región sa nenápadne zmení na súčasť nejakého modernejšieho impéria formou ekonomickej závislosti. „Dnes na našej planéte obchodné spoločnosti sú dominantnými vládnucimi inštitúciami. Tie najväčšie z nich sú prakticky v každej krajine sveta prítomné a svojou veľkosťou a silou prevyšujú väčšinu vlád. Politika štátov a medzinárodných organizácií je v čoraz väčšej miere podriadená záujmom obchodných

⁷ Hobsbawm, E., *O impériu*, s. 27.

⁸ c.d. s. 22.

spoločností, a nie ľudí.“⁹ Súčasný svetový regionalizmus je svojou podstatou moderným imperializmom bez priamej politickej nadvlády. Impérium tú chápeme ako určitú svetovú oblasť, ktorá je nejakými prostriedkami ovládaná iným štátom, alebo ďalšími medzinárodnými subjektmi (najmä hospodárskej povahy). Svojou podstatou by sme mohli pojem civilizácia tiež objasňovať pojmom kultúra v širšom zmysle slova.

7. CIVILIZAČNÉ VYMEDZENIE REGIÓNOV

Svet môžeme deliť aj podľa príslušnosti k jednotlivým civilizáciám. Ukazuje sa, že toto rozdelenie bude jedno z najdôležitejších pre začiatok 21. storočia. Najprv k samotnému pojmu *civilizácia*: „je to slovo, ktoré prvýkrát použil francúzsky ekonóm Anne-Robert-Jacques Turgot v roku 1752 a o štyri roky neskôr prvýkrát predložil verejnosti markíz Riqueti de Mirabeau, otec veľkého revolucionára.“¹⁰ Ako vidieť, prvý sa týmto problémom zaoberal ekonóm. To znamená, že mu išlo o ekonomický život: spôsob výroby a s tým spojený spôsob života, vrátane životnej filozofie. Civilizácia však nie je tvorená iba ekonomickým životom. Potrebuje aj výklad existencie, čo v nedávnej minulosti v úplnosti robili náboženstvá. Niektoré si robia právo na takýto výklad aj dnes.

Pre civilizáciu dneška je charakteristická existencia výkladu, ktorý nazývame „politické náboženstvo“. „Politické náboženstvo je sakralizáciou politického systému, založeného na výsadnom a neodvolateľnom práve na moc a na ideologickom monizme. Jednotlivci a spoločenstvo sa musia povinne a bezpodmienečne podriaďiť jeho zákonným nariadeniam. Politické náboženstvo je v dôsledku toho netolerantné, diktátorské a radikálne a chce prenikať do všetkých aspektov života jednotlivca a spoločnosti.“¹¹ Môže existovať v demokraciách, aj v diktatúrach. Vždy však zdôvodňuje moc, bráni fundamentálnym premenám a „bojuje“ proti iným výkladom, teda iným politickým náboženstvám. **Civilizačné regióny však nemajú konštantnú podobu, ani teritoriálne umiestnenie.** Vidíme ich snahu o rozšírenie na ďalšie územia. To je podstata „*stretu civilizácií*“, ako tento stav označil S. Huntington. V súčasnosti vidíme takýto stret na rozhraní medzi euro-atlantickou a moslimskou civilizáciou. Euro-atlantický civilizačný región sa zmenšil svojim vplyvom, čo sa snaží kompenzovať

⁹ Korten, D. C., *Keď korporácie vládnu svetu*, s. 53.

¹⁰ Ferguson, N., *Civilizace*, s. 24.

¹¹ Gentile, E., *Politická náboženství*, s. 12.

preníkaním do susedných civilizačných regiónov, teda do moslimského a pravoslávneho civilizačného regiónu. „Civilizácie sú najväčšími ľudskými kmeňmi a stret civilizácií je tak kmeňovým konfliktom v globálnom meradle.“¹²

Civilizačné regióny nevznikli nevyhnutne, teda z prirodzeného vývoja. Boli vytvorené po moci túžiacimi elitami a ich vodcami, ktorým sekundovali niektorí intelektuáli. Preto aj medzicivilizačný konflikt nie je objektívnym, ale subjektívnym stavom. Podstatou existencie (teda vzniku a prežívania) civilizácie je preto viera obyvateľstva, že to tak musí byť. „Ako však udržať vieru v imaginárny poriadok, ako je kresťanstvo, demokracia, alebo kapitalizmus? Predovšetkým nikdy nepriznať, že je to celé vymyslené. Potrebne je trvať na tom, že spoločnosť stojí na objektívnej realite, ktorú stvorili veľkí bohovia, alebo prírodné zákony. Nevyhnutné je tvrdiť, že medzi ľuďmi existujú zásadné rozdiely nie preto, že to tvrdí Chammurapi, ale preto, že tak povedal Enlil a Marduk. Ľudia sú si rovní nie preto, že to prehlásil Thomas Jefferson, ale preto, že ich tak Boh stvoril. Slobodný trh je najlepší ekonomický systém nie preto, že to napísal nejaký Adam Smith, ale preto, že také sú nemenné zákony prírody.“¹³ Preto aj konflikty sú zdôvodňované „objektívne“: existenciou nemenných rozdielov, ktoré delia ľudstvo na našich (dobrých a múdрых) a tých druhých (nenašich a hlúpych). Víťazstvo je samozrejme nevyhnutne na našej strane – to tvrdia všetci organizátori konfliktov. Opäť narážame na rozdeľovanie ľudstva podľa princípu „my a oni“. „Zatiaľ čo nádeje na zjednotenie sveta sa objavujú vždy s koncom veľkých vojen, tendencie myslieť v pojmoch dvoch svetov je v ľudských dejinách prítomná stále. Sme v neustálom pokušení rozdeľovať ľudí na „my“ a „oni“, na skupinu okolo nás a na tých druhých, na našu civilizáciu a tamtých barbarov.“¹⁴

V Európe začal základný civilizačný spor príchodom kresťanov. Asi by mnohé javy boli iné, keby nakoniec nezvíťazili nad rímskou civilizáciou. Kresťania vtlačili svoj otláčok do európskeho vývoja. Rímska ríša ako organizačná jednotka rímskej civilizácie, nebola dostatočne silná, aby ubránila svoju podstatu, ba dokonca ani svoj štát, ktorý sa rozpadol na východ a západ, pričom tento rozpad pokračoval aj ďalej. Navyše v rôznych

častiach tejto ríše sa presadili rôzne varianty kresťanstva, čím pokračoval európsky konflikt ďalšou fázou: bojom o charakter a dominujúce postavenie rímskej a byzantskej formy kresťanstva. Toto rozdelenie na východ a západ zostával v platnosti politického uvažovania od tých čias a je dominantným zdôvodnením nielen vnútroeurópskeho ale aj vnútorného euroatlantického civilizačného konfliktu dodnes.

Európa sa z kresťanského, civilizačného aj mocenského hľadiska delí na svoju západnú a východnú časť. Opakujeme: ide o ľudský výtvor, takže si ho ľudia túžiaci po konfliktoch musia priživovať tak, aby európska a severoamerická verejnosť tomu verili, rovnako ako na druhej strane pravoslávna časť kontinentálnych obyvateľov. Z historického hľadiska ide o rozdelenie rímskej ríše na východnú a západnú časť. Z náboženského hľadiska to pokračuje delbou kresťanstva na rímske a byzantské. 20. storočie prinieslo zdôvodnenie tohto rozdelenia na sovietsku a západnú zónu. V podstate ide o to isté rozdelenie, ale s rôznym zdôvodnením. Dnes sa nenápadne vraciame ku kresťanskému rozkolu, teda na rozdelenie východ-západ podľa kresťanstva. Pritom do západu patria aj všetky protestantské cirkvi, kým do východu iba pravoslávie. Viditeľne tu ide o prispôbenie si pôvodného rozdelenia kresťanstva súčasným mocenským úvahám, pretože žiadne protestantské cirkvi nepodliehajú rímsko-katolíckej. V niektorých západných krajinách však dominujú protestantské cirkvi – majú veľký duchovný vplyv v Nemecku, Holandsku, Škandinávii, Anglicku, aj v Spojených štátoch amerických a Kanade. K nim môžeme pridať ešte Česko.

Už sme viackrát použili pojem „euroatlantický región, prípadne civilizácia. Ide o pomerne rozsiahlu oblasť sveta, do ktorej jednoznačne patria tie krajiny (a ich štáty), ktoré boli vytvorené na základe helénsko-rímskych hodnôt a v ktorých dominuje kresťanská cirkev. Za helénsko-rímske hodnoty považujeme akceptovanie demokracie ako základu štátnosti, čiže v centre sa nachádza občan a jeho potreby, ako aj názory a postoje. K tomu je potrebné vytvoriť pravidlá, ktorým hovoríme ústava a inštitúcie moci, medzi ktorými dominuje parlament. Čiže ide o parlamentnú podstatu vlády (republika, alebo konštitučná monarchia). Vysoko by mala byť akceptovaná verejná mienka ako určujúci faktor pre tvorbu politických rozhodnutí.

Kresťanstvo bolo dlho hlavným zjednocujúcim faktorom v Európe. Popri ňom sa v Európe vytvorilo viacero politických filozofií, ktoré všetky akceptujú spomenuté determinanty. Európania sa dostali aj

¹² Huntington, S., *Střet civilizací*, s. 245.

¹³ Harari, Y., *Sapiens, od zvířete k božskému jedinci*, s. 141.

¹⁴ Huntington, c.d. s. 20 – 21.

na západ za Atlantický oceán, kde osídlili podstatné časti území. Takto sa európske názory dostali ako vládnuce aj za more.

Pojem euro-atlantická civilizácia nie je celkom presný, pretože by do nej musela patriť aj oceánska časť Afriky. Tá však patrí k iným civilizáciám. Podobne je to aj s Amerikou, kde za nositeľa tejto civilizácie sú považované severné štáty (USA a Kanada), kým ostatné tvoria akýsi druhoradý part civilizácie. Tomu zodpovedá aj sociálna štruktúra, ktorá je výrazne odlišná, ale aj ich politické dejiny, v ktorých sa nachádzalo mnoho vojenských aj civilných diktatúr. Takže vlastne ide o anglo-americkú civilizáciu, ktorú si osvojilo viacero európskych krajín a premenilo podstatu vlastnej štátnosti podľa tohto vzoru.

O skutočnej euro-atlantickej civilizácii však môžeme hovoriť až po druhej svetovej vojne, pretože pred ňou bol veľký rozdiel v akceptovaných hodnotách v jednotlivých krajinách. Možno povedať, že sa ešte viac vykryštalizovala až po rozpade sovietskeho bloku a po akceptovaní základných hodnôt anglo-americkej civilizácie krajinami so „západným“ kresťanstvom (vrátane Slovenska). *Utuzovanie každej civilizácie je uskutočňované definovaním nepriateľov.* V stredoveku to boli mohamedáni, medzi vojnami sovietsky blok a teraz nastal čas hľadania. Definovaním nepriateľa sa veľmi zreteľne dajú určiť hranice civilizácií.

„Politický nepriateľ nemusí byť morálne zlý, nemusí byť esteticky škaredý; nemusí vystupovať ako hospodársky konkurent, a dokonca sa môže zdať výhodné uzatvárať s ním obchody. Politický nepriateľ je jednoducho niekto iný, je to cudzinec, a k jeho podstate stačí povedať, že je vo zvlášť intenzívnom zmysle existenciálne niekým iným a cudzím, takže v extrémnom prípade sú s ním možné konflikty, ktoré nemôžu byť rozhodnuté ani nejakým vopred prijatým súborom všeobecných noriem, ani výrokom nejakého „nezúčastneného“, a teda „nestranného“ tretieho.“¹⁵ Preto vzťahy medzi západom a východom nadobudli zvláštne formy. Ich zvláštnosť vyplývala z toho, že duchovne vychádzajú všetky dotyčné národy z nejakej formy kresťanstva. Z toho vyplýva, že aj kultúrne majú k sebe pomerne blízko. Politicky vytvorili v podstate dva druhy štátnosti: demokraciu a totalitarizmus. Dokázali ich aplikovať na monarchie, aj republiky. Priateľstvo vnútri západu, rovnako ako priateľstvo vnútri východu bolo upevňované definovaním nepriateľa, ktorým bol vždy ten druhý

zo spomenutej dvojice (pre západ bol nepriateľom východ, pre východ bol nepriateľom západ). Na zdôraznenie vzájomného nepriateľstva bol použitý pojem „studená vojna“. Absurdný pojem, ktorý v sebe obsahuje dve protirečivé charakteristiky (studený a vojna), čo však európska aj americká verejnosť prijali a každý blok zvlášť bojoval proti zásadnému nepriateľovi najmä ideologicky. Tak sa však rozdelila aj euroatlantická civilizácia, čo sa po rozpade sovietskeho bloku ukázalo ako umelé a dlhodobo neudržateľné.

Utuzovanie civilizácie však veľmi nefunguje, pretože to tohto procesu vstupujú *politici, ktorým nie sú celkom jasné rozdiely medzi pojmami civilizácia a impérium (ríša).* **Kým v civilizácii by malo ísť o vymedzenie jadra – krajiny s dominujúcimi schopnosťami vymedziť smer a rýchlosť vývoja, v impériu ide o mocenské štruktúry.** Čiže ide o to, pochopiť vlastnú kultúrnu históriu a definovať, čo z nej tvorí kultúrne dedičstvo, o ktoré sa civilizácia bude opierať. „S civilizáciami to nie je jednoduché. Počas celých storočí môžu rozkvitať v príjemných chvíľach moci a prosperity. Ale potom, často veľmi náhle, sa môžu zvrhnúť do chaosu.“¹⁶

Euroatlantická civilizácia stojí na dôležitej križovatke: buď sa dokáže pretransformovať do dynamickejšej podoby, alebo sa rozpadne a teda sa rozpadne aj celý euro-atlantický región na mnoho kultúrne a politicky podobných regiónov, ktoré však môžu začať medzi sebou súperiť o lepšie postavenie v medzinárodnej delbe moci. Aktuálne niet vedúcej krajiny, ktorá by nielen vojensky vedela reprezentovať celú túto civilizáciu.

Pacifický región môžeme rozdeliť podľa civilizácií na viacero oblastí. Geograficky v podstate rovnorodá oblasť nie je rovnorodá civilizáčne. Pacifik je veľmi veľký priestor, nachádzajú sa tu väčšie súostrovia, ale aj jednotlivé ostrovy a na juhu došlo k európskemu osídleniu Nového Zélandu a Austrálie, pričom Európania v podstate vytlačili domáce obyvateľstvo na okraj a vytvorili si vlastnú komunitu, spoločenský a politický systém, čo podporili dovozom európskeho náboženstva. Vzdialenosti medzi časťami Tichého oceánu sú veľké, takže kultúrne ovplyvňovanie obyvateľstva bolo vždy minimálne – zanedbateľné. Z jedného konca oceánu na druhý pri rovníku je to 20 000 km, približne toľko je aj od severu na juh. Ide o najväčší súvislý priestor na povrchu Zeme.

Civilizačné rozdelenie Pacifiku je rozmanitejšie ako je to medzi civilizáciami všeobecne. Príčinou sú práve veľké vzdialenosti, ale tiež

¹⁵ Schmitt, C., *Pojem politična*, Praha: Oikoimeni, 2013, s. 27.

¹⁶ Ferguson, c.d. s. 59.

rôzny etnický pôvod obyvateľstva a teda aj svojbytnosť a svojráznosť jednotlivých kultúr. Niektoré civilizačné regióny sú dobre identifikovateľné z dôvodu užších kontaktov obyvateľstva. Takto môžeme hovoriť o indonézskom, japonskom, filipínskom, aj novozélandsko-austrálskom civilizačnom regióne. Ostatnú obrovskú „hmotu“ môžeme v úvodzovkách zaradiť do jedného civilizačného „koša“, ktorý má jediný spoločný znak: odlišuje sa od všetkých ostatných. Nemá však zjednocujúce znaky a preto je potrebný určitý čas, počas ktorého sa ostatní ostrovania pridajú k niektorej existujúcej civilizácii – zložito si možno predstaviť, žeby vytvorili samostatnú civilizáciu.

Spomenuté pacifické civilizácie sú zvláštne tým, že nepatria do žiadnej inej civilizácie, hoci majú s niektorými spoločné znaky. Indonézska civilizácia je dnes tvorená najväčším moslimským štátom na svete. Nie je tvorená arabským obyvateľstvom, ani nemá s ním kontakty (ide o veľmi veľkú vzdialenosť územnú, aj kultúrnu). Nábožensky sa teda prikláňa k arabskému svetu, no kultúrne, územne, ekonomicky, aj sociálne je od neho veľmi odlišná. Keďže moslimské náboženstvo nemá autoritatívny celostný systém, podobný rímsko-katolíckej cirkvi, aj islám je v jednotlivých krajinách trochu prispôbený miestnym zvyklostiam. Indonézska civilizácia sa vytvárala v podmienkach kolonializmu, čo ovplyvňovalo domorodé obyvateľstvo, po druhej svetovej vojne vznikol štát Indonézia a až vtedy nastal sústavný pokus o kultúrne zjednotenie obyvateľstva. Čo sa nepodarilo politikom, to sa darí islamskému náboženstvu, ktoré do značnej miery zjednotilo obyvateľstvo štátu.

Japonská civilizačná oblasť má niekoľko zvláštností: obyvatelia súostrovia sa dlho nachádzali mimo kontaktu s ostatnými ázijskými komunitami; súostrovie umožňovalo určitú ľudskú komunikáciu; na pevnine existuje iba jedno príbuzné etnikum – kórejčania; Japonsko má dlhú históriu štátnosti, teda precíznejšieho sebaorganizovania. Veľmi odlišný typ písma izoluje japonskú civilizáciu od ostatných dodnes. Dlhodobé kultúrne vzory pôsobia integrujúco na obyvateľstvo aj v dnešnej dobe, čo rozdeľuje túto civilizáciu na fundamentalistickejšiu a „modernistickejšiu“ časť. Po prehratej vojne museli prijať liberálny politický systém a podnikateľský duch sa prejavil v rýchlom ekonomickom raste, ktorý krajinu vyniesol medzi ekonomicky najsilnejšie štáty sveta (G-7, resp. G-8). V japonskom prípade je kultúra silným integračným faktorom a jazyk nielen zjednocuje obyvateľstvo, ale ho aj odlišuje od ostatného sveta.

Novozélandsko-austrálsky civilizačný región má odlišné zvláštnosti: vznikol kolonizáciou územia Angličanmi, ktorí si sem priniesli náboženstvo, písmo a čiastočne kultúru (išlo o veľké množstvo zločincov deportovaných z Anglicka a ich dozorcov). Spájala ich biela rasa, anglický jazyk a náboženstvo. Po vytvorení vlastného štátu si vytvorili vlastnú kultúru, ktorá však vychádza z európskeho vzoru. Rasovo, etnicky, jazykovo, ani nábožensky nemajú v oblasti Tichého oceánu príbuzné etniká. Táto kultúrna svojbytnosť sa však pomaly mení neustálym príchodom ázijských prisťahovalcov. Títo tiež nie sú civilizačne jednotní, pretože pochádzajú z čínskej, indickej, pakistanskej a ďalších civilizácií. Takto môže vzniknúť úplne nová civilizácia ako hybrid spomenutých v kombinácii s prebúdajúcim sa etnickým cítením pôvodného obyvateľstva. Obidve krajiny si zachovávajú politické zvyklosti importované z euro-atlantickej civilizácie ako aj stále dominujúce náboženské systémy európskeho typu.

Pacificko-ázijské pobrežie má ráz dvoch civilizácií: čínskej a ostatnej. Pacifická časť čínskej civilizácie má niektoré zvláštne črty oproti kontinentálnej časti. Vyplýva to zo skutočnosti, že pobrežie vždy poskytuje iný druh kontaktov, ako vnútrozemie. Existencia prístavov vždy vzbudzuje dve túžby: jednou je domáca snaha „ísť do sveta“, druhou je zahraničná snaha cez prístavy ovládnuť vnútrozemie. Toto bol osud čínskych prímorských prístavov. Z civilizačného hľadiska to znamená príchod iných hodnôt spolu s obchodníkmi, prípadne kolonizátormi. Preto prístavné mestá mali viac informácií o svete ako vnútrozemie. V prípade Číny ide o pomerne veľký rozsah informácií, hodnôt a príležitostí. Preto aj v podmienkach maoistickej Číny mali pobrežné regióny viac slobody na obchodovanie, čiže na styk so zahraničím. Dnes už možno povedať, že majú určité špecifiká, prejavujúce sa v rozdeľovaní bohatstva, a teda v sociálnej štruktúre, ale aj v politickej správe. Príchodom Hongkongu do ČLR sa tento pobrežný civilizačný svojráz rozšíril a zväčšil.

Možno povedať, že ide o styk dvoch foriem čínskej kultúry: tradičnej a importovanej. Tým vzniká hybridná civilizácia, ktorá sa musí po nejakom čase alebo presadiť ako dominantná nielen v pobrežnom regióne, ale aj vo vnútrozemí, alebo bude násilne odstránená. Dá sa predpokladať, že sa v tomto regióne skúša model novej čínskej civilizácie, ktorá by „voľným krokom“, teda bez väčších konfliktov nahradila doterajšiu. Čínska kultúra je najstaršia dodnes fungujúca kultúra na svete. Dokázala byť základom viacerých civilizácií na spomenutom území. Jej základom je

konfucializmus ako spôsob nazerania na život a svet. Žiadna moc ho neodstránila, ak pretrvá, nemal by byť problém premeniť aktuálnu vládnucu civilizáciu na nový variant.

Ostatný pacifický ázijský svet sa nachádza v ére prechodu. V podstate sa už vytratila pôvodná civilizácia ako dominujúca a bola nahradená hybridom, ktorý je nevyhnutným prechodovým obdobím. Do tohto neurčitého procesu zasahuje už spomenutá prímorská čínska civilizácia. Jej reprezentanti sa rozširujú po celom pobreží až po Austráliu (vrátane). V krajinách ako Singapur a Malajzia sa do značnej miery udomácnili a spoluurčujú vývoj krajín, vrátane ich riadenia (politiky). Spolu s osobami prichádza aj kapitál, čím podporuje postavenie etnických Číňanov v krajine.

Výnimku tvorí Kórejský poloostrov, na ktorom prebieha mocenská línia a preto je špeciálne ovplyvňovaný a riadený. Je to dočasné riešenie, vyplývajúce z vojny na polostrove na začiatku päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Poloostrov má špeciálny režim v podstate potenciálnej vojnovéj zóny a preto ho nemožno vnímať ako samostatnú entitu. Zatiaľ sa nemôže vymaniť z vojnovéj závislosti a hľadať vlastnú cestu vývoja. Zjednotenie obidvoch Kórei by bolo asi pre zainteresované veľmoci neprijateľným vytvorením silného štátu s veľkým rozvojovým potenciálom a atómovými zbraňami. Tento štát by sa mohol stať lídrom, alebo spolulídrom pacifického pobrežia a teda málo ovládateľným doterajšími tótormi (USA a Čína). Niektoré krajiny a ich obyvatelia majú smolu, že sú súčasťou plánov veľmoci a preto majú veľmi obmedzený priestor pre samostatné rozhodovanie a projekciu svojej budúcnosti.

Pozrime sa teraz na otázku civilizačného „dvojregiónu“ – Prednej a Zadnej Indie. Už sme hovorili o tom, že etnicky je India v podstate neurčiteľná. Civilizačne je to podobne, no tu sa dá povedať, že ide o súperenie tradicionalizmu a modernizmu. V podstate ide o to, ktorým smerom sa hýbe elita a s ňou spojené administratívne klany v jednotlivých indických subregiónoch. Elita a buržoázia dávajú prednosť západnému smerovaniu (nie celému modelu), kým tradičné elity sa stavajú proti takémuto vývoju. V Indii sa vedie vnútorná medzicivilizačná studená vojna. To znamená, že lídri obidvoch smerov sú neoblomní, otvorený boj vypukne iba medzi nízko postavenými skupinkami a z tohto stavu neexistuje spoločné východisko. Takáto vnútorná studená vojna môže trvať celé storočie, možno aj dlhšie; môže sa však vyskytnúť nejaký vážny konflikt, okolo ktorého nastane civilizačný zásadný boj „kto z koho“. Nie je však isté, či by to celistvosť štátu vydržala.

Zadná India je na tom z civilizačného hľadiska lepšie, pretože sa nenachádza v stave latentnej intercivilizačnej vojny. Jedným z pozitívnych faktorov je existencia viacerých štátov a teda nemožnosť „naštartovania“ boja na celom subkontinente. Druhým pozitívnym faktorom je existencia etnických komunít s vlastnou štátnou históriou. Tretím je prienik čínskych názorov a kapitálu, ktorý nemá etnicko-náboženský základ, je však pragmatický a stále príťažlivejší. Kým v časoch vlády Mao Ce-tunga v Číne, sa z tejto krajiny šírila najmä ideologická propaganda, v posledných desaťročiach je to najmä kapitalistické podnikanie a jemu zodpovedajúce vládnutie – to všetko nenápadne na platforme konfucializmu. Ideologická diverzia mala svojho času obmedzený a najmä konfrontačný úspech, dnešný „čínsky“ prienik je zakladaním novej civilizácie pri akceptovaní pôvodných hodnôt. Významným predstaviteľom tejto novej civilizácie je malý mestský štát – Singapur – ktorý si však svojím vývojom získal rešpekt v mnohých krajinách sveta. Keď sa jeho prezidentom stal Wee Kim Wee, presadil do štátnej politiky nasledujúce štyri zásady: „Väčší dôraz na spoločnosť ako na jednotlivca, významnú úlohu rodiny ako stavebného kameňa spoločnosti, riešenie závažných problémov konsentom namiesto sporom, dôraz na rasovú a náboženskú toleranciu a harmóniu.“¹⁷ Viditeľne sú všetky štyri zásady v rozpore s európskym liberalizmom, založeným na individualizme, znižovaní úlohy rodiny, súperením v ekonomike a politike a v náboženskej intolerancii. Takto postavený základ spoločenského systému je ľudsky, aj regionálne príťažlivý. Nenásilne sa šíri po celom pacifickom ázijskom pobreží (na juh od Číny) a zaujímavý je aj v Austrálii a na Novom Zélande. Neobsahuje ideológiu, ani náboženstvo, nevytyčuje si cieľ dominovať v regióne a vychádza z dobrých životných skúseností obyvateľov.

Moslimský svet ako civilizácia. „Práve Ázia a islam boli najdynamickejšími civilizáciami posledného štvrtstoročia. Islamská výzva sa najviac prejavila v prenikavej kultúrnej, spoločenskej a politickej obrode islamu v moslimských krajinách, ktorú sprevádzalo zavrnutie západných hodnôt a inštitúcií.“¹⁸ V Európe najčastejšie je prezentované ničenie antičských pamiatok, nosenie odevov zahalujúcich celé ženy, vrátane ich tváří a bojovníkov, ktorí zabíjajú pre nich nevhodných ľudí. „Ľudia sa púšťali do sôch z tvrdého kameňa a neprestali, dokiaľ ich nezničili na nepoznanie.

¹⁷ Huntington, S., c.d., s. 390.

¹⁸ c.d. s. 111.

Kresťania rozbíjali hlavy a odrážali paže gréckym bohom. Reformátori a revolucionári strhávali zobrazenia svätých často z výšok, kde išlo o život a často bol kameň, ktorý sa pokúšali rozbiť taký tvrdý, že boli úspešní iba napolovicu. Rozbíjaním výtvarných prác, ktoré niečo zobrazujú, je rozbíjaním hierarchie, ktorú už neuznávame.“¹⁹

Potrebné je všimnúť si tiež celý spôsob života ľudí v tejto civilizácii. Navyše ak Európska únia prijíma ľudí z moslimského sveta po státisícoch, musí sa vedieť vyrovnáť s iným spôsobom života a nájsť spôsob koexistencie s inou civilizáciou na spoločnom území. Pomerne dlho sa zdalo, že islam skončil na väčšine arabského územia, aj v Iráne. Ukázalo sa, že korene islamskej kultúry zostali a možné je obnoviť celý spôsob moslimského života vo všetkých arabských krajinách, navyše implantovať ho aj mimo arabského sveta. Navyše keď euroatlantická civilizácia vojensky zlikvidovala sekulárne diktatúry a nahradila ich chaosom, vytvorila tak podnebie pre návrat komplexnej moslimskej civilizácie bez nejakých kultúrno-politických úprav.

Každá civilizácia je založená na kultúrnych hodnotách, ktoré sú reprezentované nejakou inštitúciou (väčšinou náboženstvom) a organizované štátom, ktorý si osvojil tieto hodnoty ako svoje východisko. Moslimská obroda má svoj počiatok práve v obnove tradičných hodnôt a nasledoval pokus o nastolenie adekvátneho organizačného prostredia – teda najmä štátu a úpravy vzťahov medzi štátom a cirkvou. Takto vznikol na konci minulého storočia pomerne kompaktný moslimský svet vyznačujúci sa svojou tradičnou civilizáciou, ktorá neprijíma žiadne úpravy spôsobu života, ani spôsobu organizovania (štátnosti). Zároveň sa ukázalo, že táto civilizácia nie je determinovaná etnicky (iba Arabi), ale môže sa šíriť aj do iných etnických a náboženských území. Dnes je najdynamickejšou civilizáciou, ktorá je schopná expandovať do ktorejkoľvek časti sveta a pomaly nahradzovať predchádzajúcu civilizáciu. V ázijskom a africkom priestore je to formou získavania prívržencov tejto civilizácie, na americkom a európskom kontinente zase vystahovalectvom masy ľudí z islamských štátov. „Masová imigrácia nemusí byť nevyhnutne rozpúšťadlom civilizácie, pokiaľ prisťahovalci prijímú (a sú k tomu vyzývaní) hodnoty civilizácie, do ktorej sa sťahujú. Ale v prípadoch, kedy sa prisťahovalecké komunity

asimilovať nepodarí a ony sa potom stanú korisťou radikálnych ideológií, môžu byť následky hlboko destabilizujúce.“²⁰

Európa má skúsenosti s dobrým vzťahom k moslimskému svetu (okraj moslimskej civilizácie siahala do časti Španielska), ale aj zlým vzťahom (vojna, ktorú zväčša iniciovali európske monarchie a pápež). Dobrý intercivilizačný vzťah musí byť založený na tom, čo kedysi povedal singapurský prezident (pozri vyššie). Ak nie je vôľa k tolerancii, tak je vojna nevyhnutná – niekto musí prehrať a niekto vyhrať, tak zostane iba jedna z bojujúcich civilizácií.

Civilizačné určenie regiónov je dôležité pre pochopenie svetového vývoja, ale aj pre predvídanie budúceho vývoja. Intercivilizačné vzťahy boli počas celého ľudského vývoja základom pre politiku štátov, ale aj aktivít obyvateľstva. Aj vnútri civilizácií vznikajú a vznikali napätia, konflikty, aj vojny, tieto sa vždy riešili v rámci civilizácie a spravidla neohrozovali jej samotnú podstatu. Vždy však ide o to, ktorá civilizácia je schopná flexibilnejšie sa prispôsobiť vývojovým príležitostiam a stať sa vývojovým lídrom. To je podstatou aj všetkých súčasných veľkých konfliktov.

¹⁹ Canetti, E., *Masa a moc*, s. 60.

²⁰ Ferguson, s. 264.

8. KULTÚRNA ANTROPOLÓGIA

Pre pochopenie regionálnych rozdielov je dôležité všimnúť si (najlepšie aj pochopiť) rozdiely v ich vývoji vo všetkých oblastiach ľudského bytia. „Zástancovia modernej doby väčšinou nechápu inú vedu ako tú, ktorá veci meria, počíta a váži, takže sa zaoberá materiálными vecami, pretože práve iba na ne je možné aplikovať kvantitatívne hľadisko. Snaha zredukovať kvalitu na kvantitu je vôbec typickou črtou modernej doby.“²¹ Takýto prístup je viditeľný od polovice dvadsiateho storočia a pokračuje aj dnes. Ide o porovnanie počtu obyvateľov, rozlohy, ale aj hrubého domáceho produktu, priemerného príjmu, počtu vyrobených vybraných tovarov, úspor obyvateľov apod.

Naproti tomu tu stojí antropológia, teda veda, či prístup, o vývoji človeka v rôznych častiach sveta. Antropológia sa už dnes dá rozdeľovať na kultúrnu (alebo sociálnu), politickú, apod. podľa toho, čo je zaradené do centra pozornosti. „Úlohou kultúrnej či sociálnej antropológie je porozumieť ľudskej situácii prostredníctvom štúdia všetkých jej prejavov a premien.“²² *Kultúrna antropológia teda analyzuje príčiny ľudského správania založeného na hodnotách, zvykoch, tradíciách, ktoré sa nejakým spôsobom vyvíjajú v čase, ale aj v priestore.*

Samozrejme, že pritom nemožno obísť inštitúcie, ktoré sa starajú o zachovanie týchto hodnôt, zvykov a tradícií a prenášajú to z generácie na generáciu. Tým sa zachováva určitá identita komunity, spoločnosti, regiónu. Tieto inštitúcie môžeme deliť na dva druhy: prirodzené, ktoré si vytvorila komunita kvôli lepšiemu spolužitiu a umelé, ktoré si vytvorili vládcovia na lepšie ovládanie komunity. Aj umelé môžeme deliť podľa účelu na tie, ktoré sú nejakým spôsobom spojené s mocou a tie, ktoré sú orientované na vplyv. No ale takto by sme mohli ešte dlho pokračovať.

Základom pre vznik akejkoľvek kultúry je vytvorenie a akceptovanie určitého množstva morálnych noriem. Tieto má každá komunita: rodina, etnikum, náboženská spoločnosť, zbor fanúšikov, mafia; ale aj inštitúcie, akými sú štát, cirkev, politická strana, odbory, zamestnávateľské zväzy, medzinárodné organizácie. Samozrejme platí, že čím menšia komunita s vyššou mierou spoločného života, tým bude dodržiavanie morálnych hodnôt vyššie a čím väčší profit vyplýva z existencie organizácie, tým budú „mravy voľnejšie“. „Nespočítateľné množstvo ľudí vo všetkých regiónoch a náboženstvách sa aj v dnešnej dobe snaží žiť čestne a vierohodne. Napriek tomu je v dnešnom svete nekonečne mnoho ľudí a podvodov, klamu a pokrytectva, ideológie a demagógie:

- politici a obchodníci využívajú ľudí ako prostriedok politiky a úspechu;
- masmediálne prostriedky šíria namiesto vierohodného spravodajstva ideologickú propagandu, namiesto informácií dezinformácie a namiesto vernosti pravde sledujú cynický záujem predaja;
- vedci a bádatelia sa dávajú do služieb morálne pochybným ideológiám, či politickým programom, alebo tiež záujmovým skupinám a ospravedlňujú výskumy porušujúce základné mravné hodnoty;
- predstavitelia náboženstiev diskvalifikujú ľudí iných náboženstiev ako menej hodnotných a namiesto rešpektu, porozumenia a tolerancie hlásajú fanatizmus a neznášanlivosť.“²³

Každá odchýlka od väčšinovej morálky má nejaké príčiny a vo svojej podstate môže ju zničiť a nahradiť nejakým iným súborom hodnôt. Ak sa klamstvo dostalo do kategórie akceptovateľných nástrojov vedúcich k úspechu, tak sa rúca celý systém hodnôt tradičnej spoločnosti.

Skúmaním vývoja morálnych hodnôt možno prísť k podstate jednotlivých komunit, etník, aj celých civilizácií. K stabilizácii morálnych hodnôt historicky významne prispeli náboženstvá. „Náboženstvom tu myslíme sústavu presvedčení, mýtov, obradov a symbolov, ktoré vykladajú a definujú význam a cieľ ľudskej existencie, pričom táto sústava spôsobuje, že osud jednotlivca a spoločenstvo sú podriadené vyššej entite.“²⁴ Kultúrna antropológia sa pokúša definovať hlavné rozdiely v sústave týchto hodnôt, obradov apod. V súvislosti s históriou regiónov, ale aj spolužitím so

²¹ Guénon, s. 120.

²² Murphy, s. 15.

²³ Küng, H., s. 142.

²⁴ Gentile, E., *Politická náboženstvá*, s. 11.

susednými regiónmi a naznačuje nasledujúci vývoj. To už však je sférou pôsobnosti ďalších politologických vied.

Ide o to, rozpoznať, do akej miery sa regionálna komunita stotožnila s hodnotami a teda do akej miery potrebuje inštitucionálneho sprievodcu životom, vrátane dohľadu nad ich dodržiavaním. Regióny euro-atlantickej civilizácie si vytvárali (a vytvárajú dodnes) občianske náboženstvá, do ktorých včleňujú časti pôvodného náboženstva a tiež časti dominantnej ideológie (napr. liberalizmu, marxizmu apod.). Hlavnými autoritami sa však stávajú štáty a ich základné dokumenty (ústavy). Keďže sa v demokraciách často menia vlády a teda aj vrcholoví politici, mení sa aj nazeranie vládnucich skupín na základné hodnoty (ich výklad) a zostávajú neporušené najmä rituály. Takto si náboženstvom pomáhajú aj sekularizované režimy. Najevidentnejšie je to v USA a na Slovensku a v Česku. Americký prezident musí zložiť svoju funkčnú prísahu na bibliu a nie na ústavu, slovenskí a českí prezidenti zase po zložení prísahy idú do katolíckych kostolov. Tým všetci spomenutí prezidenti chcú presvedčiť občanov, že zachovávajú tradičné rituály, hoci s významnou zmenou: „korunu“ im na hlavu nedáva cirkevný hodnosťár, ale reprezentant štátu (predseda Najvyššieho súdu, alebo šéf parlamentu). Symbolicky by sa týmto aktom mala prenášať história do budúcnosti.

V podstate možno povedať, že v súčasných štátoch sa akceptuje úloha historických rituálov v novej podobe, ktorá sa líši medzi regiónmi. Tradičné monarchie využívajú náboženstvo intenzívnejšie, ako plnšie sekularizované štáty. V nich je náboženstvo základom pre formovanie zákonov, príkazov a niekde aj ústav. Napriek tomu, však cirkev stratila svoje výsadné postavenie legitimizátora moci, to prevzal štát samotný. V konštitučných monarchiách sa celý obrad legitimizácie panovníka zachováva ako v predošlých časoch, no jeho význam klesol iba na rituálnu úroveň, bez mocenských súvislostí. Vo viacerých arabských krajinách (aj v Iráne) sa cirkev pokúsila po prevratoch získať starú moc, no elity spojené s kapitálom to odmietli, čo viedlo aj k občianskym vojnám a ďalším prevratom. Keďže súčasné elity nikde vo svete nie sú spojené s cirkvami (ale s niektorým náboženstvom), nechcú sa deliť o moc, prípadne podliehať cirkevným inštitúciám – jedinou výnimkou je štát Vatikán, ktorý je však cirkevným štátom.

O mnoho väčší vplyv na vývoj vo svete v posledných dvoch storočiach mali občianske revolúcie a priemyslová revolúcia. Politické revolúcie sa uskutočnili v rôznych regiónoch s rôznymi zámermi a rôznymi formami,

ktoré v podstate zodpovedajú dovtedajšiemu charakteru vývoja. „Ruská revolúcia je k dvadsiatemu storočiu v tom istom historickom pomere, v akom bola francúzska revolúcia k devätnástemu storočiu. Obidve spôsobili dlhé roky ideologickej analýzy, v ktorej prívrženci tých, ktorí držia opraty moci neboli schopní odpovedať na výzvu tých, ktorí oprávnenosť tejto moci popierali. Obidve boli výsledkom dlhého obdobia zlého vládnutia, v ktorom neschopnosť vládcov bola takmer nápadnejšia ako útlak, ktorý vykonávali. Obidve začali s optimizmom a nadšením, ktoré, ako sa zdalo, poskytuje vyhliadky na ďalekosiahlu slobodu. Skoro sa však v otázke rozdelenia majetkového práva stretli s takým odporom, že vnútorné spory vyvolali diktatúru. Taktiež v obidvoch prípadoch vyvolali rozpory v otázke majetku za hranicami strach z nákazy; preto cudzie vlády intervenovali, aby v snahe zachrániť svoj vlastný sociálny poriadok obmedzili novoty, ktorých sa báli.“²⁵ Okolie revolučnej oblasti nechce zmeny, pretože by sa mohli preniesť do celého regiónu a zmeniť jeho charakter. Podobne sa európske mocnosti báli aj americkej revolúcie, no nestrachovali sa z prebiehajúcich arabských revolúcií.

Násilný priebeh politických zmien bol veľmi dlho charakteristický pre celú Latinskú Ameriku. V Európe sa striedali pokojné a násilné revolúcie, rovnako ako vojnové riešenia konfliktov. Európa sa z hľadiska zachovania mieru stala svetovým nebezpečenstvom. Všetky veľké vojny majú svoj zdroj v Európe: výboje Rímanov, dobýjanie ich ríše, križiacke vojny, drancovanie Ameriky Španielmi a Portugalčanmi, napoleonské vojny, ópiová vojna a dve svetové vojny. Všetky boli vždy zdôvodňované európskymi morálnymi hodnotami. Úpadok sily Európy a tým aj jej vplyvu na svetový vývoj zmenšilo toto nebezpečenstvo.

Kultúrna antropológia skúma tiež ekonomický vývoj a stav v jednotlivých regiónoch. Industriálna revolúcia rozdelila svet podľa schopnosti jednotlivých regiónov využiť nové technológie vo svojej ekonomike. Odhaľuje minulé stavy a vývojové tendencie. Tak ako prvotné rozdelenie kmeňov bolo na zberačov a lovcov, neskôr roľníkov a remeselníkov, tak v modernej ére došlo k rozdeleniu regiónov na industriálne a predindustriálne (poľnohospodárstvo a remeslá).

Rôzne svetové regióny prijímali industriálnu revolúciu v rôznom čase. Americký národohospodár W. W. Rostow rozdelil krajiny sveta podľa toho, kedy boli vnútorne prepojené železnicou, čo umožnilo využiť industrializáciu ako

²⁵ Laski, H., Úvahy o revoluci našej doby, s. 75.

fenomén výroby, obchodu a premiestňovania pracovnej sily. Takto mu vyšlo, že celý proces začal vo V. Británii (1783-1802), pokračoval vo Francúzsku a Belgicku (1830-1860), USA (1843-1860), Nemecku (1850-1873), omnoho neskôr sa dostal do Ruska a Kanady (1890-1914) a pre Indiu a Čínu je typické až obdobie okolo roku 1952.²⁶ Napriek tomu, že viacero remeselníckych objavov aj zlepšení práce na poli, prišlo z Ázie, napokon ich masové využitie nastalo v Európe a odtiaľ sa rozširovalo do všetkých smerov, no s rôznou intenzitou. História spriemyselnovania výroby je rozmanitá v rôznych svetových regiónoch. Dôležitým faktorom je história výroby a obchodu, čo spôsobuje rozmanitosť priemyselnej orientácie v rôznych častiach sveta, ako aj zapojenie sa do svetovej delby práce.

Priemyselná revolúcia však spôsobila aj zásadnú zmenu v organizovaní ľudí – do určitej miery zmenila podstatu socializácie človeka. „Hlavnými tovarňami na poriadok, a teda aj tovarňami na indivíduá, ktoré by sa do tohto poriadku hodili (a ktoré by pravidelnosťou a predvídateľnosťou svojho správania tento poriadok reprodukovali), boli pre väčšinu mužskej časti populácie modernej spoločnosti továrne a vojenské kasárne. Aby sa teda dospelý muž mohol dostať pod spásny vplyv procedúr tvoriacich poriadok, musel sa preukázať spôsobilosťou k priemyselnej práci a k vojenskej službe.“²⁷ Tieto dva zdroje socializácie v industriálnej dobe sa navzájom dopĺňajú a podporujú vo svojom výsledku. Odstránením povinnej vojenskej služby sa na jednej strane zvýšila miera slobody jednotlivca, na druhej zase znížila miera jeho „disciplinovanosti“, teda automatického zaradovania do systému a podpory tohto systému.

Do tohto procesu sa zapája aj otázka „módnosti“. „Čo je na našom oblečení tak zvláštneho, že mu ostatní ľudia zrejme nedokážu odolať? Je to tak, že sa obliekajú ako my, pretože chcú byť ako my? Celkom zjavne ide o viac než o obyčajné obliekanie. Ide o to, že preberajú všetku populárnu kultúru, šírenú hudbou a filmami nehovoriac o nealkoholických nápojoch a rýchlym občerstvení. Táto ľudová kultúra prináša drobné posolstvo. Je to posolstvo o slobode – o práve obliekať sa alebo piť alebo jesť, podľa chuti (aj keď sa ukáže, že vyzeráte ako všetci ostatní). Je to posolstvo o demokracii, pretože sa vyrába len ten spotrebný tovar, ktorý majú ľudia naozaj radi. A je to samozrejme posolstvo kapitalizmu, pretože spoločnosti

musia predajom vecí zarábať. Ale z jedného veľmi jednoduchého dôvodu je jadrom procesu westernizácie obliekanie.“²⁸ No a teda aj podľa prijatia módného obliekania a rýchleho občerstvenia sa delia regióny na „westernizované“ a rôzne tradičné. Kultúrne vzory sa prejavujú rôzne a pôsobia aj na prijímanie cudzích spôsobov života, aj myslenia.

Bohatým Indom nevadí, že sa obliekajú tradične, dokonca aj dalajláma-emigrant sa oblieka tradične, hoci skoro celý svoj život prežil na „západe“. Spôsob myslenia podmienený filozofiou (vrátane náboženstva) sa z Európy dostal iba do Ameriky a Austrálie. Ostatné regióny sveta si zachovávajú tradičné vzory pre spôsob života. Možno však povedať, že spomenuté tri regióny sú osídlené prevážne Európanmi, ktorí si priniesli náboženstvo a tiež „útržky“ filozofických smerov.

S tým súvisí miera stability politických režimov v jednotlivých regiónoch. Tradičné spoločenstvá nepodliehajú takým výkyvom existencie, ako tie, ktoré sa zrodili v Európe. Európske filozofie obsahujú mnoho násilia (revolúcie, kontrarevolúcie, vzbury, politický, sociálny, etnický, aj náboženský rasizmus), čo inšpiruje ambiciózne skupiny k násiliu. Európa poznala aj ostré náboženské vojny, ktoré dokázala rozšíriť aj smerom na Blízky východ. *Skúmanie histórie stability režimov naráža na vážny limit, ktorým sú koloniálne vojny.* Existujúci režim nemusí mať teda vnútorného nepriateľa, ktorý by ho zničil, invázia silnejšieho protivníka môže ukončiť existenciu režimu: príkladom sú španielske a portugalské dobyvačné vojny v Amerike. Tradičné režimy boli zničené zásahom zvonka.

Politická antropológia poskytuje tiež poznanie vývoja štruktúr hodnotových systémov. Tento vývoj je najčastejšie spojitý, no občas býva aj radikálne menený a to najmä ako dôsledok vojen a revolúcií. Ide v prvom rade o zmeny v chápaní hierarchie hodnôt: základné hodnoty upadajú do úzadia, prípadne sú odstránené a do popredia sa dostávajú dovtedy marginalizované hodnoty, ktoré mnohokrát boli úplne zmrazené a nevnímané. *Typickým príkladom je sociálna a politická hierarchia v spoločnosti.* Nejde o prirodzený jav, ale o stav vytvorený skupinami túžiacimi po vládnutí. Harari ich označuje ako imaginárnu hierarchiu. „Bohužiaľ sa zdá, že imaginárne hierarchie a diskriminácie sú nutne základom všetkých komplexných spoločností. Nie všetky hierarchie sú z morálneho hľadiska rovnaké. Niektoré spoločnosti trpeli extrémnejším druhom diskriminácie

²⁶ Rostow, W. W., *The Stages of Economic Growth*, s. 38.

²⁷ Bauman, Z., *Úvahy o postmoderní dobe*, s. 68.

²⁸ Ferguson, s. 188.

ako iné, ale nepoznáme žiadnu veľkú spoločnosť, ktorá by sa diskriminácie dokázala zbaviť. Stále triedime obyvateľov do vymyslených kategórií, ako sú plnoprávni občania, muškéni a otroci, bieli a čierni, aristokrati a plebejci, brahmani a súdruvia alebo bohatí a chudobní. Tieto kategórie riadia vzťahy medzi miliónmi ľudských jednotlivcov a niektoré osoby právne, politicky alebo spoločensky nadradujú druhým osobám.²⁹ Hierarchizáciu členov spoločnosti je schopná uznávať väčšina ľudí – musí sa však akceptovateľne vysvetliť (od božieho zámeru, po politické a vzdelanostné príčiny). Akceptovanie hierarchie stabilizuje systém, spochybnenie tejto hierarchie ho destabilizuje. Za jedno storočie sa napríklad v Európe niekoľkokrát zmenila hierarchia v hodnotových systémoch. Od preferovania aristokratického modelu usporiadania spoločnosti, cez rôzne formy diktatúr až k liberálnemu tvrdeniu o politickej rovnosti ľudí. Pre zabezpečenie stability systému je však užitočná nejaká hierarchia, ktorá sa môže opierať o majetkové rozdiely, ako aj rozdiely v prístupnosti moci (právo rozhodovať). V priebehu európskych dejín sa k tomu ešte priradzovala aj rodová príslušnosť, či ideologická vernosť – tieto kritériá prežívajú neustále, hoci v pozmenenej forme, sú však výrazným stabilizačným faktorom v systéme moci, aj celej spoločnosti.

Stabilitu hodnotových systémov a teda aj spoločenského usporiadania výrazne ovplyvňujú kultúrne zmeny. Tieto majú deštruktívny vzťah k existujúcemu systému, no môžu ho ničiť, alebo vylepšovať. *Kultúrne zmeny, ktoré ovplyvňujú vládnutie môžeme označovať ako zmeny v politickej kultúre.* Tieto siahajú k podstate vládnutia, alebo sa obmedzujú na spôsoby, alebo zdôvodnenie používania moci. Historicky vidíme veľké premeny chápania pojmu demokracia, ale aj inštitúcií moci v demokracii, ako aj ich používanie. „Ak definujeme demokraciu ako samovládu ľudu, dôjdeme k úplnej nemožnosti, k niečomu, čo v skutočnosti vôbec nemôže existovať, v našej dobe o nič viac ako v dobách predchádzajúcich; nesmieme sa totiž nechať zmiast slovami a sami by sme si protirečili, keby sme pripustili fakt, že jedni a tí istí ľudia môžu byť súčasne vládcami a ovládanými, pretože ak použijeme aristotelovský jazyk, jedna a tá istá bytosť nemôže aktívne konať a súčasne byť podriadená moci. Ide tu o vzťah, ktorý nutne predpokladá prítomnosť dvoch pólů: nie je možné, aby existovali ovládaní, ak chýbajú vládcovia, aj keby boli akokoľvek nelegitímni a svoju

moc si privlastnili sami; obratnosť tých, ktorí v modernom svete vládnu, spočíva v tom, že nahovárajú ľudu, že sa riadi sám; a ľud sa v tom necháva s radosťou presvedčiť, lebo je polichotený a tiež preto, že nie je schopný dostatočne si uvedomiť, že je to nemožné.“³⁰ Takže ide o rôzny výklad toho istému slova v rôznom čase a na rôznom mieste. Tým sa však mení podstata pojmu: slovo zostáva, obsah sa mení. Antropológia sa preto zameriava na historické používanie slov znejúcich rovnako, alebo podobne (aj k slovu demokracia môžeme priradiť prívlastky, napr. antická, liberálna, riadená, proletárska apod.).

V celom dvadsiatom storočí sa v rôznych súvislostiach vehementne používal pojem „moderný“ a „moderna“. Tento fetiš sa preniesol aj do nášho storočia a zrejme sa ním potiahne veľmi dlho. Stavia sa do protikladu k pojmu tradície a tradičný, pričom je nevyhnutné zaradiť takéto hodnotenia časovo aj priestorovo.³¹ Nie je možné považovať za moderný jav ten, ktorý existuje paralelne v rôznych krajinách a za tradičné javy tie, ktoré im predchádzali. Fetišizácia pojmu „moderný“ vedie k hierarchizácii aktuálneho vlastného stavu a znevažovaniu stavu staršieho, alebo existujúceho mimo posudzovateľa. *Ide o prejav nadradenosti a podradnosti a teda o túžbu vládnuť a vnucovať iným vlastné predstavy o kultúrnosti, politike, ekonomike, myslení, životnom štýle, atď.*

Ideály sa historicky menia, tým sa musia meniť aj pojmy. Na základe týchto zmien sa môže meniť aj celá spoločnosť, ba dokonca sa môže zmeniť aj charakter epochy (na určitom konkrétnom mieste, vo svetovom meradle ide o prevládajúci typ, alebo najvplyvnejší typ). V podstate ide o morálne pocity a ich celospoločenský vplyv. „Morálne pocity sú veľkou témou a zároveň širokým poľom. Po prvé hrajú morálne pocity dôležitú úlohu pri konštituovaní morálnych fenoménov. Určité konflikty konania nebudeme vôbec chápať ako morálne relevantné, pokiaľ nepocítíme, že sa ohrozuje či porušuje integrita osoby.“³² Každý konflikt však je nejakým spôsobom riešený, v závislosti na vládnucich, alebo dominantných ideáloch. Tak v jednej dobe možno za krádež človeka bičovať, v inej uväzniť a v ďalšej popraviť. To isté platí aj v politických vzťahoch. Čo je v jednej dobe prijateľné, v inej je odsudzované verejnou mienkou, prípadne aj súdnictvom – napríklad

³⁰ Guénon, R., *Krize moderného sveta*, s. 106 – 107.

³¹ van Dülmen, R., *Historická antropológia*, s. 42 – 44.

³² Habermas, J., *Dobiehajúca revolúcia*, s. 131.

²⁹ Harari, Y.N., *Sapiens – od zvierate k božskému jedinci*, s. 168 – 169.

korupcia môže byť verejnou súčasťou vládnutia, alebo skrytým ale v podstate akceptovaným javom, či verejnou blamážou a príčinou odchodu (vyhodením) z politiky. „Verejné hodnotenie mravných priestupkov v hospodárskej oblasti, ako napríklad posudzovanie zneužitia obchodnej dôvery, vlastníctva atď., zostalo také, aké vo všeobecnosti vždy bolo: úprimné odsúdenie občas sprevádza tolerantný úsmev. Táto tolerancia rastie a spája sa s obdivom, ktorý býva tým väčší, čím väčší je spáchaný zločin. Mondénny šarlatán vzbudzuje viac sympatií než bežný nepoctivý úctovník. V posudzovaní veľkých finančných škandálov sa mieša istý rešpekt pred talentom, s akým podvodník vedel rozohrať obrovský organ technickej organizácie a svetového spoločenského styku.“³³

Niektorí žurnalisti zreteľne rozdeľujú ľudí podľa bohatstva, pričom im je jedno, akým spôsobom k nemu prišli, takže slušný jednoduchý človek je pre nich omnoho menej, ako bohatý mafián. Život v prepychu je veľmi príťažlivý a v niektorých prípadoch vzbudzuje posvätnú úctu.

Dvadsiate storočie je aj obdobím vzniku nových sociálnych hnutí. Niektoré na prvý pohľad vyzerajú ako čisto politické, alebo ako hnutia afektu, no väčšinou majú sociálne príčiny vzniku. Európskou zvláštnosťou je vznik politických strán. Rôznosť strán v minulom storočí je priamo udivujúca. Od nacionálnych, cez umiernené, až k radikálnym, pričom ich ideové zafarbenie bolo od červenej ľavice (komunisti), cez zelených antikapitalistov až k čiernym radikálom (nacisti a fašisti).

Popri stranách vznikajú aj rôzne občianske združenia, ktoré vyjadrujú nespokojnosť s určitou sociálnou diskrimináciou. Od tradičných odborov (s rôznymi prioritami a politickou orientáciou) až po regionálne združenia a zdanlivo filozofické združenia (napr. za sexuálnu slobodu). Keby nebolo nejakej formy sociálnej diskriminácie, mnohé by asi ani nevznikli. No zamestnávateľia dokážu preferenciami znevýhodňovať určité kategórie záujemcov o prácu (ženy, starí ľudia, zdravotne hendikepovaní ľudia, homosexuáli, nebelosi apod.). Sloboda rozhodovania o vlastnom osude aktivizuje nové skupiny ľudí k vyjadreniu svojich názorov, hoci spravidla nemajú politický charakter (nemajú podobu strán, ktoré by sa uchádzali o moc). „Ako starnúci ľudia v starnejšej spoločnosti sme, nech už to znie akokoľvek paradoxne, zároveň vodcami aj obeťami novej vlny globalizácie. V jadre ide o snahu každého človeka, aby žil na tomto svete tak dlho, ako je to len možné. To po prvé. Po druhé je

tu však rastúca potreba sveta vyhovoriť ľudstvu viac či menej jasne práve túto snahu. V mnohých krajinách na tejto planéte prichádzajú starí ľudia o svoj domov aj prostriedky k životu; v iných spoločnostiach, ku ktorým patríme my, sú okrádani o sebavedomie a chuť do života.“³⁴ Ako keby z toho nebolo východisko.

Východiskom je vždy politika a tá by sa mala opierať o historické skúsenosti a kultúrne vzory. Takéto problémy riešili už v antických štátoch. Rovnaké problémy riešia aj v kmeňových spoločenstvách pralesov. Ak majú byť rozhodnutia úspešné a široko prijaté, tak musia vychádzať z historických skúseností a kultúrnych vzorov svojich komunít. Okrem toho je tu ešte aj faktor humánosti. To sú všetko východiská, ktoré nemajú ekonomickú podstatu, ale nejako sa vždy ekonomiky dotýkajú. Súčasní politici liberálneho smeru chcú postupnosť otočiť: najprv ekonomika, až neskôr humanizmus, či tradície. To je vážny príznak spoločenskej krízy a potreby zmeniť niečo v základoch spoločnosti a jej politického systému.

Antropológovia často zdôrazňujú, že práve v tomto prístupe je zásadný rozdiel medzi euroatlantickou civilizáciou a ázijskými spoločnosťami. Zároveň základ tohto rozdielu považujú za príčinu úpadku postavenia Európy vo svetovom spoločenstve civilizácií, národov a politických systémov.³⁵ Stručne povedané: sekularizáciou politiky sa demoralizovala politika a následne humanizmus skončil na okraji vplyvu. Tradicionalizmus bol a je považovaný za „spiatocníctvo“.

Z týchto problémov je len jedno východisko: rehabilitovať tradicionalizmus a povýšiť humanizmus na základ politického rozhodovania. Antropológia hovorí, že spolužitie generácií má svoj zmysel v prenášaní skúseností a histórie do budúcnosti, ochrana slabých je základom slušnej spoločnosti a tolerancia k odlišnostiam je nevyhnutným predpokladom k spoločenskej súdržnosti. Tak sa vytvára dôveryhodnosť aj v medzinárodnom kontexte.

³³ Huizinga, J., *Kultúra a kríza*, s. 74.

³⁴ Schirrmacher: *Spiknutí metuzalemů*, s. 11.

³⁵ napr.: Murphy, Gilbert, Large, Levy, Balandier, apod.

9. POLITICKÁ GEOGRAFIA

„Prieskumy verejnej mienky v rokoch 1995 a 1996 naznačovali, že verejnosť dáva prednosť ‚zdieľaniu‘ globálnej moci s inými krajinami, ako by ju Amerika vykonávala sama. Pretože americký globálny systém vychádza z domácich podmienok, kladie v omnoho väčšej miere ako predchádzajúci imperiálny systém dôraz na kooptáciu (v prípade porazených súperov – Nemecka, Japonska a neskôr Ruska). Práve tak sa do značnej miery spolieha na vykonávanie nepriameho vplyvu na závislé zahraničné elity a zároveň silne ťaží z príťažlivosti svojich demokratických zásad a inštitúcií, pričom túto činnosť aj príťažlivosť ešte umocňuje silné, ale nedefinovateľné pôsobenie americkej prevahy v globálnej komunikácii, populárnej zábave a masovej kultúre, výrazný vplyv technických výdobytkov Ameriky aj globálna pôsobnosť jej armády.“³⁶

Vytváranie medzinárodných spolkov teda nie je iba otázkou dohovoru mocenských elít, ale aj súhlasu verejnosti. Ten sa samozrejme dosahuje politickou propagandou. Spomenutý súhlas je dôležitý pre vytváranie a udržiavanie funkčných spolkov, čo v konečnom dôsledku znamená rozdelenie sveta do regiónov podľa rôznych kritérií. Takto vznikajú regionálne, ale tiež transregionálne aliancie. Regionálne aliancie sú determinované teritoriálnou blízkosťou, v kombinácii s ekonomickou, etnickou, či historickou podobnosťou (alebo závislosťou). Pevnou regionálnou alianciou je napríklad Benelux, ale tiež Európska únia a jej predchodcovia. Transregionálnymi alianciami sú napríklad OSN, NATO, s trochu voľnejším režimom Svetová banka, UNESCO, MMF. Každá aliancia si vytvára svoje pravidlá existencie a štruktúru pre svoje efektívnejšie fungovanie. Samozrejme, že existujú dva základné determinanty vzniku a fungovania aliancií: pranie zakladateľa a charakter združenia.

Politická geografia uľahčuje orientáciu medzi existenciou samostatných štátov a ich rozmanitých aliancií, ktoré môžu mať politický, vojenský, ideologický, ekonomický, športový, kultúrny a iný charakter. Aliancie majú tiež kratšiu a krehkejšiu životnosť ako štáty. „... politická geografia je aj naďalej v medzinárodných záležitostiach rozhodujúcim hľadiskom. Napoleon údajne kedysi vyhlásil, že poznať zemepisné podmienky určitého národa znamená poznať jeho zahraničnú politiku.“³⁷ *Základná orientácia každého štátu vychádza z jeho prírodnej determinácie, ale aj politických preferencií.* Niekedy sa to môže vzájomne vylučovať, ale prekážky sa dajú prekonávať rôznym spôsobom.

Vhodným príkladom je rozširovanie Severoatlantickej organizácie aj do strednej a východnej Európy a hľadanie vzťahov aj s ázijskými krajinami. Podobne aj Európska únia sa rozširuje aj do neeurópskej časti sveta. Viditeľné je, že obidve organizácie majú nevhodné názvy. NATO má dobový názov, ktorý vyplýval zo začiatkov „studenej vojny“, kedy sa združili naozaj krajiny okolo severného Atlantiku. Časom sa to zmenilo a pribudli aj iné európske krajiny. Názov sa dnes používa najmä vo svojej skratke, kde si neprotirečí názov a obsah. Svet si zvykol na túto skratku a preto je dostatočne silným hráčom na medzinárodnom poli. Zapájanie neeurópskych krajín však môže znížiť efektívnosť organizácie až do miery jej zbytočnosti.

Európska únia je pojem, ktorý vybrali politici, uvažujúci o jej premene na štát. Ide vlastne o „pandant“ Spojeným štátom americkým, ktoré vlastní občania poznajú ako „úniu“. Niektorí politici sa domnievajú, že EÚ je veľkým zoskupením suverénnych štátov, iní (najmä byrokrati) ju považujú za zoskupenie štátov s obmedzenou suverenitou (špeciálny termín, ktorý nie je možné vedecky definovať) a ďalší považujú úniu za rodiaci sa megaštát. *Môže sa dnes pretvoriť veľké regionálne zoskupenie štátov v jednotný štát?* „Štát je územná a ústredne riadená jednotka, ktorá má legitímne právo vytvárať nátlak na svojich obyvateľov. Predstavuje tú zvláštnu situáciu, keď ľudia odovzdajú štátu svoju slobodu a prijímú nerovnosť a poslušnosť. Všetko je zahalené tajomstvom, pretože väčšina štátov je svojou zložitou pre svojich občanov nepochopiteľná.“³⁸ Ešte nepochopiteľnejšia je akákoľvek medzinárodná aliancia. Jednotlivé členské štáty do nej prenášajú výkon niektorej časti vlastnej suverenity, čo je medzinárodným centrom

³⁶ Brzezinski, s. 32.

³⁷ C.d. s. 43.

³⁸ Murphy, s. 167.

chápané ako zmocnenie sa bývalej štátnej zvrchovanosti. Z toho ľuďom centra vyplýva, že si s celkovým územím aliancie môžu robiť čo chcú. Občania štátov nechápu čo sa deje, zdá sa im, že sú odrazu občanmi štátu, aj združenia štátov. Takáto ideová schizofrénia poškodzuje jednotlivé štáty, ale aj združenie. Občania ďalej nechápu, kto má aké kompetencie – nechávajú si administratívou združenia nahovoriť, že štáty sa stali iba územnými jednotkami bez originálnych kompetencií (takto bolo možné okupovať Československo v roku 1968).

Dôležitá je legitimita politického zoskupenia štátov, rovnako ako je tomu pri legitimitě jednotlivých štátov. „Legitimita prepokladá existenciu určitého súboru hodnôt a presvedčení, ktoré dodávajú vláde oprávnenie vládnuť. Legitimita môže vychádzať z pocitu, že sa vláda zakladá na vôli voličov, ako je to v demokraciách; môže byť vyvedená z presvedčenia, že vláda je daná od Boha, ako napríklad vo francúzskej monarchii; môže byť výsledkom situácie, kedy je režim dedičom ľudovej revolúcie, ako je to v Mexiku, Sovietskom zväze a do istej miery aj v Spolených štátoch; alebo môže byť založená na presvedčení, že panovníci sú božskí, ako v starom Egypte a Peru.“³⁹ Rovnako ako pri štátoch, aj pri medzinárodných združeniach platí, že obyvateľstvo musí mať dojem, že sú potrebné rovnako ako ich štát. Nestačí, aby si iba zvykli na existenciu združení, v ktorých je ich štát. Nebezpečné je podliehanie politickej demagógii, ktorá naviguje ľudí v medzinárodných vzťahoch. Takto sa menil postoj celého stredoeurópskeho obyvateľstva k užitočnosti NATO, Varšavskej zmluvy, aj RVHP a EHS. Podobným vývojom prechádza aj postoj k OSN: občas je táto organizácia, ktorá nemá regionálny, ale celosvetový rozmer, hodnotená pozitívne, občas dosť negatívne, alebo aspoň „nulovo“. Tieto výkyvy občianskych postojov vyvolávajú politici svojimi vyhláseniami.

Regionálna veľmoc potrebuje určité medzinárodné zoskupenie, v ktorom bude presadzovať svoju vôľu (potreby, záujmy, postoje). Z toho vyplýva, že regionálne združenie má svojho hegemóna, ktorý vyslovuje zmysel (cieľ, metódy politiky, postoje k ostatným združeniam apod.), ale aj sa výrazne podieľa na formovaní dokumentov a personifikácii združenia (kádrová politika). Euroatlantická civilizácia si zvykla označovať seba a svoje združenia ako nositeľov demokracie. No a tu je problém, pretože elita vždy túži po nadvláde a nie po spoluvláde s demosom. „Vedúca

úloha skutočnej elity a sama jej existencia, pretože túto úlohu hrá už od svojho počiatku, sú radikálne nezlučiteľné s ‚demokraciou‘, ktorá je úzko spätá s ‚egalitárskou‘ koncepciou, to znamená s potlačením každej hierarchie: podstatou ‚demokratickej‘ idey je, že akýkoľvek jednotlivec sa rovná inému jedincovi, lebo sú z numerického hľadiska zhodní; dodajme však, že z iného ako numerického hľadiska ani zhodní byť nemôžu.“⁴⁰ Takže politická geografia tiež trpí určitou schizofréniou: na jednej strane popisuje systémový stav vyplývajúci z ústav a vládnucich názorov, na druhej strane by mala popisovať aj realitu bez ohľadu na oficiálne vyhlásenia a názvy. Inak sa však nedá. Občania si zvykli na určité tradičné hodnoty, ale aj na tradičné označovanie existujúceho stavu (spoločnosti, štátu, regiónu, medzinárodných združení apod.). Tento tradicionalizmus stabilizuje existujúce vzťahy a bráni zásadným premenám. Ak je tradíciou označovať niektoré štáty a ich spojencov za demokratické a iné za nedemokratické, tak je zbytočné pokúšať sa otočiť verejnú mienku naopak. Regionálne organizácie týchto štátov nesú automaticky rovnaké označenia.

V dobách Rímskej ríše bolo základným rozdelením sveta vnímanie vlastnej výnimočnosti a barbarstva okolia. Toto sa zachovalo v podstate dodnes. Nielen civilizácie, ale aj regióny vnútri jednotlivých civilizácií sú politicky a demagogicky diferencované na progresívne a barbarské teritóriá. Je to ono staré rozdeľovanie na „my a oni“. V rámci iných civilizácií sú vybrané časti, ktoré vyhovujú niektorými svojimi charakteristikami niektorej inej civilizácii a na základe tejto užitočnosti sú považované za progresívne.

Samotné označovanie „progresívne a regresívne“, alebo spiatocnícke, má čisto ideologickú povahu. Jednotlivci, ktorí chcú vládnuť svetu potrebujú označiť vlastný spôsob organizovania spoločnosti za „vyšší“ a teda určený k stanovovaniu kritérií progresívnosti. *Príroda nepozná pokrokovosť, ani predurčenosť k vládnutiu. Tento jedinečný ľudský výmysel vedie k rozdeľovaniu sveta na spomenuté regióny.* Jednoducho povedané: vládne ten, kto disponuje nástrojmi moci. Keď strácajú silu, stráca sa aj možnosť vnucovať nejakej časti sveta vlastné postoje a začína prenikať súbor názorov nejakej inej inštitúcie, alebo štátu. To je svetový kolobeh moci. Preto sa táto veda nazýva *politickou* geografiou.

Zdalo by sa, že najpokojnejší život je v okrajových častiach sveta. Odpoveď znie: áno aj nie. Ide o podstatu okrajovosti. Pre pokojnú existenciu

³⁹ C.d. s. 168.

⁴⁰ Guénon, R., s. 112.

je dôležité neležať v ceste žiadnemu mocenskému záujmu. Takto si dnes žijú škandinávske krajiny, Kanada, ale aj mnohé štáty v Tichom oceáne. Pre pokojnú existenciu však treba mať aj dostatok prostriedkov na samotnú existenciu. Euroatlantické štáty v spomenutom regióne ich majú dostatok a tak naozaj existujú pokojne. Niektoré tichomorské štáty majú dostatok zdrojov, tie majú tiež pokojnú existenciu.

Sú však štáty, ktoré majú veľmi málo zdrojov, napr. v Karibiku. Niektoré sú naozaj marginálnymi z hľadiska mocenských záujmov, no ich ekonomická sebestačnosť je veľmi nízka. Práve táto marginalizácia z nich robí zaujímavé regióny pre nečisté podnikanie (evidencia fiktívnych firiem, ukladanie veľkých finančných súm v ich bankách, dokonca je záujem aj o evidenciu námorných lodí, ktoré sa takto plavia pod ich zástavou a majú iné podmienky existencie ako tie, ktoré sa plavia pod zástavami štátov, kde skutočne ich majitelia pôsobia a platia dane).

Pomerne dlho bola väčšina ázijských štátov jednoznačne marginalizovanými regiónmi. Od šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov však vidíme ich sústavný presun do centra svetového pohybu. Ako sa stalo, že zaostalé a chudobné krajiny sa rýchlo vlastnými silami vzchopili a stali vo viacerých sférach svetovými hráčmi? „Ázijčania, ako sa tvrdí, si vyvinuli etiku ekonomického podnikania, ktorá sa drasticky líši od trhovej orientácie a kritérií sledovaných Západom. Tam, kde sa Západ riadia iba ‚sebeckými‘ motívmi zisku a straty, dáva Ázia prednosť ‚sponzorovanému kapitalizmu‘, v ktorom vláda preberá širšie plánovanie a iniciatívu pri sponzorovaní záslužných odvetví a podnikov. Východ taktiež dáva prednosť práci, pomoci a požičiavaniu (vypožičiavaniu) prostredníctvom siete osobných a politických priateľov a spojencov. Nejde o to, či má niekto pre úver predpoklady. Podstatné sú konexie.“⁴¹ Tak sa v priebehu niekoľkých desaťročí z marginálnych regiónov stali centrálnymi zaujímavými regiónmi. Ako píše Landes, majú však inú mentalitu a teda aj prístup k podnikaniu a k spôsobu života. Ide o odlišné civilizácie, no ekonomická globalizácia z nich urobila stabilných a očakávaných partnerov krajín z inými civilizáciami.

Koloniálne mocnosti si počas niekoľkých storočí vytvorili vlastný svet, ktorého centrom boli ony a niektoré svetové regióny patrili priamo do ríše ich moci. Časom sa však toto rozdelenie sveta zmenilo a z bývalých kolónií sa stali samostatné štáty. „Obdobie impérií pominulo, no doteraz ho

nič účinné nenahradilo. Počet nezávislých štátov sa od roku 1913 zoštvornásobil, väčšina z nich vznikla z trosiek bývalých ríš, no zatiaľ čo teoreticky žijeme vo svete slobodných národných štátov, ktoré mali podľa prezidentov Wilsona a Roosevelta nahradiť svet ríš, v praxi žijeme v tom, čo z medzinárodného hľadiska aj v rámci jednotlivých štátov chápeme ako hlboko nestabilnú formu celosvetového chaosu. Zdá sa, že množstvo týchto útvarov, ktorých počet sa pravdepodobne ešte zvýši, nedokáže vykonávať funkciu teritoriálneho štátu alebo im hrozí rozpad zo strany separatistických hnutí.“⁴² Tak sa z hľadiska politickej geografie svet komplikuje: namiesto jednoduchého rozdelenia na štáty a ich kolónie, máme mnoho štátov, ktoré z hľadiska miery stability, ale aj politickej a náboženskej orientácie a bohatstva musíme deliť na viaceré regióny, ktoré obsahujú v sebe prvky chaosu (neusporiadanosť), ktorá môže rozvrátiť aj celý región.

Možno konštatovať, že niektoré regióny sú síce zložené z formálne suverénnych štátov, ich elity však nevedia s udelenou suverenitou narábať v prospech vlastného obyvateľstva. *Tým destabilizujú nielen vlastný štát, ale celý región, čo sa môže preniesť aj do iných regiónov, ktoré pôvodne s touto krízou identity a vládnutia nemali nič spoločné.* Príkladom je zložitá kríza vo viacerých arabských štátoch, kde elity nezvládajú organizovať život vo vlastnom štáte (Irak, Líbya, Sýria, ale aj Egypt), čo pomerne dlhodobo destabilizuje ich celé spoločnosti (nielen politiku, ale aj ekonomiku a všetky spoločenské vzťahy). Nejaká medzinárodná sila zdvihla väčšie množstvo tamojších obyvateľov, ku ktorým sa pridali ešte obyvatelia niektorých veľmi chudobných krajín Afriky a Ázie a skupinovo sa pohli smerom k lepšiemu životu v Európe (vytypovaným štátom). Tento ľudský príval priniesol nepokoj aj do krajín, ktorými sa valí, pretože elity európskych štátov nie sú pripravené na riešenie takýchto situácií. Tak sa verejná mienka rozpadla, čo umožňuje rôznym demagogickým názorom, aby sa uplatnili pri riešení tohto problému. Problém jedného regiónu sa preniesol aj do iných regiónov (vrátane Turecka), z čoho nastáva možnosť pre viaceré druhy radikálneho riešenia. Pritom ide o pseudoriešenia problému, pretože sa nedotýkajú jeho podstaty, ale iba následkov. Nedotýkajú sa ani elít, ktoré to spôsobili, ale iba beztvarej, neidentifikovateľnej veľkej masy ľudí. Kde sa má naplniť ich osud: v domovských krajinách, alebo v nových regiónoch, o ktorých podstate nemajú ani potuchy?

⁴¹ Landes, D.S., *Bohatství a bída národů*, s. 510.

⁴² Hobsbawm, E., *O impériu*, s. 22.

Zdanlivo ide o dôsledok globalizácie, no v skutočnosti ide o dôsledky problémov jedného regiónu, ktoré majú vyriešiť v inom regióne. Pritom Európa má vnútornú výhodu v rozsiahlej štátnej sociálnej ochrane obyvateľstva, no nie je svetovým lídrom, takže nemožno od tohto regiónu „odkukávať“ jeho vnútornú politiku. „Globalizácia pokročila v takmer všetkých ohľadoch – ekonomickom, technologickom, kultúrnom a dokonca aj jazykovom – okrem jedného: politického a vojenského. Teritoriálne štáty totiž zostávajú jedinými účinnými autoritami.“⁴³ Preto je dobre, že je svet rozdelený na štátne teritória, čo dáva príležitosť pre vznik, sformovanie a realizáciu spomenutých hlavných komunitných autorít (štátnych štruktúr). Zároveň sa ukazuje, že sa takto vytvorili regióny nestability, ktoré dokážu svoju nestabilitu dokonca vyvážať nielen v rámci regiónu, ale aj do vzdialenejších regiónov.

Tak sa vraciame k podstate a užitočnosti sformovania veľmocí a ich zodpovednosti za regionálnu stabilitu a úspešnosť. *Mohli by sme takýto stav označiť ako „novodobé impériá“, ktoré sa skladajú približne z 200 formálne samostatných štátov, ktorých „tútormi“ sú stabilizované veľmoci, ktoré ich však nevývávajú, ale prispievajú k stabilite regiónu.* „Dosiachnutie svetového či regionálneho mieru je nad sily všetkých doterajších historicky známych ríš a celkom určite všetkých novodobých veľmocí.“⁴⁴ Zdá sa, že rozdelenie sveta na regióny z hľadiska ich stability a prospechu je na linke: nestabilný, polostabilný až mierne nestabilný. Stabilný región je dnes nesplniteľným snom, hoci z určitého hľadiska je možné takýto stav dosiahnuť (napr. zabránenie veľkým revoltám, masovým nepokojom, hospodárskym krízam apod. – čo však neplatí z dlhodobého pohľadu).

Dosahovanie stability regiónov je často chápané ako presadenie sa niektovej svetovej veľmoci. Namiesto riešenia nestability je svetovej verejnosti podsúvaná otázka o ideologickom charaktere režimov v regióne. Tak je zřejmé, že existujú iba dve možné odpovede: demokracia alebo diktatúra. To je najjednoduchšie riešenie. Verejnosť je nútená vybrať si iba z týchto dvoch variantov.⁴⁵ Je to otázka vyplývajúca z charakteru euroatlantických regiónov. Pritom vývoj v ázijských regiónoch, ale aj častí Európy ponúka širšiu škálu možných odpovedí, ktoré môžu byť aj veľmi efektívnymi

riešeniami podstaty sporu o stabilite a nestabilite, úspešnosti a neúspešnosti štátov a celých regiónov. Napokon čistá demokracia, ani čistá diktatúra v praxi neexistujú, sú čistými teoretickými konštruktami.

V súvislosti s politickou geografiou je potrebné pripomenúť exterritória, čiže plochy na Zemi, ktoré nepatria do žiadneho štátu. Sú to svetové moria a oceány, ale aj Antarktída a do značnej miery aj Arktída. K ustanoveniu takého prístupu sú potrebné patričné medzinárodné zmluvy a ich dodržiavanie najmä veľmocami. Ich dodržiavanie by malo byť chránené medzinárodným právom. Svetové moria a oceány pritom pokrývajú väčšinu zemského povrchu. Ich využívanie je svojou podstatou využívaním nikomu nepatriaceho majetku. Ak na mori pláva loď so zástavou, jej paluba je považovaná za územie štátu, koho zástava reprezentuje. To isté platí pre plochy vrtných a ťažobných sústav v moriach. Moria brádzia nielen obchodné, ale aj vojenské plavidlá, takže niektoré štáty si zriadili vojenské základne aj v teritóriu, ktoré nespadá do ich originálnej jurisdikcie, ale iba cez zástavu, alebo štátny znak (ponorky). Taktiež vzdušný priestor nad vojenskými plavidlami je považovaný za patriaci danému štátu, preto prelety nad nimi sú považované za porušenie štátnej integrity. Využívanie surovín zo dna oceánov, ako aj lovenie v týchto vodách podlieha medzinárodným zmluvám, ktorých dodržiavanie sa veľmi zložito dá kontrolovať. Takže technicky a ekonomicky zdatné krajiny majú profit aj z týchto oblastí. Výnimkami sú Antarktída a Arktída, kde sa nesmie uskutočňovať prieskum zameraný na ťažbu, ani priama ekonomická činnosť (vrátane komerčného lovu zvierat). Medzinárodné zmluvy rozdelili teritórium Antarktídy na niekoľko regiónov, ktoré podliehajú kontrole presne definovaných štátov (zatiaľ ich je osem). Sú zodpovedné za dodržiavanie medzinárodných zmlúv o celom kontinente a môžu povoliť stavať výskumné stanice aj iným štátom. Takže tento svetadiel je nepravidelne obývaný výskumníkmi, no nemá stabilné obyvateľstvo. V okolí Antarktídy je možná turistika (lodami), no nie je možné jej pokračovanie na kontinente. Celý kontinent tvorí kompaktný región, no je zároveň delený na menšie regióny.

⁴³ c.d. s. 34.

⁴⁴ c.d. s. 62.

⁴⁵ Canetti, E., *Masa a moc*, s. 373 – 379.

10. VNÚTROŠTÁTNA REGIONALIZÁCIA

Vnútroštátna regionalizácia je najviditeľnejšou formou praktickej regionalizácie, ktorá nemusí mať odborné zdôvodnenie, pretože ide o politické rozhodnutie. Toto rozhodnutie môže byť výsledkom kompromisu medzi rôznymi skupinami straníckych aj regionálnych elít, môže byť dôsledkom vonkajších tlakov, ako aj východiskom z napätia medzi niektorými časťami štátu. Môže ako zdôvodnenie použiť historické súvislosti, etnické, či jazykové rozdiely, alebo náboženské rozdiely. V každom prípade je vnútroštátna regionalizácia snahou o efektívnejšie spravovanie celku a zároveň dáva príležitosť územným elitám, aby sa pokúsili nájsť špecifickú cestu k regionálnemu úspechu, napr. aby vytvorili prítiažlivý charakter regiónu, ktorý pripúta miestne obyvateľstvo a môže pritiahnúť aj občanov z iných regiónov (najviditeľnejšie je to na sťahovaní obyvateľov USA medzi rôznymi regiónmi – štátmi únie) podľa toho, kde je pre nich väčšia perspektíva sebauplatnenia.

Takéto rozdeľovanie očakávame najmä u veľkých štátov, no je realitou aj u malých štátov, dokonca aj u mestských štátov, kde ide spravidla o vymedzenie historického jadra, obytných zón a ekonomických zón. Ide o špecifické regióny, ktoré sú malé a nesvojbytné, môžu efektívne existovať iba ako súčasť celého mestského štátu.

Rozdeľovanie územia veľkých štátov. Veľké štáty sa nedajú správať z jedného centra, bez ohľadu na mieru demokracie. Veľké ríše: antická Rímska ríša, Hitlerova „Tretia ríša“, Stalinov Sovietsky zväz, či Maova Čína museli byť rozdelené na časti, čím sa nenarušoval ale posilňoval charakter politického systému. Popri veľkom centrálnom vládcovi, pôsobili ešte menší regionálni vládcovia, ktorí na jednej strane mali obrovskú moc v regióne, na druhej zase absolútne podliehali hlavnému vládcovi. *Existencia vnútroštátnych regiónov vyplývala z potreby kontroly všetkých „kútov“ štátu a bránenia možných antidiktátorských, či proticentralistických hnutí.* Kontrola sa musí robiť na mieste z dvoch dôvodov: prvým je neskreslené poznanie

reality, druhým je rýchla reakcia na nežiaduce javy, alebo náznaky. V nedemokratických systémoch sa takto čiastočne rozloží zodpovednosť na viacerých jednotlivcov, zároveň sa posilňuje autorita systému, zastrešujú sa možní nositelia nesúhlasu a upevňuje nedemokracia. Ak by niekto narušil túto symbiózu mocných, napríklad oslabením regionálnych minidiktatúr, oslabil by charakter celého systému, čo by mohlo viesť k jeho pádu. Rovnako nemôže byť hlavným vodcom liberál, pretože by to nevyhnutne viedlo k liberalizácii v regiónoch a opäť ku kríze celého mocenského systému.

V demokratických systémoch je územné členenie zdôvodňované ako vertikálna delba moci. Centrum má predovšetkým kompetencie týkajúce sa zachovania systému, regionálne inštitúcie moci zase majú rozvojové povinnosti. Miestne inštitúcie spravujú záležitosti týkajúce sa každodenného života občana. Veľké demokratické štáty, akými sú USA a v Európe Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia majú rozdielne princípy vertikálnej delby moci, no prenesenie časti štátnej a verejnej správy na regióny je zřejmé. Vo všetkých spomenutých štátoch východiskami pre postavenie regiónov sú politické tradície vzniku a formovania daného štátu. Okrem Veľkej Británie vo všetkých ostatných spomenutých krajinách počas celej ich existencie pôsobili nejaké regionálne inštitúcie moci. Jedine Veľká Británia vznikala tak, že si jedna časť (Anglicko) postupne podmaňovala ostatné časti súčasného štátu, preto tým častiam dlho odopierala právo na regionálne postavenie. Dnes však už takéto postavenie majú. Podobne je to aj v ďalších väčších európskych štátoch: Španielsku, Taliansku, Poľsku. Štáty sú tiež delené na vnútorné regióny, ktoré majú pomerne veľké právomoci.

Keby veľké štáty chceli vládnuť iba z centra, potrebovali by k vládnutiu veľmi zložitú sústavu kontrolných a represívno-zastrešovacích inštitúcií. To nie je výhodné pre žiadny typ veľkého štátu.

Mimo okruhu euro-atlantickej civilizácie rovnaký princíp vidíme uplatňovať aj v Indii, Japonsku, Austrálii, Brazílii, Kanade. Špecifickým príkladom je Čína, ktorá v súčasnosti prechádza obdobím dlhšej transformácie, no už vidno niektoré regióny, ktoré dostali oprávnenia na regulovanie vlastného vývoja (Hongkong, Šanghaj, Tibet, Kanton apod.). Obrovské štáty, akými sú India a Čína majú jeden veľký problém v rozdelení zodpovednosti za celkové smerovanie a regionálnu úspešnosť (niektoré regióny majú až sto miliónov obyvateľov, čo nemá žiadny európsky štát). Preto je budúcnosť týchto megaštátov otvorenejšia (neistejšia) ako u ostatných štátov, pretože sa v určitej chvíli vyostria medziregionálne rozdiely a tiež

nezhody medzi centrom moci a jej regionálnymi „partnermi“. Tak vznikne otázka zachovania jednoty dovtedajšieho štátu, alebo nastane čas jeho rozdelenia. Môžeme si pripomenúť, že aj USA a ZSSR v určitej chvíli boli postavené pred rovnaký problém: USA sa zachovali v pôvodných hraniciach za cenu krvavej občianskej vojny, ZSSR sa rozpadol na viacero nezávislých štátov, v podstate podľa regionálneho členenia pôvodného celku.

Nielen veľké, ale aj malé štáty majú svoje regionálne členenia. Príčinou je nerovnaký rozvoj častí a z toho vyplývajúce rozdielne záujmy aj potreby týchto častí. Už industriálna revolúcia rozčlenila štáty na industriálne a poľnohospodárske regióny, liberalizácia politických systémov na centrum moci a regionálnu správu. Tento princíp sa v podstate zachoval dodnes aj v malých štátoch. Štáty bývalého sovietskeho bloku hľadajú svoju novú identitu a tiež návyky samospravovania krajiny. Z toho vyplývajú väčšie konflikty, ako v štátoch, ktoré rozvíjajú liberálny systém dlhší čas. Návyky príkazov a zákazov sú stále silné, čo spôsobuje napätie medzi centrálnou mocou a regionálnymi správami. Problémy vyplývajú najmä z toho, že v týchto krajinách väčšinou regionálne správy nevedia vládnuť: prevziať zodpovednosť za osudy obyvateľov a vytvoriť dôveryhodnú víziu regiónu. V podstate sa uspokojujú s disponovaním časti štátneho rozpočtu a jeho použitím.

Malé štáty môžu vytvárať iba malé, alebo menšie regióny. Tým sa ich úspešnosť voči osudom obyvateľstva podstatne znižuje. V podstate sa ponúkajú dve cesty ich regionalizácie: buď akceptovanie tradičných regiónov z čias monarchií, alebo vytvorenie nového modelu rozdelenia územia. Prvá cesta je menej efektívna, pretože je založená na predindustriálnom a predliberálnom režime. Vytvorenie nového modelu je zložité, najmä pre nové liberálne štáty, pre ktoré je tento prístup celoplošným experimentom. Veľká rozdrobenosť malého štátu navyše spochybňuje doveryhodnosť regiónov v medzinárodnom kontexte. Regióny by mali žiť v celom spoločenstve (prípád Európskej únie), alebo v kontaktoch so susednými štátmi.

Keď sa pozrieme na krajiny strednej Európy, tak vidíme nábeh na takéto rozdelenie. Česká republika má 10,5 milióna obyvateľov a jej územie je rozdelené na 14 častí; Maďarsko má 10 miliónov obyvateľov a 19 častí; Rakúsko má 8,4 milióna obyvateľov a 9 častí a Slovensko s 5,3 miliónmi obyvateľov má 8 častí. Pritom hlavné mestá sú väčšie počtom obyvateľov oproti ostatným častiam, takže na ostatné časti zostalo menej obyvateľov. Je však aj rozdiel medzi chudobnejšími a bohatšími krajinami, takže Rakúsko zvláda lepšie veľké delenie, pričom tu zohráva úlohu aj skutočnosť,

že ide o federatívne usporiadanie, takže časti majú väčšie právomoci. Menšie časti môžu prežiť iba vtedy, ak majú exkluzívne zdroje (napr. turistika), alebo sú priamo pri zdroji rozhodovania a teda aj rozdeľovania (hlavné mestá), inak potrebujú zásadné rozpočtové krytie z centra. Vždy však hrozí marginalizácia menších a chudobnejších častí v rámci danej krajiny a nezáujem susedov o širšiu funkčnú (nie formálnu) spoluprácu.

Významnou a určujúcou príčinou vyššej regionalizácie malých štátov je záujem politických strán a ekonomických subjektov v regiónoch. Pri väčšom počte regiónov môžu strany rozmiestniť viac svojich ľudí (straníkov, sympatizantov a ich známych) do verejných úradov, pričom sa takto posilňuje vplyv straníckych subjektov „dolu“, ak „hore“ nemajú mocenské postavenie (nevládnú). Ekonomické subjekty si takýmto spôsobom zabezpečujú politické krytie vlastnej existencie, doplnené o rozhodovanie o ekonomickej podpore. Občania nadobúdajú dojem, že sa rozhodovací proces viac priblížil k nim.

Regionalizácia krajiny má veľký vplyv na vytváranie mocenských elít. V regiónoch sa môžu formovať osobnosti, schopné osloviť radových občanov aj bez straníckej podpory a záruky. V malých regiónoch však potenciálne osobnosti majú menšiu možnosť ukázať skutočné tvorivé vlastnosti, takže sa iba ojedinele dostávajú regionálne osobnosti do centrálnej politiky. Veľké regióny poskytujú väčšiu škálu pre prezentáciu ambiciózných jednotlivcov v rôznych oblastiach verejného života (od ekonomiky, cez vzdelávanie, zdravotníctvo až po ochranu životného prostredia).

Malé regióny nemajú možnosť pripravovať svojich občanov pre široké použitie v rámci celého štátu, prípadne aj pre zahraničie. Typickým príkladom je v podstate nulový prienik regionálnych ľudí do európskych štruktúr. Príčiny sú kumulované a vyplývajú práve z malosti regiónov: tieto nemajú dostatok ľudí schopných pripravovať vo vysokoškolskom systéme odborníkov na európske záležitosti, z toho vyplýva nízky až nulový záujem o takéto štúdium a napokon ani jazyková príprava nie je na požadovanej úrovni. Do európskych štruktúr sa dostávajú takmer výhradne ľudia z centra moci (z hlavného mesta), čím sa vytráca regionálny pohľad na riešenie európskeho vývoja. Pritom celkový pohľad reprezentujú zástupcovia vlád, ktorí majú svoje špecializované komisie.

Okrem toho sa v malých regiónoch nevytvárajú vhodné podmienky „pre vládnutie“ – chýba sociálna rozmanitosť, širšia odbornosť, konkurencia osôb a straníckych programov. Takto si ani politické strany nemajú

z čoho vyberať a regionálne personálne zdroje sú veľmi slabé. Opäť je výsledkom opretie sa o centrum strán, ktoré vyberá podľa osobných kontaktov, pretože regionálna „ponuka“ neexistuje. Takto slovenské malé regióny zostávajú a zostanú pod rozhodujúcim vplyvom väčších miest, predovšetkým hlavného mesta. Nemôžu sa stať autonómnejšími celkami, ktoré by prevzali väčšiu časť zodpovednosti za osudy svojich vlastných obyvateľov.

Aké by malo byť východisko, aby regióny na Slovensku plnili svoje poslanie? Najefektívnejším sa zdá obnovenie myšlienky existencie troch krajov a hlavného mesta ako pseudokraja. Takto by sa regionalizácia Slovenska priblížila predstavám Európskej únie o regiónoch s približným počtom obyvateľov 2 milióny. Tento prístup je podporený aj existenciou adekvátnych miest, ktoré by dokázali viesť región k prosperite a nevysávali jeho energiu pre vlastné potreby existencie a rozvoja. Napriek tomu, že by stále slovenské regióny nemali 2 milióny obyvateľov, priblížili by sa k tomuto kvantitatívnemu ukazovateľu. K zvýšeniu efektívnosti by prospelo zväčšenie krajských miest nad 120 tisíc obyvateľov a kvantitatívne smerovanie k 150 tisícom. Takto by sa krajské mestá priblížili k šanciam, ktoré poskytujú Bratislava a Košice. Pritom je potrebné vziať do úvahy aj vytváranie miest-dvojčiat (Košice + Prešov; Banská Bystrica + Zvolen).

Malé mestá sú vhodným zázemím pre občanov túžiacich po pokojnom domácom živote, čo by sa realizovalo v doterajších krajských a okresných mestách. Dynamiku rozvoja regiónu by zabezpečovali väčšie mestské celky.

Najviditeľnejším vnútorným rozdelením územia a obyvateľstva je federalizácia štátu. Zásadnou otázkou je, čo si pod týmto pojmom predstavujú vládnuce elity a čo obyvatelia vo všeobecnosti.

Elita má vo svojej povahe snahu o ovládanie vývoja spoločnosti a teda aj štátu. Obyvatelia zase očakávajú zásadné stanovisko elít a akčný posun k cieľu, ktorý tieto elity vytýčia. Teda zásadný je postoj elít, kým obyvatelia sú veľkou masou, ktorá dotvára ich spoločenskú moc. Môže to však byť aj inak. V časoch zásadných zmien mocenských pomerov nemusí mať stále elita rozhodujúci vplyv na vývoj. „Milý, dobrý priateľ, vždy požírajú vlci ovce; budú tentoraz ovce žrať vlkov?“ Táto veta sa nachádza v liste, ktorý za Francúzskej revolúcie napísala pani Jullienová svojmu synovi, a obsahuje v skratke podstatu obrátenia. Malý počet vlkov sa až doteraz zameriaval na mnoho oviec. Teraz nastal čas pre mnoho oviec, aby sa obrátili proti nepočetným vlkom. Je známe, že ovce nie sú mäsožravce. Tá veta je

práve vo svojej zdanlivej nezmyselnosti významná. Revolúcie sú vlastnými dobami obracania.“⁴⁶ V takejto situácii musia aj elity prihliadať na požiadavky nás.

V zásade federáciou je spojenie viacerých autonómnych území do jedného spoločného štátu, pričom celok je štátotvorný, no časti majú vysokú mieru samosprávnosti. Samotný pojem federácia má svoj pôvod v latinskom slove foeder, čo znamená okrem iného aj spolok. Odtiaľ je následne odvodený nemecký pohľad na toto usporiadanie ako na spolkové usporiadanie v štáte. *Takže spolkové a federálne usporiadanie v štáte označuje rovnaký stav.*

Existuje všeobecný pohľad na federalizáciu štátu, ktorý sa v podstate uplatňuje všade na svete. No jednotlivé konkrétne štáty k tomu pridávajú ešte niektoré úpravy, ktoré vyplývajú z historických zvyklostí, alebo z aktuálnych podmienok pri vzniku federácie. Popri tom existuje aj trend k federalizmu vyplývajúci z posilňovania jednotlivých častí štátu, ktoré môže vyvrcholiť vo vznik formálnej federácie. Toto posilňovanie však môže mať dlhodobý charakter (až večný), takže sa môže približovať k federácii a pritom ju nedosiahnuť.

Príkladom dohody elít o federalizácii štátu sú USA. Napriek tomu, že na území trinástich kolónií, z ktorých vznikli USA žilo iba 3,5 milióna obyvateľov, rozdelili celok na 13 štátov s veľkými právomocami. Novo pribudnuté územia sú väčšie až veľké, no pôvodné malé štáty zostali vo svojom pôvodnom stave. Právomoci štátov únie sa však v priebehu dvoch storočí zmenšujú a centrum získava stále silnejšie postavenie.

Príkladom zachovávaní tradícií je Nemecká spolková republika, ktorá nadviazala na predchádzajúce delenie s výnimkou Pruska, ktoré bolo rozdelené a samotné prestalo existovať. Dokonca aj staré obchodné (hanzové) mesté dostali silné oprávnenia (Brémy aj Hamburg sú spoločne s Berlínom postavené na organizačnú úroveň ostatných 13 krajín – častí federácie). Niekoľko desaťročí trvá politická diskusia o znížení počtu spolkových krajín a odňatí tohto postavenia mestu Brémy (má vyše pol milióna obyvateľov), no stále víťazí tradícia nad ekonomickými úvahami. Navyše by miestne elity stratili svoje postavenie.

Tretím príkladom je Francúzsko, ktoré je formálne unitárnym štátom, no vyše 40 rokov trvá proces posilňovania postavenia častí (regiónov),

⁴⁶ Canetti, E., *Masa a moc*, s. 105.

Francúzsko nikdy nebolo federáciou, hoci v časoch monarchie existovalo mnoho regiónov s vysokou mierou autonómie. Na začiatku 70. rokov bola pripravená a uskutočnená regionalizácia: vzniklo 27 regiónov (22 eurókontinentálnych a 5 zámorských). V roku 2014 došlo ku zmene: znížil sa počet eurókontinentálnych regiónov na 12 (pomyselným trinástym je Korzika). Zväčšením regiónov sa zväčšili ekonomické aj ľudské kapacity častí, ktoré však nezískali vysoké oprávnenia. Ich ekonomická a ľudská sila však je predpokladom úspešnosti regiónov v rámci krajiny, ale aj v rámci Európskej únie – možnosť efektívneho kooperovania s nemeckými spolkovými krajinami a susednými štátmi.

Konečný stav je teda produktom dohody elít o usporiadaní štátu. Ide najmä o ekonomické a politické elity. Ekonomické majú záujem na efektívnom trhu, kým politické na efektívnom vládnutí. Keďže každá z nich pôsobí v inej spoločenskej sfére, môžu sa bez väčších problémov dohodnúť. Navyše si vedú vychádzať v ústrety: príslušníci ekonomických elít sa ocitajú vo vláдах a politici zase v dozorných radách ekonomických subjektov. Pre stabilitu systému je to pozitívny prístup, pre umocnenie demokracie nie, pretože kumuluje moc do menšieho okruhu ľudí, pričom prepája ekonomickú aj politickú moc.

11. IMPÉRIUM: FORMA REGIONALIZÁCIE SVETA

Pojem impérium má v sebe magický obsah. Môže byť demonizované, ale aj vychvaľované. *Môže tiež označovať „megaštát“, teda obrovské územie spravované z jedného centra, ale aj množinu nezávislých štátov, kde nejaká veľmoc vykonáva svoj vplyv na všetky podstatné vzťahy.*

Ak sú územia formálne začlenené do impéria, môžeme o ňom hovoriť ako o *formálnom impériu*, kde žiadna jednotlivá časť (okrem jadra moci) nemá suverenitu a teda podlieha rozhodnutiam jadra impéria. Takými impériami boli napríklad Rímska ríša, ale aj Čínska ríša.

V prípade, že ide o región, v ktorom existujú formálne suverénne štáty, ktoré sú však pod zásadným vplyvom (a teda aj kontrolou) niektorej veľmoci, hovoríme o *neformálnom impériu*.

Po prvej svetovej vojne sa rozpadlo zatiaľ posledné formálne impérium (Britské impérium) a nastal čas na nové vzťahy medzi suverénnymi štátmi. „Vek impérií je mŕtvy. Musíme nájsť iný spôsob organizovania globalizovaného sveta 21. storočia.“⁴⁷ Ide o „mŕtvolu“ tradičných impérií ako veľkých štátnych útvarov. Na konci minulého storočia už existovalo vo svete asi 200 suverénnych štátov. „Dnes sa ukazuje, že plne ozbrojená moc vlád si po celé desaťročia nevie udržať nemennú kontrolu nad svojimi územiami, napríklad na Srí Lanke, v indickom Kašmíre, v Kolumbii, v pásme Gazy a na Západnom brehu či v niektorých častiach Belfastu. Nastala všeobecná kríza štátnej moci a štátnej legitimacy dokonca aj na domácom území starých a stabilných európskych štátov, ako je Španielsko či Veľká Británia.“⁴⁸ Takže nie sú v ohrození iba nové štáty bez skúsenosti vládnúť, ale aj tradičné a dlhoveké štáty, ktoré potrebujú nejaký iný spôsob tvorby politických rozhodnutí a kontroly území.

⁴⁷ Hobsbawm, E., *O impériu*, s. 21.

⁴⁸ c.d., s. 21.

Impérium je predovšetkým pojem označujúci medzinárodné vzťahy v určitom regióne, alebo vo viacerých regiónoch, kde dominuje niektorý zo suverénnych štátov. Základná forma a charakter štátnosti nemá novú podstatu, ale využíva tradičný „vejár“ možností. **„Impérium napríklad môže byť doma oligarchiou,** snažiacou sa získať z cudziny suroviny, čím zvýši medzinárodný obchod a používa pritom vojenské metódy, zavádza trhovú ekonomiku a v záujme svojej vládnucej elity a má hierarchický spoločenský charakter. **Iné impérium môže byť doma demokraciou,** usilujúcou sa hlavne o bezpečnosť, poskytujúce ako verejný statok mier, vládne hlavne prostredníctvom firiem a nevládných organizácií, presadzuje zmiešanú ekonomiku v záujme všetkých obyvateľov a má asimilačný spoločenský charakter.“⁴⁹

V druhej polovici dvadsiateho storočia sa teda okrem ambiciózných a veľkých štátov objavili ďalší aktéri v medzinárodných vzťahoch: *ekonomické subjekty a nevládne organizácie*. Každý aktér má nejakú predstavu o usporiadaní sveta, ak má navyše svoje korene, finančné a právne zázemie v niektorom veľkom štáte, stane sa jeho neformálnym pomocníkom, ktorý zasiahne v oblasti, kde by sa štát nedostal. „Je to kríza vládnutia spôsobená súčinným pôsobením ideologických, politických a technologických síl stojacich za procesom ekonomickej globalizácie, ktorá odobrá moc vládam nesúcim zodpovednosť za verejné blaho, a to v prospech hrstky obchodných spoločností a finančných inštitúcií, ktorých jedinou hnacou silou je honba za krátkodobým finančným ziskom.“⁵⁰ *Takto vzniká súčasné neformálne impérium celosvetového, aj regionálneho zamerania.* V súčasnosti je vojenská sila potrebná na demonštráciu celkovej sily, no najmä USA a Rusko ju majú v nepoužiteľnom objeme: ich masívne použitie by zničilo celé ľudstvo, takže by nemal kto, ani komu vládnuť. „Sila supervelmoci je príliš veľká na to, aby ju mohli použiť. Ak chceme zabiť muchu a nemáme ak po ruke nič iné ako stotonové kladivo, sme bezbranní. Supervelmoci preto zásadne reagujú prehnane – ako Rusko v prípade svojich satelitných štátov alebo Spojené štáty v prípade Konga, Santa Domingo a možno aj Vietnamu. Pritom však dosahujú mizerné výsledky. Ich sila je síce dostatočná na to, aby sa dokázali vzájomne – a prídavkom nás všetkých ostatných – zničiť, je však nevhodná pre politické účely. Sú príliš

mocné na to, aby mali nejakých spojencov; môžu mať iba vazalov. A každý je vždy zajatcom svojich vazalov a navyše terčom ich nenávisti.“⁵¹ *A to je druhá stránka fungovania impéria:* vnútri existujú nespokojné subjekty (v minulosti potenciálne štáty, dnes existujúce štáty), ktoré si navzájom robia konkurenciu a zároveň sa snažia podlomiť silu jadra impéria. Počas celých ľudských dejín a existencie impérií to nikdy nebolo inak. Tým sa však efektívnosť fungovania impérií znižuje a za určitých okolností môže viesť k jeho rozpadu. Vždy je potrebné počítať aj s tlakom vonkajšieho prostredia (iných impérií, alebo závistlivých štátov), ktoré sa snažia erodovať daný subjekt. Takto sa v dôsledku nezvládnutia vnútorného a vonkajšieho napätia, či tlaku v jadre impéria v antike rozpadla veľká Rímska ríša, pomerne nedávno Rakúsko-Uhorsko a v nedávnej dobe sovietske impérium.

Impérium je aj inovácia v rozdelení moci: ide o silné postavenie osoby vodcu (vládcu, imperátora) a jeho priamu podporu ľuďom. Teda oslabenie zastupiteľskej formy vlády. Parlamenty nezohrávajú takú úlohu ako v tradičnej liberálnej demokracii, pretože vodca je zodpovedný ľudu a nie parlamentu. Komunikuje priamo s ľuďmi, ktorý ho podporuje v jeho politických rozhodnutiach a smerovaní. Ak dôjde k ich jednote, tak synergia tohto spojenia spôsobuje „poslušnosť“ parlamentu, ktorý nemôže ísť proti ľudu a jeho vodcovi. Ide o kombináciu ľudovlády a absolutizmu. Nemáme na to iný pojem ako „impérium“. Ide však o rozdelenie moci v rámci jedného štátu, nie v medzinárodnom kontexte. Najlepšie sa takýto stav dá ilustrovať na rozdelení moci v Spojených štátoch, kde prezident a jeho exekutíva neskladá účty parlamentu, ale občanom. Takto bolo nastavené rozdelenie moci od počiatku federácie a neustále sa posilňuje. Zákonodarcovia majú svoje odlišné poslanie (prijímanie zákonov a rozdeľovanie financií) a do výkonu moci sa fundamentálne nepletú. No aj v tomto prípade si netreba pliesť politickú štruktúru s pôvodom rozhodovania – ten je v rukách ekonomickej elity. Kým politické rozhodovanie prospieva väčšine obyvateľstva a najmä stredným vrstvám, tak je nespokojnosť okrajovým javom. V posledných desaťročiach však narastá nespokojnosť stredných vrstiev, takže aj v tomto prípade bude musieť nastať nejaká štruktúrna zmena – ale to je už mimo našej témy.

Hlavnou úlohou impérií bolo vždy zachovávanie mieru. A to ako vnútri impéria, tak aj za jeho hranicami. Nezvládnutie tejto úlohy impérium oslabuje a môže prispieť k jeho zániku. „Hovorí sa, že najlepší argument

⁴⁹ Ferguson, N., *Colossus*, s. 21.

⁵⁰ Korten, D.C., *Keď korporácie vládnu svetu*, s. 11 – 12.

⁵¹ Drucker, P., *Fungujúci spoločnosť*, s. 91

v prospech impéria je poriadok. V čoraz neusporiadanejšom a nestabilnejšom svete je prirodzené snívať o mocnosti schopnej zaviesť poriadok a stabilitu. A tento sen sa volá impérium.⁵² Celosvetový mier síce existuje, ale dojem kazí veľké množstvo regionálnych vojen, ktoré sa nedarí definitívne ukončovať, v bojujúcich stranách zostáva pachuť nezískaného víťazstva. Od skončenia druhej svetovej vojny sa uskutočnili mnoho regionálnych vojen, z ktorých žiadna neprerástla vo veľký vojnový konflikt. Po rozpade bipolárneho sveta (sveta kontrolovaného dvomi imperiálnymi veľmocami) sa uskutočnil rad regionálnych konfliktov, z ktorých sa žiadny definitívne neskončil (aj ak sa prestalo formálne bojovať). Hlavný problém spočíva v neexistencii dôveryhodného arbitra, ktorý by dokázal presadiť mierové vzťahy v regiónoch.

V prvom rade si musí impérium zabezpečiť mier vo svojom jadre; to sa ale nedarí Spojeným štátom, ani Rusku. USA sú veľmi frustrované strachom z príchodu teroristov zvonka, ale aj terorom, ktorý sa občas objavuje v hlavách psychicky nevyrovnaných občanov (začnú hromadne vraždiť), pričom občas prepukajú rasové lokálne nepokoje. Spojené štáty sú trvalo ohrozené narkotikami a ich distribútormi (gangmi, mafiami), ktoré majú veľké nelegálne zisky a sú pripravené použiť akékoľvek prostriedky pre svoju ochranu pred štátom. Ťažko dôverovať štátu, ktorý nedokáže stabilizovať mierové súžitie vo svojom jadre, že to dokáže v medzinárodnom prostredí.

Rusko sa ukazuje v podobnom svetle, hoci v iných dimenziách: etnicko-rasové problémy doma nevie stabilne vyriešiť, navyše má problém s pôsobením najmä ekonomických mafí. Tak sa nedokáže plnšie stabilizovať a opäť vzniká otázka: dokáže stabilizovať svetové regióny? Okrem toho na okraji Ruska vznikajú nepokojné regióny, ktoré môžu vnieť nepokoj aj do samotného jadra, no Rusko nedokáže zatiaľ stabilizovať situáciu na svojich okrajoch.

Obidve spomenuté impéria disponujú ohromnou vojenskou silou, z ktorej už nikto nemá strach: nedá sa použiť proti malým subjektom na ukončenie regionálnych konfliktov. Svetový trh so zbraňami je veľmi široký a možno na ňom získať väčšie množstvo veľmi výkonných zbraní. Takto sa môžu vyzbrojovať rôzne polovojenské organizácie, militantné skupiny, fanatici, či mafie po celom svete. Impéria neurobili nič proti tomuto deštruujúcemu javu. Takto môžu vznikáť vojenské konflikty kdekolvek a kedyolvek.

Aj po formálnom uzavretí mieru, či po porážke jednej strany, nie je problém oživiť konflikt malou skupinou ľudí.

Svet posudzuje impéria podľa ich schopnosti udržiavať mier, prípadne k nemu výrazne prispieť, ak už bol porušený. Na príklade Afganistanu, Iraku, Líbye, Sýrie aj Blízkeho Východu vidieť bezradnosť veľmoci. Mnoho bojovných slov, občasné vojenské ataky, ktoré majú povahu skôr technického predvádzania sa, ako seriózneho úmyslu skončiť s vojnou – to všetko oslabuje prestíž impérií. *V predchádzajúcich storočiach bola hlavnou devízou impérií vojenská sila v kombinácii so schopnosťou zriaďovať štát – štátnu správu na ovládaných územiach. Po skončení studenej vojny vojenská sila do určitej miery stratila zastrešujúcu funkciu a je nahradzovaná dôveryhodnosťou.* Svetoví lídri si zvykli používať určité magické formulácie, ktorými sa ukrývajú pred realitou a zároveň presvedčajú verejnosť o svojej dôveryhodnosti. Sú to najmä sloboda, pokrok, prosperita, ľudské práva a niekedy aj tolerancia. Súbor hodnôt je však v každej komunite podstatne širší, takže iba spomenuté zaklínadlá nestačia. „Hodnoty a hodnotové systémy tiež slúžia ako plány na riešenie konfliktov a rozhodovanie.“⁵³ Impéria sa musia stabilne pridržiavať vlastných súborov hodnôt, aby bolo zrejmé, aké rozhodnutia od nich pri riešení problémov sveta možno očakávať. Podobné chyby robia aj národní lídri v komunikácii s verejnosťou, čím ju do veľkej miery zneisťujú.

Na riešenie vnútorných konfliktov majú impéria svoje vlastné prostriedky (zákony, políciu, väzenia), ktoré sú však v prípade konfliktov v medzinárodných vzťahoch nepoužiteľné. Tu podobnú úlohu zohrávajú tajné služby, Medzinárodný súdny dvor aj Bezpečnostná rada OSN.

Najzreteľnejšie sú štyri formy imperiálneho mieru:

- Pax Romana (27 pnl – 180 nl)
- Pax Britannica (1815 – 1914)
- Pax Sinica – čínsky mier – (618 – 907 – ríša Čang + 15. stor. – ríša Ming + 21. stor.?)
- Pax Americana (po druhej svetovej vojne).

Každá forma sa vyznačovala svojimi zvláštnosťami: rímsky mier bol založený na akceptovaní miestnej správy aj miestnej kultúry, ale za prítomnosti rímskych légii a platenia daní Rímu; britský mier do určitej miery akceptoval miestne zvyklosti, no nepovažoval ľudsky ostatné obyvateľstvo

⁵² Hobsbawm, E., *O impériu*, s. 61.

⁵³ Kouzes, J. M., Posner, B. Z., *Credibility*, s. 61.

za rovnocenné, niekedy dosť brutálne zasahoval vojensky proti nemu; čínsky mier sa realizoval ďaleko od Európy a nemal vplyv na európsky vývoj, bol dosť uzavretý, pričom nastávajúce obdobie sa ešte iba bude kryštalizovať; americký mier chce akceptovať Wilsonovu ideu suverénnych národov, aj Monroeovu ideu amerického životného priestoru, ako aj novú ideu svetového poslania šírenia ideí liberálneho imperializmu (demokracia, sloboda, ľudské práva, právny štát, zodpovednosť, právo meniť režimy zásahom zvonka).

Stabilita rímskeho aj britského impéria bola založená na kombinácii vojenskej sily jadra a schopnosti iniciovať existenciu funkčnej miestnej správy. To platí o stabilite akéhokoľvek impéria kedykoľvek v dejinách. Okupovanému, alebo inak ovládanému územiu možno vnútiť vlastnú vojenskú prítomnosť (okupáciu), aj zásady spoločenského života (ústavu), no vládnuť by si mali sami, inak budú obyvatelia cítiť etnické poníženie a situáciu budú považovať za čistú okupáciu. „Rozhodujúce problémy neležia vo vypracovaní ústav, ale v organizácii dobre pracujúcej vlády; nie v rozdelení politických práv podľa ‚spravodlivých‘ zásad, ktoré spravidla nie sú ničím než predstavou, ktorú si robí jeden stav o svojich oprávnených nárokoch.“⁵⁴ Sovietske impérium dokázalo po druhej svetovej vojne vytvárať takéto vlády na ovládaných územiach iba na dobu jednej generácie, potom nastala kríza vládnutia. Spojené štáty nedokázali po dobytí území Afganistanu, Iraku, či Líbye vytvoriť fungujúce vlády a vo Vietname sa systém rozsypal pod náporom domácich obyvateľov. Na druhej strane po vojne dokázali prispieť k vytvoreniu funkčných a vysoko efektívnych vlád v Japonsku, Nemecku aj v južnej Kórei. Tieto existujú dodnes a ich krajiny patria nielen medzi najstabilnejšie, ale sú príkladom schopnosti premeniť pôvodnú nevýhodu (prehranú vojnu) na spoločenskú výhodu.

Impérium musí byť mentálne pripravené vládnuť. Ide o podporu vlastného obyvateľstva a pripravenosti podieľať sa na formovaní a fungovaní miestnych vlád. N. Fergusson pripomína, že kým dostatočné množstvo absolventov Cambridgeskej aj Oxfordskej univerzity bolo pripravených odísť do kolónií do miestnej verejnej správy, dnešní americkí absolventi Harvardovej, alebo Yaleovej univerzity chcú pôsobiť vo funkciách doma a odmietajú „ísť do sveta“. „Tí najlepší mladí Američania netúžia riadiť Mezopotámiu, ale MTV, nechcú vládnuť Mekke a Medine, ale

menovým trhom.“⁵⁵ Takto však jadro impéria stráca kontrolu nad celým priestorom, kde chce vykonávať svoj mocenský vplyv.

Impérium však nemá iba politický obsah. Týka sa celkového spoločenského života a v rámci neho spôsobu života. „Pre odlíšenie americkej hegemonie“ od britského impéria sa niekedy používa kvalitatívny argument. Americká moc údajne nespočíva len vo vojenskej a ekonomickej moci, ale aj v ‚mäkkej‘ moci. ... Mäkká sila – alebo to, čomu iní autori hovoria ‚amerikanizácia‘ – môže preniknúť tam, kam tvrdá sila nemôže.“⁵⁶ Štatistiky uvádzajú, že napríklad McDonald’s otvorili prvé zahraničné prevádzky v roku 1967 v dvoch susedných krajinách. Dnes je ich vyše 17 000 v stodvsiatich krajinách celého sveta.⁵⁷ Podobne je to s filmami, hudbou, oblečením. Takto sa impérium postupne rozširuje prostredníctvom spôsobu života aj bez mocenských nástrojov. Niektoré znaky životného štýlu sú dnes prezentované ako univerzálne, čo znamená, že by si ich mali osvojiť vo všetkých krajinách v čo najširšom rozsahu. Tak sa životný spôsob domáceho obyvateľstva stáva stále viac exotikou ako domácim pravidlom. Stredné a vyššie vrstvy si osvojujú nový spôsob života a domáce zvyklosti zostávajú najmä pre nižšie a chudobnejšie vrstvy.

Akú má impérium budúcnosť? Už sme spomenuli, že vo svete je asi 200 nezávislých štátov, z ktorých mnohé majú problém ovládať vlastné územie, prípadne zaručiť spokojnosť vlastného obyvateľstva. Obyvateľstvu niektorých afrických štátov sa ľahšie žilo v kolónii, ako vo vlastnom štáte. Miera korupcie je veľmi vysoká, kmeňové rozpory vedú k ozbrojeným zrážkam, až k vyhánaniu obyvateľstva a ku genocídam, stabilita vlád je nízka, existuje veľký príklon k diktatúram, prírodné bohatstvo sa nepoužíva v prospech obyvateľstva, zdravotný stav obyvateľov je zlý, náboženské rozdiely vedú k čistkám a ozbrojeným stretom.

Existujúce medzinárodné organizácie by mali zlepšiť vývoj v regiónoch sveta. Napriek tomu, že jedným z cieľov OSN bola dekolonizácia, v tejto svojej úlohe zlyhala. Nedokáže zabrániť spomenutým negatívam vývoja v afrických regiónoch, ale ani inde vo svete (Pacifik, Stredná Amerika). Podobne Medzinárodný menový fond a Svetová banka nedokážu zabrzdiť menový prepád a chudobu vo svete. Nemajú na to mocenské nástroje.

⁵⁵ Fergusson, N., *Colossus*, s. 212.

⁵⁶ Fergusson, N., *Colossus*, s. 30.

⁵⁷ c.d. s. 29.

⁵⁴ Spengler, O., *Zánik Západu*, s. 586.

OSN má veľmi komplikované mocenské nástroje a tzv. modré prilby (vojenskej jednotky s poverením OSN) v podstate nevyriešili nič.

Chýbajúci arbiter môže byť nahradený nejakou formou liberálneho impéria. Skúsme zhrnúť „objednávku“ na poslanie takéhoto medzinárodného arbitra:

- Schopnosť zachovávať poriadok
- Zabránenie genocíd
- Zabránenie príchodu „Hitlera“ (ako princípu vládnutia)
- Schopnosť zachovávať mier
- Schopnosť riešiť krízy kdekoľvek vo svete
- Schopnosť riešiť svetové katastrofy: *Zemetrasenia, výbuchy sopiek, cunami; Vírusové ochorenia ľudí; Vírusové ochorenia zvierat.*
- **V prvom rade si musíme ujasniť zmysel existencie ľudstva.**

V dvadsiatom storočí sa často vyslovoval názor, že ľudstvo sa vyvíja k svojmu lepšiemu tvaru, že ľudia sú pánmi tvorstva, že cieľom je niektorá ideologická vízia spravidla beztriednej spoločnosti. Takýto ideálny obraz narušovali strašenia o zlých mimozemšťanov, ktorí si chcú podmaniť pozemšťanov a zaviesť tu polokoloniálnu a polootrokársku spoločnosť.

Kam sa teda ľudstvo vyvíja? A vyvíja sa vôbec? „Ľudstvo však nemá žiadny cieľ, žiadnu ideu, žiadny plán, ako nemá cieľ druh motýľov alebo orchideí. Ľudstvo je zoológický pojem, či prázdne slovo.“⁵⁸ Potrebné je predovšetkým umožniť rôznym komunitám ich slobodný vývoj podľa vlastných predstáv pri zachovaní všeobecnej ľudskej koexistencie. Ľudstvo je veľmi rozmanitá množina jednotlivcov a skupín. Rozmanitosť je jedným zo základných znakov nielen ľudstva, ale celej prírody na Zemi, a tiež celého vesmíru. Tak ako neexistuje vo vesmíre jednotný vzor pre hviezdy, planéty, súhvezdia, či galaxie, neexistuje jednotný vzor živočíchov, rastlín, ale ani nerastov, bolo by naivné a diktátorské chcieť, aby práve ľudstvo bolo „vyrábané“ podľa jedného vzoru. „Civilizácia devätnásteho storočia spočívala na štyroch inštitúciách. Prvou bol systém rovnováhy moci, ktorý po celé storočia bránil vzniku dlhej a zničujúcej vojny medzi veľmocami. Druhou bol zlatý štandard, symbolizujúci jednotnú organizáciu svetovej ekonomiky. Tretiu tvoril sebaregulujúci trh, produkujúci neslýchané materiálne bohatstvo. Štvrtou bol liberálny štát.“⁵⁹ Tieto základy sa roz-

padli a boli nahradené akoby novými. Ide pritom o prispôsobenie novým podmienkam: Rovnováha moci je nahradzovaná jedinou supervelmocou, zlatý štandard je nahradený jej menou (US dolárom), sebaregulujúci trh nadvládou monopolov a liberálny štát zostal jediným symbolom zo starých čias.

„Dnes na našej planéte obchodné spoločnosti sú dominantnými vládnucimi inštitúciami. Tie najväčšie z nich sú prakticky v každej krajine sveta prítomné a svojou veľkosťou a silou prevyšujú väčšinu vlád. Politika štátov a medzinárodných organizácií je v čoraz väčšej miere podriadená záujmom obchodných spoločností, a nie ľudí.“⁶⁰ Tým je do značnej miery zodpovedaná otázka smerovania vývoja ľudstva: smer a charakter určujú obchodné spoločnosti, štát vrátane veľmoci je organizačnou jednotkou zabezpečujúcou adekvátny vývoj a právne vhodné prostredie.

Ekonomika sa však nemôže vyvíjať inak, ako v politickom prostredí, ktoré ju organizačne zabezpečuje. Preto otázka impéria má veľké ekonomické súvislosti. Obchodné spoločnosti potrebujú stabilné právno-politické prostredie a to nemôže nastať v politickom konkurenčnom prostredí. Preto konkurencia v politickom systéme sa musí premeniť na hru, ktorá neohrozuje existujúci stav. Zachovanie atribútov súťaživosti neznamená automaticky vytvorenie možnosti pre zásadné premeny v systéme.

Vzniká však otázka: koľko impérií by malo byť v súčasnom svete?

Po skončení studenej vojny a rozpade sovietskeho impéria vznikla ilúzia o jedinej ceste vývoja, ktorú reprezentuje americký ekonomický a politický model. „Skutočná otázka však znie, či je možný historicky bezprecedentný projekt celosvetovej nadvlády jedného štátu a či je nesporné drvivá vojenská prevaha Spojených štátov amerických adekvátna na jej vytvorenie a mimo to, či si ju udržia. Odpoveď na obe otázky znie nie.“⁶¹ Jediné impérium nemôže reprezentovať rozmanitosť sveta, navyše nie je dostatočne ekonomicky silné na takúto domináciu. Veľká vojenská prevaha je nepoužiteľná pri regionálnych konfliktoch. Obyvateľstvo USA nemá imperialistické sklony, viac ho zaujíma domáca politika (sociálna, zdravotná a dopravná politika), vo svete síce predpokladá domináciu svojho štátu, a zároveň bez vlastnej účasti na presadzovaní sa v iných krajinách. Zničiť nejaký nepriateľský systém je jedna etapa, po ktorej musí nasledovať

⁵⁸ Spengler, c.d. s. 30.

⁵⁹ Spengler, O., c.d., s. 9.

⁶⁰ Korten, D., c.d. s. 53.

⁶¹ Hobsbawm, c.d. s. 53.

vytvorenie nového mocenského systému (budovanie štátu), kde USA totálne zlyhávajú.

Impérium je zodpovedné nielen za zachovanie mieru, ale tiež za fungovanie jeho jednotlivých častí. USA majú svoj podiel na vytvorení funkčných spoločenských systémov v Nemecku, Japonsku a v Kórei, no zlyhali v Karibiku, Vietname, na Blízkom Východe, aj v Afganistane. Nedokázali prispieť k liberalizácii systémov v Pakistane, Chile, Argentíne, či Brazílii. „Čo nás privádza k poslednému ohľadu, v ktorom sa Spojené štáty podobajú Schwarzeneggerovho Terminátorovi. USA sú schopné vo vojenskej konfrontácii spôsobiť komukoľvek úžasnú, otrasnú deštrukciu, bez toho, aby samy utrpeli výraznejšie škody. Nie je režim, s ktorým by nemohli skončiť, keby sa im zachcelo vráťane Severnej Kórey. Z Južnej Kórey by po takej vojne samozrejme zostali len ruiny, ale americký Terminátor by z rozvalín vstal viac-menej nepoškodený. Na jednu vec však Terminátor nie je naprogramovaný, a to na rekonštrukciu. Zostáva po ňom len deštrukcia.“⁶² Svet veľmi potrebuje rekonštrukciu. V dvadsiatom storočí sa zrútil koloniálny svet, neskôr aj sovietsky blok, rozpadli sa viaceré štáty, na prelome storočí pribudli štáty Mezopotámie s novou orientáciou a nezabudnime ani na arabský svet v stave rozkladu. Všetky tieto štáty sú podrobované kritickému pohľadu vlastného obyvateľstva, ale aj medzinárodného spoločenstva.

Úspešnosť rekonštrukcie je však založená na prijatí nejakých súborov hodnôt, ideovej orientácii, prítomnosti dôveryhodných lídrov, napokon aj existencii tvorivých elít. K tomu musia prispieť štáty s imperiálnymi ambíciami. Spomenutý autor cituje slová generála A. Zinniho: „Existuje zásadná otázka, ktorá presahuje úlohu armády. A to: ,Čo je našou povinnosťou voči svetu? Kážeme o hodnotách, demokracii, ľudských právach, ale nepresvedčili sme americký ľud, aby to platil ... Nemáme vodcov, ktorí by sa postavili a povedali si: Toto je správne, to sa musí urobiť.‘ ... To je ten základný problém... Tieto veci si vyžadujú politickú vôľu a podporu. Mali by sme byť presvedčení, že stabilný svet je pre nás lepší. Keby sme mali príslušnú politiku a aktívnu akčnú stratégiu, boli by Spojené štáty pre svet oveľa užitočnejšie. Intervenovali by skôr a lepšie by si vybrali bitky.“⁶³

Samotný autor to komentuje takto: „Lenže ,aktívnu akčnú stratégiu‘ si predstaví oveľa ľahšie vojak než volený politik.“⁶⁴

Politici veľkých štátov nemajú stratégiu moci, teda vládnutia a zodpovednosti. Súčasťou moci okrem ekonomiky a vojenstva je aj duchovná a intelektuálna sila pochopiť rozmanitosť sveta a prispôbiť vlastnú politiku rozmanitosti vývoja v rôznych regiónoch.

Celosvetová vláda jedného štátu nie je možná ani pri použití masívnej ozbrojenej sily.

Efektívnejšie by bolo pomôcť pri konštituovaní ruského impéria a pri transformácii čínskeho spoločenského systému a vzniku adekvátneho impéria. Možno tiež uvažovať nad tým, žeby každá civilizácia mala svoju dominantnú časť (jadro, veľmoc), čím by sa počet impérií ešte zvýšil.

Rozhodujúcou úlohou impéria popri zachovávaní mieru je výrazne prispieť k existencii funkčnej a dôveryhodnej vlády v jednotlivých štátoch. „Rozhodujúce problémy neležia vo vypracovaní ústav, ale v organizácii dobre pracujúcej vlády; nie v rozdelení politických práv podľa ,spravodlivých‘ zásad, ktoré spravdila nie sú ničím než predstavou, ktorú si robí jeden stav o svojich oprávnených nárokoch, ale v pracovnom takte celku...“⁶⁵ Takže vo výkonnosti vlády, ktorá takto presvedča vlastných obyvateľov o svojej užitočnosti. V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť významný faktor, ktorým sa umocňuje legitímnosť vlád v impériu, ale aj vlády dominantného jadra: **čestnosť**. Korupcia ničí štátny mechanizmus, ničí dôveru v oprávnenosť politikov vládnuť a ničí aj dôveru v zoskupenie štátov. Občania tzv. nových štátov v Európe nazerajú s nedôverou na bruselské centrum Európskej únie: jeho politikov aj administratívu. Domnievajú sa, že hlavným zjednocujúcim faktorom sa stala široká korupcia. Nové štáty sú zase považované za skorumpované a teda málo dôveryhodné. „Demokratický štát je založený na presvedčení, že prvou úlohou volených predstaviteľov je brániť voliča proti hrabivému štátu. Korupčný štát tak v stále väčšej miere podkopáva základy slobodnej spoločnosti. Volení predstavitelia oškľbávajú svojich voličov, aby prispeli k obohacovaniu zvláštnych záujmových skupín, a tak si kúpili ich hlasy. To je popieraním občianstva – a ľudia to začínajú aj tak chápať.“⁶⁶ Nedôverujú tomu, žeby sa človek

⁶² Ferguson, N., *Colossus*, s. 306.

⁶³ c.d. s. 300.

⁶⁴ c.d. s. 300.

⁶⁵ Spengler, O., c.d. s. 586.

⁶⁶ Drucker, P., *Fungujúci spoločnosť*, s. 83.

mohol stať bohatým a zároveň zostal čestným (nejde o dodržiavanie zákonov, ale morálky).

Impérium je nositeľom súboru nielen politických, ale aj morálnych hodnôt a je teda jeho povinnosťou bdiť nad ich dodržiavaním. Akceptovanie výnimiek sa nevypláca, môže to byť jednou z príčin rozpadu impéria, ale aj podpory nacionalizmu až šovinizmu a následného ozbrojeného riešenia rozporov.

12. INTEGRÁCIA A DEZINTEGRÁCIA REGIÓNOV

Integrácia regiónov môže mať neformálnu, alebo formálnu povahu. Rozdiel je v tom, či vzniká samovývojom, alebo mocenským organizovaním.

Neformálna integrácia. *Takto vznikali prvé regióny a to najmä formou združovania kmeňov, prípadne usadlostí.* Podobne sa združovali jednotlivé rody do zoskupenia ovládajúceho určité územie – región. Keď si spomenieme na vznik prvých miest sveta v Mezopotámii, alebo v Európe v Helade a neskôr v Rímskej ríši, tak práve takéto združovanie a trvalé osídlenie územia bolo zdrojom a zdôvodnením vzniku regiónov. Ten istý prístup nachádzame pri vzniku miest a regiónov v celom svete. Tieto kmene dávali regiónu charakter a zároveň vytvárali základný vzťah k okolitým regiónom. Pochopiteľne, že dochádzalo aj k vynucovanej expanzii, kedy sa územia kmeňov a rodov rozširovali aj do susedných regiónov. Takto sa menili hranice regiónov, ale aj zloženie ich obyvateľov.

Podobný proces stále prebieha na území Afriky, kde si kmene rozširujú svoje regióny aj násilnou formou, čo vedie k neustálym nepokojom, pretože formálna vláda nemá základnú strategickú predstavu o podstate, zmysle a budúcnosti jednotlivých regiónov. Tak sa tieto vyvíjajú aj v kooperácii, alebo proti zámerom formálnych vlád. Ide o nekončiaci príbeh zmenšovania, zväčšovania a premiestňovania životného priestoru kmeňov a tým aj regiónov. Nestability regiónov vedú k nestabilite štátov a humanitným katastrofám (vymáhanie realizácie vlastných zámerov sa uskutočňuje najmä bezohľadným útokom proti jednoduchým občanom iných regiónov).

Neformálne vytváranie regiónov končí pevným a prísny nastolením štátnej kontroly nad územím: poštátnením regiónov. K tomu je potrebný stabilizovaný štátny systém a jeho schopnosť kontrolovať územia jednotlivých regiónov.

V súčasnej dobe vidíme destabilizovanie štátov jednotlivými regiónmi v severnej Afrike, ale aj v Španielsku, V. Británii, na Ukrajine a náznaky

v Taliansku a vo Francúzsku. Vo veľkých štátoch, akými sú Čína, India a Rusko je problém existencie regiónov a ich miera samosprávnosti, prípadne aj expanzie trvalým problémom. V USA tento problém do značnej miery vyriešilo centrum moci rozsiahlou federalizáciou, ktorá nahradila pôvodný zámer o konfederáciu. V USA existujú teda formálne regióny, ktoré vznikli povýšením statusu neformálnych regiónov. Existuje tu ešte jedna netradičná forma neformálnych no formalizovaných regiónov: indiánske rezervácie.

Regióny menia svoj charakter najmä prisťahovávaním nových osídlencov. Už v staroveku boli veľmi usilovnými tvorcami nových civilizovaných regiónov Feníčania, Heléni, ale aj Rímania. Takto vznikli Kartágo, Trója, Milét. Ale aj Alexander Macedónsky založil Alexandriu a prispel k premene celého tohto regiónu dosadením nového vládnuceho rodu. Necivilizované regióny vytvárali najmä germánske kmene, ktoré sa sťahovali a osídľovali časti európskeho kontinentu. Mali vlastnú kultúru, ktorá nevychádzala z existencie miest a teda ju považujeme za opozičnú v porovnaní s rímskou kultúrou a jej civilizáciou.

Do niektorých sídiel-miest sa prisťahuva väčšie množstvo ľudí z iných regiónov: buď preto, že sú príťažlivé, alebo sú sem prisťahovaní násilím (otroci). Takto vznikajú regióny ako súčasť niektorých miest. V stredoveku boli takýmito najviditeľnejšími regiónmi židovské mestá (ghetá) pri väčších európskych mestách. V súčasnosti nachádzame takéto regióny na okrajoch veľkých európskych miest, kde sa koncentrujú prisťahovalci z Afriky a Ázie. Môžeme si však všimnúť existenciu prisťahovaleckých regiónov v USA, najmä čínskymi prisťahovalcami (tzv. Chinatowny – čínske mestá).

Podobne na tichomorskom pobreží Ázie vidíme prisťahovávanie Číňanov do iných oblastí, čo postupne mení charakter regiónov. Najzreteľnejšie je to vidieť na premenách etnickej štruktúry obyvateľstva Singapuru po druhej svetovej vojne, čo spôsobovalo aj zmeny v etnickom zložení elít (príchod Indov a neskôr Číňanov a ich prienik do ekonomických a politických elít).

Aj domáce obyvateľstvo migruje v rámci určitého územia, ktoré je osídlené rovnakým etnikom. Takto sa zväčšujú mestá, ale aj vyludňujú iné regióny. Väčšina dnešných veľkomiest (až megamiest) bola pred niekoľkými storočiami malými mestami so zlomkom dnešného počtu obyvateľov.

Najväčšou regionálnou premenou prešiel celý americký kontinent. Tento mal nejaké pôvodné obyvateľstvo, ktoré sa navzájom vytláčalo

a nahradzovalo, no po príchode Krištofa Kolumba sa zmenilo dominantné etnické zloženie obyvateľstva, vytvorili nové regióny, ktoré časom prerástli do samostatných štátov. Zanikla celá dominantná pôvodná civilizácia, ktorá sa zachovala iba fragmentálne. Dominujúcimi a vládnucimi sa stali civilizácie dovezené osídlencami z Európy: najmä Francúzmi, Angličanmi, Španielmi a Portugalčanmi (podľa používaných jazykov). Na tomto kontinente sa odohralo vo veľkom to, čo sme popisovali ako kmeňové nepokoje v súčasnej Afrike: vytlačanie, násilné osídľovanie aj genocída domorodého obyvateľstva, likvidácia pôvodnej civilizácie, vrátane štátnosti. Vzhľadom k tomu, že tento proces sa uskutočnil ešte pred nástupom liberalizmu v Európe, tak sa nespomína a berie akoby išlo o nejaký prírodný proces. V skutočnosti sa americké regióny premenili na akési beta-európske regióny (prisťahovalci a ich kultúra: jazyky, náboženstvá, zvyky, aj názory na štátnosť). Spomenuté združenia majú charakter neformálnej kultúrnej, niekedy až civilizačnej integrácie s miestom ľudského pôvodu a niekedy vyjadrujú politickú nespokojnosť bez návrhov zmeny.

Integrácia na diaľku. Tou rozumiem vytváranie spolkov rodákov. Migrujúce obyvateľstvo si v niektorých prípadoch vytvára akési „sentimentálne spolky“ rodákov z daleka. V Bratislave existujú neformálne spolky rodákov z rôznych častí Slovenska, ale aj z bývalej Juhoslávie. Niektoré nadobudli formálnejšiu podobu (majú základných predstaviteľov, ktorí sa starajú najmä o stretávanie). Podobné spolky rodákov zo Slovenska vznikli aj v severnej Amerike a Austrálii. Za spolky tohto druhu možno považovať aj organizácie násilných vysídľencov z povelového Československa. Tieto boli najviac viditeľné, pretože mali územné požiadavky (návrát a vrátenie majetku), ktoré sú dnes rozriedené najmä na právo podnikania-vlastnenia na domovskom území. Tieto spolky prechádzajú prirodzenou vlastnou premenou: pôvodní členovia sú nahrádzaní ďalšou generáciou, ktorá spravidla nemá priamy vzťah k pôvodnému regiónu. Pri vystažovalcoch sa spravidla stráca jazyková väzba na originálny región a zostáva predovšetkým sentimentálny pohľad na rodisko rodičov, alebo prarodičov. V USA existujú aj spolky Indiánov, žijúcich mimo rezervácií, ktorých činnosť je podobná už spomenutým sentimentálnym spolkom. Zostali im spomienky na oblečenie a niektoré rituálne zvyky, spravidla hovoria iba anglicky a mimo stretnutí žijú neindiánskym spôsobom života. Udržujú však povedomie existencie nejakého pôvodného regiónu so špecifickým charakterom.

Rodácke spolky v rámci jedného štátu sú podmienené priamymi prísťahovalcami (povedomie sa neprenáša intergeneračne, pretože nová generácia sa už narodila inde). Rodácke spolky v iných štátoch sa regenerujú aj intergeneračne, no menia sa na sentimentálnu spomienku, takže dostávajú charakter tradičného občianskeho združenia.

Rodácke spolky plnia integračnú funkciu svojho druhu: nejde o politickú integráciu, ale o kultúrnu integráciu s regiónom ľudského pôvodu. Zároveň členovia spolku zostávajú integrovanou súčasťou nového regiónu, v ktorom trvale žijú.

Formálna integrácia. Za formálnu integráciu môžeme považovať štátom riadené procesy. Štát zlučuje, alebo rozdeľuje regióny, pričleňuje si ďalšie územia (napr. Krym, v minulosti sa takto pohybovalo Alsasko-Lotrinsko od Nemecka k Francúzsku a naopak a akákoľvek okupácia územia iným štátom – napr. po Mníchovskej dohode oddelenie časti ČSR a ich pričlenenie k okolitým štátom). Už sme spomenuli, že vážnym problémom je regionalizácia Slovenska. Existuje spomienka na regionalizáciu z čias habsburskej monarchie, ale aj po vytvorení československého štátu až po vznik súčasnej Slovenskej republiky. Formálne decízne orgány SR rozhodli o vytvorení regiónov-krajov. Žurnalisti v poslednej dobe začínajú používať staré regionálne názvy: Liptov, Abov, Gemer, Spiš apod. Väčšine obyvateľstva to hovorí veľmi málo, pričom aj hranice týchto regiónov sú nejasné.

Preto obyvateľstvo akceptuje formálnu integráciu do regiónov, ktoré majú presné hranice, štruktúru aj reprezentáciu. Označením regiónov podľa ich hlavných miest sa decízne orgány štátu vyhli potrebe definovať ich charakter a odlišnosť od susedných regiónov. Štát vytýčil hranice regiónov, určil centrá (hlavné mestá) a stanovil pravidlá ustanovenia samosprávnych orgánov.

Formálna integrácia zaručuje stabilné postavenie v štátnom systéme pre všetky regióny. V niektorých štátoch sú formálne ustanovené rôzne pravidlá pre niektoré regióny (napr. pre hlavné mesto, Korzika vo Francúzsku, región obývaný Sámami v Nórsku). Zvláštne je integrovaný región hlavného mesta USA – Washington. Nepatrí do žiadneho štátu, ale nie je ani samostatným štátom. Takže formálne majú USA 50 štátov a hlavné mesto.

Iný druh formálnej integrácie poskytuje prípad kolonizovaných území. Už od antických čias rímskej ríše sa riešila táto integrácia nadradeným postavením mesta Rím v celej ríši, tzn. právom ustanoviť správcu územia a potvrdzovať miestnych panovníkov, ale pripustili existenciu regionálnych

náboženstiev, aj platidiel a zvykov. V súčasnosti už sa nepoužívajú pojmy „kolónie“, ale zámorské územia (Francúzsko). Integrácia týchto veľmi zemepisne, aj kultúrne vzdialených regiónov je riešená zvýšením ich podielu na celkovej správe štátu (voľby do štátneho parlamentu) a vytvorením samosprávneho útvaru – regionálnej správy.

Donedávna (do leta 1997) mala Veľká Británia prenajaté územie (kolóniu) Honkong, ktoré je dnes súčasťou Číny. Formálna integrácia prešla z Veľkej Británie na Čínsku ľudovú republiku. Formálne postavenie: špeciálny administratívny región, ktorý má svoje vlastné zastupiteľstvo, dokonca aj menu a zástavu, šéfa však dosadzuje pekinské centrum. Formálna integrácia má politický charakter, ekonomika je špecifická (kapitalistická). Nesúhlas je možné vyjadrovať demonštráciami, čo je tiež špecifickým regionálnym privilegiom.

Neformálna dezintegrácia. Pod dezintegráciou máme na mysli oslabovanie systému, najmä jeho centralizačných vlastností. Ide o jav, ktorý nie je podporovaný oficiálnymi vládnymi inštitúciami. Ak sa nejaký región chce osamostatniť, alebo aspoň získať viac samosprávnych oprávnení, tak vždy narazí na nesúhlas centra moci. Každá moc má tendenciu narastať, takže sa negatívne stavia k akejkol'vek myšlienke vlastného obmedzenia; ak nejaký región získa viac práv, tak centrum ich musí stratiť. Moc – to je právo na zvrchované rozhodovanie. To znamená, že ak niekde rastie, inde musí klesať. Tento proces môže byť dobrovoľný, alebo vynútený hrozbou ešte vyšších požiadaviek regiónu. To je ale kombinácia neformálnej a formálnej dezintegrácie.

Imigrácia a emigrácia. Svet je v neustálom pohybe. Už lovci mamutov prešli nielen celou Európou, ale dostali sa aj do Ameriky cez zamrznutý sever. Podobne migrovali lovci mamutov medzi Áziou a Amerikou. Jednotlivá migrácia neznamená žiadne ohrozenie charakteru, alebo funkčnosti systému. Migrácia ako masový jav mení štruktúru obyvateľstva a vtedy sa buď systém prispôsobí, alebo sa migranti prispôbia, ak nie, nastáva konflikt ohrozujúci podstatu a výkonnosť systému. Veľký pohyb osôb zaznamenávame pri ohrození ich života (napr. vojnou, či hladom). V Európe nastal takýto pohyb pred druhou svetovou vojnou, kedy už bolo zreteľné, že nová nemecká vláda je silne antilavicová a antižidovská (jej antisemitizmus bol výrazne riedený snahou o dobré vzťahy s arabskými mohamedánmi, ako spojencami proti Britom). V závislosti so šírením nacizmu a fašizmu v Európe, zvyšovala sa emigrácia smerom na americký

kontinent, najmä do USA. Treba povedať, že židia aj ľavicoví intelektuáli vhodne zapadli do amerického prostredia. Ľudia s dobrodružnejšou povahou spravidla skončili v britských ozbrojených silách, takže ani tu nenarušovali spoločenské prostredie, ani systém vládnutia.

Po spomenutej vojne podobné trasy využívali nacisti a ich kolaboranti, ktorí nemali záujem priťahovať pozornosť a preto sa prispôbovali existujúcemu prostrediu. Pritom si mohli vyberať z veľkej škály systémov na celom americkom kontinente.

Na Blízkom východe zažili veľmi stresujúce migračné pohyby najprv v súvislosti so vznikom štátu Izrael a potom pri vojnách na konci šesťdesiatych rokov. Najprv začali prichádzať migranti, ktorí chceli budovať nový Izrael a vytvárali osady. Potom prišli ďalšie vlny prisťahovalcov, ktorí podporovali myšlienku novej spoločnosti, následne z rozhodnutia BR OSN vznikol štát, ktorí pritiahol ďalších Židov. „Kým prvá Alija (prisťahovalecká vlna) mala skúsenosti s obrábaním pôdy, druhá Alija, imigranti, ktorí prišli v prvom desaťročí dvadsiateho storočia, so sebou priniesli nové sociálne predstavy: tým, že by obrábali pôdu vlastnými rukami, by mohli vytvoriť novú spoločnosť. Táto nová spoločnosť bola založená na socialistických ideáloch a v Izraeli sa aj ojedinele objavovali niektoré nové inštitúcie, ako napríklad kibuc (verejná spoločnosť).“⁶⁷ Problémy boli dva: po prvé, región už bol väčšinou osídlený Palestínčanmi; po druhé ideály a spôsob života imigrantov boli v rozpore s existujúcim stavom. To sa prejavilo v nevráživosti, až v bojových stretoch.

Tvorcovia nového štátu – sionisti – mali európske vzdelanie a európske návyky, zväčša boli prívržencami socializmu. „Tí Židia, ktorí sa usilovali len o prežitie a ekonomické bezpečie, emigrovali na začiatku obdobia pogromov a zbadačovania do Ameriky. Tí, ktorí naopak odišli do Palestíny, neutekali len pred pogromami, ani nehľadali ekonomické zázemie a úspech – osmanská Palestína iste nebola ekonomickým rajom. Hľadali sebaurčenie, identitu, oslobodenie zodpovedajúce európskej kultúre po roku 1789 a svoje vlastné, novo prebudené sebavedomie. Sionizmus je teda postemancipačným javom.“⁶⁸ Židia nepriniesli nové náboženstvo do regiónu, to tam bolo prítomné od svojho vzniku, ale predovšetkým európske nazeranie na svet a život, vrátane ateizmu a politického liberalizmu, čo natrvalo

zhoršilo vzťahy medzi moslimami a židmi. Región sa premenil na zmes slobody a ozbrojeného boja. To je charakteristika, ktorá bude určujúca ešte dlhú dobu. Za takej situácie je očakávaný aj rozpor riešení: na jednej strane chce vláda udržať celistvosť štátu (vrátane vojnou získaných území), na druhej strane zase odbojové organizácie chcú dezintegrovať štát a odčleniť od neho niektoré územia, alebo aspoň získať pre ne osobitný štatút. Neformálne sa štát dezintegruje, čo pochopiteľne naráža na nesúhlas rozhodných orgánov.

Zhoršenie podmienok života vyvoláva dezintegračné snahy s úmyslom pozdvihnúť úroveň týchto podmienok (ekonomických, potravinových – hlad, politických – samosprávnych, náboženských apod.). Po skončení druhej svetovej vojny vznikol nový veľký štát – India. Časť obyvateľstva bola nespokojná s náboženským postavením moslimov a prostredníctvom krvavej občianskej vojny dosiahla odtrhnutie západného a východného Pakistanu. Centrálna vláda nedokázala dezintegrácii zabrániť. Podobne sa neskôr oddelil východný Pakistan a vytvoril ďalší pomerne veľký štát – Bangladéš. Príčinou bola najmä ekonomická nespokojnosť (veľká chudoba a hlad obyvateľstva). Neformálny začiatok dezintegrácie nadobudol formálny koniec: vznik nových oficiálne uznaných štátov. Krvavé nepokoje sprevádzajúce oddelenie Pakistanu od Indie sú zdrojom nepokoja dodnes a vytvárajú región s charakteristikou nestability.

Takýchto príkladov je vo svete viac. Napríklad vznik USA bol spočiatku príkladom neformálnej dezintegrácie, podobne ako vznik Írskej republiky, či Nórskeho kráľovstva. Oddelenie Eritrey od Etiópie, alebo rozpad Juhoslávie mali tiež spočiatku neformálny charakter, no odboj nespokojných častí obyvateľstva napokon prinútil vlády akceptovať rozpad štátu na viacero nových štátov.

Paradoxne aj zlepšovanie životných podmienok môže viesť k dezintegračným úvahám. Príkladom je španielske Katalánsko, sever Talianska, ale podobné úvahy existujú aj v nemeckom Bavorsku a americkom Texase. Spomenuté časti majú nadpriemerné podmienky života a tak tam vznikli hnutia, ktorých cieľom je oddelenie od formálneho štátu. Domnievajú sa, že osamostatnením by sa ich životný štandard zlepšil, jednoducho, žeby si žili lepšie. Opäť je zreteľné, že formálne centrálné rozhodujúce orgány robia všetko pre to, aby sa táto dezintegrácia neuskutočnila. Keďže ide o bohaté regióny, tak ozbrojený boj neprichádza do úvahy. Môže vyvolať rôzne pokusy, ktoré nemusia mať celkom ústavný charakter: referendá

⁶⁷ Kochaw, S., *Izrael*, REBO productions, s. 93.

⁶⁸ Avinieri, Š., *Zrození moderního sionismu*, Praha: Sefer, 2001, s. 19.

o vystúpení zo štátu, vyhlásenie nezávislosti samosprávou, vytvorenie neštandardných inštitúcií odlišnosti (milície, financie-peniaze, sociálny systém apod.). Taký postup ostatné obyvateľstvo našťve a centrálna vláda musí nejako reagovať, merať sa však v bohatstve s najbohatšími však nejde.

Žiadna vládnuca politická garnitúra nechce, aby sa jej štát rozpadol a preto žiadna ústava nemá v sebe obsiahnuté spôsoby vystúpenia, oddelenia niektorého regiónu. Napokon vznik nových štátov je vždy v rozpore s ústavou (zvláštnym výkladom sa dá tento rozpor zmenšiť a po vytvorení nových štátov sa prostredníctvom nových ústav a medzinárodných zmlúv môže legalizovať nový stav).

Formálna dezintegrácia. Ide o mocenské rozhodnutie, ktoré nariaduje rozdelenie štátneho územia, čím ho fakticky legitimizuje. Kto má oprávnenie formálne rozdeľovať štátne územie? Ten kto má moc. História ukazuje, že to nemusí byť samotná štátna moc, ale môže to byť aj rozhodnutie zvonka.

V roku 1938 sa v Mníchove zišli predsedovia vlád Nemecka, V. Británie, Francúzska a Talianska a dohodli o oddelení častí vtedajšieho Československa a začlenenie definovaných regiónov do susedných štátov. Medzinárodné právo takýto postup neumožňuje. Napriek tomu prezident E. Beneš prijal tento zahraničný diktát (na čo nemal ústavné právo) a československý mocenský systém to vykonal.

V roku 1947 Organizácia spojených národov prijala „Plán na rozdelenie Palestíny“, v roku 1948 vznikol nový štát – Izrael. OSN má možnosť vstupovať aktívne do ukončovania závislosti území (dekolonizácia). Namiesto vzniku dvoch štátov však vznikol iba jeden, čo je príčinou palestínsko-židovských sporov dodnes.

Na konci prvej svetovej vojny sa víťaziaci politici dohodli, že stredoeurópska ríša (Rakúsko-Uhorsko) musí zaniknúť, aby nekoncentrovala moc nad Európou. Prijali koncepciu amerického prezidenta W. Wilsona o práve národov na sebaurčenie ako ideový základ nového rozdelenia štátov v Európe. Takto bolo rozhodnuté o vzniku nových a netradičných štátov. Vojnoví víťazi vždy si osobovali právo rozhodovať o budúcnosti dobytých, či porazených štátov a území. Takto postupovala antická Rímska ríša, aj cisár Napoleon (pod jeho tlakom rímsky cisár ukončil existenciu Svätej ríše rímskej nemeckého národa – druhej rímskej ríše).

Na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia sa politické špičky Slovenska a Česka dohodli na ukončení existencie spoločného štátu

a na vytvorení dvoch nových samostatných štátov (Slovenskej republiky a Českej republiky) ako dedičov Českej a Slovenskej federatívnej republiky.

Znovu platí, že takéto rozdeľovanie štátu je neskôr legitimizované novými ústavami a medzinárodne legitimizované prijatím do medzinárodných štruktúr a uznaním ostatnými štátmi (najmä vedúcimi regionálnymi mocnosťami). Ani takto vzniknuté štáty si do ústavy nedávajú spôsob ukončenia, alebo premeny štátnosti, či odčleňovania regiónov zo štátu.

ZÁVER

Ludstvo sa vo svete vyvíja veľmi rozmanito. To platí aj o priestorovom rozmiestnení. Prirodzeným javom je hľadanie dobrých podmienok pre život. Ide nielen o prírodné, ale aj organizačné podmienky. Tak nastáva nielen migrácia za potravou, neskôr aj surovinami, či obchodnými cestami, ale aj hľadanie vhodných, či prijateľných organizačných foriem života od kmeňových podmienok až po štát a zoskupenia štátov.

Regionálna rozmanitosť často vedie k prideľovaniu hodnôt, ktoré sa časom menia v súvislosti s aktivitami človeka a zameraním na nejaký druh hospodárstva, príjemných životných podmienok, či vojenských zámerov. Takto rastie a klesá dôležitosť regiónov z medzinárodného hľadiska. Málolokedy sa regionalistické úvahy zaoberajú otázkami spokojnosti jednotlivých ľudí: prečo si hľadajú príjemnejšie a najmä pokojnejšie prostredie napr. na ostrovoch v južných moriach, alebo v horských osadách.

Dôležitým kritériom je aj otázka zdravia, tzn. výskyt nemocí, boj proti nim, zdravotnícke ošetrovanie apod. Všetko to súvisí s podstatou civilizácie (materiálnou aj duchovnou časťou) a z nej vyplývajúcich kultúrnych vzorov a zvyklostí, podmienených národno-historickým vývojom. Preto je dôležité skúmať formy prejavov jednotlivých civilizácií, ich vzájomných vzťahov (spolužitia, napätia, ovplyvňovania) a to nielen aktuálne, ale v súvislosti s historickým vývojom. Mnoho javov sa dá vysvetliť práve na historických udalostiach a preferenciách.

Ludský vývoj je zložitý a iný ani nemôže byť. Mnoho ľudí a techniky vyvoláva nové otázky, ale aj komplikácie, či spory. Internacionálne spolužitie sa musí zakladať na interregionálnej všestrannej kooperácii (kultúra, vzdelanie, výroba, obchod, cestovanie, poznávanie atď.), čo vedie ku vzájomnej výhodnosti. Byť užitočným z kultúrneho hľadiska neznamenať stať sa lokajom, ale rovnocenným partnerom.

Do toho všetkého vstupuje odveká potreba byť slobodným človekom. Najprv išlo o zmenšenie závislosti od prírody (aby na mňa toľko nepršalo

a aby som mal čo jesť), neskôr vytvoriť systém vzájomne slobodných ľudí. To je teoreticky možné, no prakticky ide o nedosiahnuteľný ideál, pretože aj predstavy o slobode sa menia. Preto možno aj regióny rozlišovať podľa miery slobody, no v tom prípade používame kritériá jedného regiónu na ostatné, kde možno ľudia vidia obsah a prejav slobody inak. Takže potrebné je akceptovať regionálny svojráz a svojbytnosť.

LITERATÚRA

- Avinieri, Š., *Zrození moderního sionismu*, Praha: Sefer, 2001.
- Balandier, G., *Politická antropologie*, Praha: Dauphin, 2000.
- Canetti, E., *Masa a moc*, Praha: Academie, 2007.
- Fergusson, N., *Civilizace*, Praha: ARGO, 2014.
- Gentile, E., *Politická náboženství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- Grant, M., *Klasické Řecko*, Praha: BB art, 1999.
- Guénon, R., *Krise moderního světa*, Praha: Herrmann a synové, 2002.
- Habermas, J., *Dobíhající revoluce*, Bratislava: Kaligram, 1999.
- Harari, Y.N., *Sapiens, od zvířete k božskému jedinci*, Voznice: LEDA + Praha: Rozmluvy, 2013.
- Hobsbawm, E., *O impériu*, Bratislava: Kalligram, 2010.
- Huntington, S.P., *Střet civilizací*, Praha: Rybka Publishers, 2001.
- Inglehart, R., *Culture Shift*, New Jersey: Princeton University Press, 1990.
- Kissinger, H., *Umění diplomacie*, Praha: Prostor, 1996.
- Korten, D., *Keď korporácie vládnu svetu*, Košice: Mikuláš Hučko, 2001.
- Krejčí, O., *Geopolitics of the Central European Region*, Bratislava: VEDA, 2005.
- Landes, D.S., *Bohatství a bída národů*, Praha: BB/art, 2004.
- Lawless, R., *Co je kultura*, Olomouc: Votobia, 1997.
- Levy, D., *Politický řád*, Praha: SLON, 1993.
- Murphy, *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha: SLON, 2001.
- Peters, B.G., *American Public Policy: Promise and Performance*, New Jersey: Chatham House Publishers, 1986.
- Schmitt, C., *Pojem politična*, Praha: Oikoimeni, 2013.
- Spengler, O., *Zánik Západu*, Praha: Academia, 2010.
- Tóth, R., Horváth, P., Krno, S., Dřízová, E., *Úvod do politických vied*, Bratislava: Smaragd, 2008.

Prof. PhDr. Rastislav Tóth, CSc.

Úvod do regionalistiky

Vysokoškolská učebnica
Vydanie prvé

Recenzenti

doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.

fftu

Vydavateľ

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

historia@truni.sk, fff.truni.sk

© Rastislav Tóth · 2016

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave · 2016

ISBN 978-80-8082-951-3

